

ବିକିକା

ସଂପାଦନା ଶ୍ରୀ

ବେଂଗୁସ୍ ପବ୍ଲୋସ୍

ଚିଲିକା

କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟ

ସମ୍ପାଦନା :
ଅଧ୍ୟାପକ ପ୍ରିୟଦର୍ଶୀ

ସ୍ୱେଚ୍ଛାସ୍ତ୍ରୀ ପବ୍ଲିଶର୍ସ

ଚିଲିକା ପାଠ୍ୟ ଓ ପରବନ୍ଧ

- ସମ୍ପାଦକ

ଅଧ୍ୟାପକ ପ୍ରିୟଦର୍ଶୀ

- ପ୍ରକାଶକ

ସହଦେବ ପ୍ରଧାନ

ପ୍ରେସ୍‌ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, ବିନୋଦବିହାରୀ, କଟକ-୨

- ମୁଦ୍ରକ

ଅପର୍ଣ୍ଣା ପ୍ରେସ

ପିଠାପୁର, କଟକ-୧

ମୂଲ୍ୟ—ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା

ସୂଚୀ

ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
୧ । କବିବର ରାଧାନାଥ	୧-୭
୨ । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଅଭ୍ୟୁଦୟ	୭-୯
୩ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଆଧୁନିକ ଯୁଗ	୯-୧୪
୪ । କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କର ଚଳଚ୍ଚିତ୍ର ରଚନା ଓ ରଚନା କାଳ	୧୫-୧୫
୫ । ଚଳିକା	୧୭-୨୭
୬ । ଚଳିକା କାବ୍ୟ	୨୭-୫୩
୭ । ଟୀକା	୫୪-୭୪
୮ । ସରଳାର୍ଥ	୭୫-୭୭
୯ । ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର	୧୦୦ ୭୭-୯୧
୧୦ । ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର	୯୨-୧୦୪

କବିବର ରାଧାନାଥ

୧୮୪୮ ମସିହା ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସ ୨୮ ତାରିଖରେ କବିବର ରାଧାନାଥ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲା ଅନ୍ତର୍ଗତ କେଦାରପୁର ଗ୍ରାମରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବାଲ୍ୟକାଳରେ ମାତୃବିୟୋଗ ଘଟିଥିଲା । ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ସ୍ୱେଦମୟୀ ଜନନୀଙ୍କର ବିୟୋଗ ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ଅତିମାତାରେ ମର୍ମାହତ ତଥା ବିଚଳିତ କରିଥିଲା । କବିବର ରାଧାନାଥ ତାଙ୍କ ଜନନୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର କିପରି ବ୍ୟଥିତ ହୋଇଥିଲେ, ତାହା ‘ରାଧାନାଥ ଜୀବନୀ’ ନାମକ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ଏହି ଘଟଣା ତାଙ୍କର ସମଗ୍ର ଜୀବନକୁ ତଥା ସାହିତ୍ୟକୁ ବହୁ ଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ରାଧାନାଥଙ୍କ ପିତା ସୁନ୍ଦରନାରାୟଣ ଥିଲେ ବାଲେଶ୍ୱର କଚେରୀରେ ସଦର କାନୁନ୍‌ଗୋ । ସୁନ୍ଦରନାରାୟଣ ଯେଉଁ ପଦ୍ୟନିଷ୍ଠ ଓ ନ୍ୟାୟବାନ ଥିଲେ, ସେହିପରି ପଣ୍ଡିତ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ସେ ମାତୃହରା ବାଳକ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଉପରେ ଖରାବ ଦୃଷ୍ଟି ରଖିଥିଲେ ।

ମାତ୍ର ଛଅ ବର୍ଷ ବୟସ ସମୟରେ ରାଧାନାଥଙ୍କର ବାଲ୍ୟଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ସୁନ୍ଦରନାରାୟଣ ନିଜ ବାସଗୃହରେ ଗୋଟିଏ ପାଠଶାଳା ବସାଇ ସେଠାରେ ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ପାଠ ପଢ଼ାଇବାର ସମସ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ ।

ସେ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ଗାଁଗହଳରେ ମାଟିବଣ ଏବଂ ଓଢ଼ା ଅବଧାନମାନେ ଚାଟଶାଳୀ ବସାଇ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ । ବାଳକ ରାଧାନାଥ ନାରାୟଣ ନାୟକ ନାମକ ଜଣେ ଅବଧାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଚାଟଶାଳୀ ଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ସମୟକ୍ରମେ ସୁନ୍ଦରନାରାୟଣଙ୍କ ବାସଭବନରୁ ଚାଟଶାଳୀ ଉଠିଗଲା; ମାତ୍ର ରାଧାନାଥ ତିନୋଟି ବର୍ଷ ଭିତରେ ତାଙ୍କର ବାଲ୍ୟଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ ।

ବାଲ୍ୟଶିକ୍ଷା ଶେଷକରି ରାଧାନାଥ ସୋରୋଠାରେ ନବପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଇଣ୍ଡିକ୍ୟୁଲର୍ ସ୍କୁଲରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ସେଠାରେ ବିଦ୍ୟାଭ୍ୟାସ କରିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟହୀନ ଘଟିବାରୁ ସୁନ୍ଦରନାରାୟଣ ତାଙ୍କୁ ଚିକିତ୍ସା ନିମନ୍ତେ ବାଲେଶ୍ୱର ନେଇଗଲେ । ବାଲେଶ୍ୱରରେ ଚିକିତ୍ସା ପରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଗଲା; ମାତ୍ର

ତାପରେ ସେ ଆଉ ସୋସେସ୍ଥିତ ମଧ୍ୟ-ଭଣ୍ଡାକୁଳର ସ୍କୁଲକୁ ନ ଫେରି ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲରେ ୧୮୫୮ ମସିହା ଫେବୃଆରୀ ମାସରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲରେ ରାଧାନାଥ ଷଷ୍ଠ ଶ୍ରେଣୀରେ ନାମ ଲେଖାଇଲେ ଓ ୧୮୬୩ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ସେଠାର ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ କଲେ । ସେ ସମୟରେ ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ୍ ପାସ୍ କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଷ୍ଟର ଥିଲା । ତଥାପି ରାଧାନାଥ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲର ଡିନ ଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ହୋଇ ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ୍ ପାସ୍ କରିବା ପରେ ସେ କଲେଜରେ ପଢ଼ିବା ନିମନ୍ତେ ମାସିକ ଚଉଦ ଟଙ୍କା ବୃତ୍ତି ପାଇ କଲିକତାର ପ୍ରେସିଡେନ୍ସି କଲେଜରେ ନାମ ଲେଖାଇଲେ । ମାତ୍ର ବିଧି ତାଙ୍କର ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ଲାଭ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସୃଷ୍ଟି କଲା । ସେ ବାରମ୍ବାର ଅସୁସ୍ଥ ହେଲେ ଏବଂ ଯେଉଁ ସମୟରେ ତାଙ୍କର ପିତାଙ୍କର ଅର୍ଥିକ ଦୁରବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ରୂପେ ଦେଖାଦେଲା । ଏ ପ୍ରକାର ପରିସ୍ଥିତିର ତାଡ଼ନାରେ ରାଧାନାଥ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ଲାଭର ସମସ୍ତ ଆଶା ପରିତ୍ୟାଗ କରି ବାଲେଶ୍ୱର ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କଲେ । ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ଲାଭ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଯୋଗୁ ରାଧାନାଥ ବ୍ୟସ୍ତ ଚିତ୍ତରେ ବାଲେଶ୍ୱର ଫେରିଲେ ସତ୍ୟ; ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଅଦମ୍ୟ ଜ୍ଞାନପିପାସା କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ଲାଭ କଲେ ପ୍ରଭୁତ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ । ଏହି ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ରାଧାନାଥଙ୍କର ବହୁମୁଖୀ ପ୍ରତିଭାକୁ ଯଥୋଚିତ ଭାବରେ ବିକଶିତ କରିବାର ସୁଯୋଗ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲା । କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କର କବିତ୍ୱ ଓ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଅଜାଜୀ ଭାବରେ ଜଣାପଡ଼ି ।

୧୮୬୪ ମସିହା ମନ ମାସ ୧ ତାରିଖ ଦିନ ରାଧାନାଥ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲର ଡିନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷକ ଭାବରେ କର୍ମମୟ ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ସୋପାନରେ ପଦାର୍ପଣ କଲେ । କର୍ମମୟ ଜୀବନର ଆଦ୍ୟ ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କର ମାସିକ ବେତନ ଥିଲା ଦଶଟଙ୍କା । ୧୮୬୮ ମସିହାରେ ରାଧାନାଥ ଏହି ଗୁନଗୁରେ ସ୍ଥାୟୀ ହେଲେ । ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲରେ ଜଣେ ଆଦର୍ଶ ଶିକ୍ଷକର ସମ୍ମାନରେ ଭୂଷିତ ହୋଇ ରାଧାନାଥ ୧୮୭୧ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ମାସ ୧୪ ତାରିଖରେ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲର ଦ୍ୱିତୀୟ ଶିକ୍ଷକ ପଦକୁ ଉନ୍ମୋଚିତ ହେଲେ । ଆଦର୍ଶବାଦୀ ଜୀବନରେ ଉନ୍ନତ କେବେହେଲେ ସୂଚୁରପରାୟଣ ହୋଇ ନ ପାରେ — ଏହା ହିଁ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଜୀବନର ବହୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରମାଣିତ । କଲିକତାର ପ୍ରେସିଡେନ୍ସି କଲେଜରୁ ମନର ସବୁଜନ ସରସତାକୁ ମଉଳେଇ ଦେଇ, ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ଲାଭ ଆଶାକୁ ଦବାସ୍ତପ୍ତରେ ପରିଣତ କରି ଫେରିଥିବା ରାଧାନାଥ ୧୮୭୧ ମସିହାରେ ଶିକ୍ଷକତା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷାର ଅନ୍ୟ ଏକ ସୋପାନରେ ପଦାର୍ପଣ କଲେ — ତାହା ହେଉଛି, ଏଫ୍. ଏ. ପରୀକ୍ଷାରେ ସଫଳତା ଅର୍ଜନ ।

ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାସ୍କୁଲରେ ରାଧାନାଥ ନିଜକୁ ଜଣେ କୃତବିଦ୍ୟ ଶିକ୍ଷକ ଭାବରେ ପ୍ରମାଣିତ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁପ୍ତଚକ୍ଷୁ ହୋଇ ଉଠିଲେ । ସେଠାରେ ଶିକ୍ଷକତା କରିବା

ସମୟରେ ସେ ପାଇଥିଲେ ଉତ୍କଳର ଉତ୍କଳବି ମଧୁସୂଦନଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଗୁପ୍ତ ଭାବରେ । ସେ ମଧୁସୂଦନଙ୍କୁ ଏତେ ପରିମାଣରେ ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ ଯେ, ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ଶଶିଭୂଷଣଙ୍କୁ ସେ ‘ମଧୁ’ ନାମରେ ସମ୍ବୋଧନ କରିଥିଲେ । ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ରାଧାନାଥଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ଓ ମମତା ଯେ କେତେଦୂର ଅକଳମାୟ ଥିଲା, ତାହା ରାଧାନାଥଙ୍କ ବିଦ୍ୟୋଗରେ ଲାଙ୍ଗୁଡ଼ା ରଚିତ କବିତା ଶ୍ଳୋକ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦେଇଥାଏ । ପୁଣି ଜିହ୍ଵା ସ୍କୁଲରେ ତିନି ବର୍ଷ ଶିକ୍ଷକତା କରିବା ପରେ ରାଧାନାଥ ବାକ୍ସୁଡ଼ା ଜିହ୍ଵା ସ୍କୁଲର ଦ୍ଵିତୀୟ ଶିକ୍ଷକ ଭାବରେ ବଦଳି ହେଲେ । ବାକ୍ସୁଡ଼ା ଜିହ୍ଵା ସ୍କୁଲରେ ରାଧାନାଥଙ୍କର ପ୍ରବେଶ ଓ ସେଠାରୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଦୁଇଟି ଅବିସ୍ମରଣୀୟ ଘଟଣା ।

ବାକ୍ସୁଡ଼ା ଜିହ୍ଵାସ୍କୁଲକୁ ରାଧାନାଥ ରାୟ ନାମକ ଜଣେ ଓଡ଼ିଶାବାସୀ ଶିକ୍ଷକ ଅଧ୍ୟୁପକାର ସମ୍ପାଦନେ ବାକ୍ସୁଡ଼ା ଜିହ୍ଵା ସ୍କୁଲର ଗୁପ୍ତମାନେ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପ୍ରବେଶ କରାଇ ନ ଦେବାକୁ ବଜ୍ରପରିକର ହୋଇଥିଲେ । କାରଣ ସେମାନେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ, ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଓଡ଼ିଶା ଏକ ଅନଗ୍ରସର ପ୍ରଦେଶ ଥିଲା ଓ ସେଠାରୁ ଯାଉଥିବା ରାଧାନାଥ ଜଣେ ଉଚ୍ଚଶ୍ରେଣୀର ଶିକ୍ଷକ ହୋଇ ନ ପାରନ୍ତି । ଏ ପ୍ରକାର ଶିକ୍ଷକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଯୋଗଦେଲେ ଯେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଲାଭ ବ୍ୟାଘଟ ହୋଇପାରେ । ମାତ୍ର ସେହି ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ ରାଧାନାଥଙ୍କ ବିଷୟରେ ଜାଣିଥିବାରୁ ସେ ଗୁପ୍ତମାନଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇ ରାଧାନାଥଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ଗୋଲମାଲ ନ କରିବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ଫଳରେ, ରାଧାନାଥ ସେଠାରେ କର୍ମରୁ ଗ୍ରହଣ କଲେ ।

ବାକ୍ସୁଡ଼ା ଜିହ୍ଵା ସ୍କୁଲରେ ରାଧାନାଥ ଶିକ୍ଷକତା କରିବାର ମାତ୍ର ଛଅଟି ମାସ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ଗୁପ୍ତବୃତ୍ତାନ୍ତରେ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଗୁପ୍ତ ତଥା ଶିକ୍ଷକମାନେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ରାଧାନାଥଙ୍କର ଜୀବନାଦର୍ଶ ଯେତେବେଳେ ସେଠାରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ କରିଥିଲା, ସେତିକିବେଳେ ମାତ୍ର ଛଅଟି ମାସ ପରେ ୧୮୭୨ ମସିହା ଜୁଲାଇ ମାସ ୨୭ ତାରିଖରେ ରାଧାନାଥ ବାଲେଶ୍ଵର ଜିଲ୍ଲାର ସ୍କୁଲମୁଖର ଡେପୁଟି ଇନ୍‌ସ୍ପେକ୍ଟର ପଦକୁ ଉନ୍ମୋଚିତ ହେଲେ । ବାକ୍ସୁଡ଼ାର ଗୁପ୍ତସମ୍ପାଦ ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ବିଦାୟ ଦେବା ବିଷୟରେ ଗଲେ । ମାତ୍ର ସେଠାକାର ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନା ଫଳରେ ରାଧାନାଥ ବାକ୍ସୁଡ଼ା ସ୍କୁଲରୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଲେ । ରାଧାନାଥ ବାକ୍ସୁଡ଼ା ସ୍କୁଲରୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କ ବିଦାୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲଗି ଯେଉଁ ବିଦାୟସଭା ଆୟୋଜିତ ହୋଇଥିଲା, ସେହି ସଭାରେ ତାଙ୍କର ସହକର୍ମୀ ଓ ଗୁପ୍ତମାନେ ଯେପରି ଭାବରେ ଦୁଃଖାଭିଭୂତ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲେ, ତାହା ରାଧାନାଥଙ୍କ ଜୀବନରେ ଅତ୍ୟୁଲ୍ଲ ରହିଯାଇଥିଲା । ରାଧାନାଥ ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଯେତେ

ଯାହା ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ବା ବିଦ୍ୟାପ୍ରସ୍ତୁତ ମଣ୍ଡଳ କରଥାନ୍ତୁ ନା ତାହାଙ୍କ, ବାହୁଡ଼ାର ବିଦ୍ୟାପ୍ରସ୍ତୁତ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଥିଲା ସବୁଠାରୁ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ।

ବାହୁଡ଼ାରୁ ପ୍ରତ୍ୟାଗତ କଲ ରାଧାନାଥ ବାଲେଶ୍ଵରରେ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷକାଳ ପୁଷ୍ୟାନ୍ତର ସହକର୍ମୀକରି ୧୮୭୭ ମସିହା ନଭେମ୍ବର ମାସ ୨୭ ତାରିଖରେ ଓଡ଼ିଶାର ସ୍କୁଲସମ୍ବନ୍ଧର ଜଣେ କନ୍ୟାପେକଟର ପଦକୁ ଉନ୍ନୀତ ହେଲେ । ୧୮୮୨ ମସିହା ଜୁନମାସ ୨୯ ତାରିଖ ଦିନ ଓଡ଼ିଶାର ସ୍କୁଲସମ୍ବନ୍ଧର କନ୍ୟାପେକଟର ପଦ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ରାଧାନାଥ ଏହି ପଦରେ ପ୍ରଥମେ ଅସ୍ଥାୟୀ ଭାବରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ୧୮୮୨ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ମାସ ୯ ତାରିଖରେ ସ୍ଥାୟୀ ହେଲେ ।

୧୮୮୭ ମସିହା ଜୁନ୍ ମାସରେ ମହାରାଣୀ ଭିକ୍ଟୋରିଆଙ୍କର ସ୍ୱରକ-ଜୁବିଲି ଉପଲକ୍ଷ୍ୟରେ ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ‘ରାୟବାହାଦୁର’ ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ କରାଗଲା । ସାରାଜୀବନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦକ୍ଷତା ଓ ସାଧୁତାର ସହିତ କର୍ମରତ ହୋଇ ରାଧାନାଥ ୧୯୦୩ ମସିହା ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସରେ ସରକାରୀ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରୁ ଅବସର ଗ୍ରହଣ କଲେ ।

୧୯୦୮ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ମାସ ୧୯ ତାରିଖ ଦିନ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ ଉପଭୋଗ କରିବା ନିମିତ୍ତ ରାଧାନାଥ ଶିଶୁଭୂଷଣଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ଧବଳେଶ୍ଵରକୁ ବାହାରିଲେ । ସେଠାରୁ ଯାଇ ତାଳଚେରରେ ଦେଉଳମାସ ରହିବା ପରେ ପାଳଲହଡ଼ା ଗୋଟିଏ ଅନୁଶୋଧ-କ୍ରମେ ପାଳଲହଡ଼ାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ରାଧାନାଥ ସମ୍ପର୍କିତା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେଠାରୁ ବାମଣୀ ଯାହାକି ଦେବଗଡ଼ରୁ କଟକ ପ୍ରତ୍ୟାଗତ କରବା ସମୟରେ ପଥ ମଧ୍ୟରେ ରାଧାନାଥ ଆମାଗସ୍ତ ରୋଗରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହେଲେ । ୧୯୦୮ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ମାସ ୭ ତାରିଖରେ ସେ କଟକରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ଓ ଅଗଷ୍ଟ ୧୭ ତାରିଖ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରୋଗର ଉପଶମ ହେବାର କୌଣସି ଲକ୍ଷଣ ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । ୧୯୦୮ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ମାସ ୨୭ ତାରିଖ ମଧ୍ୟରାତ୍ରେ ରାଧାନାଥଙ୍କର ଜୀବନବର୍ତ୍ତିକା ନିର୍ବାପିତ ହୋଇଗଲା । ତାଙ୍କର ବିୟୋଗ ସମଗ୍ର ଉତ୍କଳକୁ ଶୋକସାଗରରେ ନିମଜ୍ଜିତ କରି ଦେଇଥିଲା ।

ଦୀପ ଲିଭିଗଲା -- ମାତ୍ର ଅନ୍ଧାରର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣସ୍ୱରରେ ରାଜତ୍ବ କରିପାରି ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଦୀପଟି ଜଳି ଜଳି ସମଗ୍ର ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ଆଲୋକର ଶିଖା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲା, ସେହି ଆଲୋକ ଶିଖା କେତେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, କେତେ ଶୋଭାପାତ୍ର ତାହା ଏବେ ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚକମାନଙ୍କ ଚକ୍ଷୁକୁ ଝଲଝଲ ଦେଖୁଥିବ । ସେହି ଆଲୋଚକଶିଖାର ଜନ୍ମକାଳ ୧୮୭୮ ମସିହା, ଆଉ ନିସ୍ତେଜ ହୋଇପଡ଼ିବାର କାଳ ୧୮୯୨ ମସିହା ।

୧୮୭୮ ମସିହାରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଲେଖନୀରୁ ଜନ୍ମିତ ଏ କବିତାବଳୀ (ବଙ୍ଗଳା) ପ୍ରଥମ ଭାଗ । ଏଥିରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିବା କବିତାଗୁଡ଼ିକ ରାଧାନାଥ ଲେଖିଥିଲେ ତାଙ୍କର ଅଷ୍ଟାଦଶ ବର୍ଷ ବୟସରେ । ଏହି ସମୟଠାରୁ ତାଙ୍କର ଉନ୍ନତ କବିତ୍ୱ ଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ମିଳିଥିଲା । ୧୮୭୦ ମସିହାରେ କବିତାବଳୀର ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ ମହାନାମା ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ଦେ'ଙ୍କ ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟରେ କଲିକତାର ଶ୍ଯାନ୍‌ହୋପ ସେମ୍‌ରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଏଥିରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିବା କବିତାଗୁଡ଼ିକ ଯେ ସମୟରେ ଖୋଲାର ସମ୍ପାଦକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉଚ୍ଚ ପ୍ରଶଂସିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି କବିତାଗୁଡ଼ିକରେ ରାଧାନାଥ ପ୍ରକାଶନରେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ବଙ୍ଗଳାରେ ମଣିତ କବିତାବଳୀରେ ତେଣୁ କବିଥିଲେ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ସେ ଏଥିରେ ଓଡ଼ିଶାର ବିଖ୍ୟାତ କବି, ପଣ୍ଡିତ, ସମ୍ପାଦକମାନଙ୍କ ବିସ୍ତୃତ ରଚନା କବି ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ୧୮୭୦ ମସିହାଠାରୁ ୧୮୭୩ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଲେଖନୀରୁ କେତେକ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଜନ୍ମ ନେଇଗଲା । ୧୮୭୩ ମସିହାରେ ତାଙ୍କର 'ବିବେକୀ' ପ୍ରକାଶ ଉତ୍କଳ ଦର୍ପଣରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ସେହି ବର୍ଷ ରାଧାନାଥଙ୍କର ପିତୃବିଦ୍ୟୋଗ ଘଟିଥିଲା । ୧୮୭୪ ମସିହାଠାରୁ ୧୮୮୫ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଧାନାଥଙ୍କର ଏକାକୀ ଅଥବା କେତେକ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସହଯୋଗରେ ଅନେକ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ରଚନା କରୁଥିଲେ । ଏହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ରାଧାନାଥଙ୍କର ଭୂତେବ ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ, ସାହିତ୍ୟ-ଚର୍ଚ୍ଚା ଓ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନ ଭ୍ରମଣ ପ୍ରଭୃତି ଘଟିଥିଲା ।

୧୮୭୪ ମସିହାରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଲେଖନୀରୁ 'କତାଳୟ ଯୁବା' ଜନ୍ମିତ କବିଥିଲା । ଏହା ଏକ କଂରେଣୀ ଗଳ୍ପର ଅନୁସରଣରେ ରଚିତ । ୧୮୭୪ ମସିହାରେ ରାଧାନାଥଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଏକ କୃତି ହେଉଛି ମହାକବି କାଳିଦାସଙ୍କର ମେଘଦୂତର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ । ମେଘଦୂତ ଅନୁବାଦ ପରେ ରାଧାନାଥ ପବନ, ବେଣୀସହାର ଓ ଭାରତେଶ୍ୱରୀ ନାମକ ତିନିଗୋଟି କବିତା ରଚନା କରିଥିଲେ ଓ ଏହା କବିତାବଳୀ ନାମରେ ୧୮୭୭ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଏହା ପରେ ୧୮୮୫ ମସିହା ମଧ୍ୟରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଲେଖନୀରୁ କୌଣସି ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ରଚନା ପ୍ରକାଶ ପାଇ ନ ଥିଲା । ୧୮୮୫ ମସିହାରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ କବି-ପ୍ରତିଭାର ଯଥାର୍ଥ ପରିଚୟ ଦେଇ ଆସିଥିବା କବି 'କେଦାରଗୋଷ୍ଠୀ' କାବ୍ୟ । ଅଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟର ଏହା ହିଁ ଆଦ୍ୟରୂପ । ଏହି କାବ୍ୟର କଥାବସ୍ତୁ ଗ୍ରୀସ୍-ଦେଶର କବି ଓଲ୍ଡ଼ଜ୍‌ଙ୍କର ମେଟାମର୍ଫୋସିସ୍ କାବ୍ୟରୁ ଗୃହୀତ । ୧୮୮୭ ମସିହାରେ ରାଧାନାଥଙ୍କର 'ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା' କାବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଏହାର କଥାବସ୍ତୁ ଗ୍ରୀସ୍-ଦେଶୀୟ କବି ଓଲ୍ଡ଼ଜ୍‌ଙ୍କର ମେଟାମର୍ଫୋସିସ୍ କାବ୍ୟରେ ଥିବା ଆମୋଲେ ଓ ତାଟ୍‌ମାନଙ୍କର ପ୍ରଣୟ-ମୂଳକ କାହାଣୀର ଅନୁସରଣ ମାତ୍ର । ୧୮୮୭ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା 'ନନ୍ଦକେଶବ' କାବ୍ୟ । ଏହି କାବ୍ୟର କଥାବସ୍ତୁ ରାଧାନାଥ ଗ୍ରୀକ୍ ପୁରାଣର ସିଲ୍ ଉପାଖ୍ୟାନ ଓ

ଇଂରେଜ କବି ବାଇରନ୍‌ଙ୍କର ସିନ୍‌ଥର୍ କୋରିନ୍‌ କାବ୍ୟରୁ ଆହରଣ କରିଥିଲେ । ନନ୍‌କେଶ୍‌ସ୍‌ କାବ୍ୟରେ କବିଙ୍କର ରାଧାନାଥ ବିଦେଶୀ କଥାବସ୍ତୁ ଓ ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସରୁ କେତେକ ଉପାଦାନକୁ ମିଶାଇଦେଇ ଯେପରି ମନୋଜ୍ଞ କାବ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି, ତହିଁରେ ତାଙ୍କର ଉନ୍ନତ କବିପ୍ରତିଭାର ସ୍ପଷ୍ଟ ପରିଚୟ ମିଳିଥାଏ । ୧୮୮୮ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ‘ଉଷା’ କାବ୍ୟ । ଏହି କାବ୍ୟର କଥାବସ୍ତୁ ପାଇଁ ରାଧାନାଥ ଓଡ଼ିଶା ଗଜପତି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିଥିଲେ ହେଁ ଇଂରେଜ କବି ଉଇଲିୟମ୍‌ ମର୍ସ୍‌ଙ୍କର ‘ଆଟ୍‌ଲଣ୍ଟିକ୍‌ ରେସ୍‌’ ନାମକ କାବ୍ୟର ପ୍ରଭାବ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଉପରେ ବହୁ ପରିମାଣରେ ପଡ଼ିଥିବା କଥା ସମାଲୋଚକମାନେ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ୧୮୯୦ ମସିହାରେ ରାଧାନାଥଙ୍କର ପାଞ୍ଚଟି କାବ୍ୟ ‘ହମ୍‌ଲେଟ୍‌ସ୍‌ ହିଜେସ୍‌ସି’ରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ଓ ୧୮୯୧ ମସିହାରେ ଏହା ପୁସ୍ତକାଳୟରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଏହି କାବ୍ୟର କଥାବସ୍ତୁ ପାଇଁ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଉପରେ ବହୁ ସୂତ୍ରରୁ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ଶ୍ରୀକବିତା ହୋମର୍‌ଙ୍କର ଇଲିଅଡ୍‌ ମହାକାବ୍ୟ, ଆସ୍କାଇଲ୍‌ସ୍‌ଙ୍କର ଆଗାମେମ୍‌ନନ୍‌ ନାଟକ, ସେକ୍‌ସ୍‌ପିଅର୍‌ଙ୍କର ହାମ୍‌ଲେଟ୍‌ ନାଟକ, ମାଦଲା ପାଣ୍ଡିରେ ଥିବା ଲଜେଶ୍‌ବରଦେବଙ୍କ ପ୍ରତାପ ଓ ରାମାୟଣ ବୃଣ୍ତ ପ୍ରଭୃତିରୁ ପାଞ୍ଚଟି କାବ୍ୟ ପାଇଁ କଥାବସ୍ତୁ ଗୃହୀତ ହୋଇଅଛି । ୧୮୯୨ ମସିହାରେ ଚଳିତା କାବ୍ୟ ଉତ୍କଳସଭାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ୧୮୯୨ ମସିହାରେ ଉତ୍କଳ-ପ୍ରଭା ପତ୍ରିକାରେ ମହାଯାତ୍ରାର ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ଓ ୧୮୯୬ ମସିହାରେ କଳିକାଗଜମାଳା କୃଷ୍ଣପ୍ରିୟା ପାଞ୍ଚମହାଦେବିଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ମହାଯାତ୍ରା ପୁସ୍ତକାଳୟରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଏହାର ଯାତ୍ରାଗୋଷ୍ଠି ମାତ୍ର ସର୍ଗ ରଚିତ ଓ ପ୍ରକାଶିତ । ୧୮୯୪ ମସିହା ଜୁଲାଇ ମାସ ଶେଷଦେଳକୁ ଚାଲିଯିବା ପ୍ରବଳ, ସେହି ବର୍ଷ ସେପ୍‌ଟେମ୍ବର ମାସରେ ଯଯାତିକେଶରୀ ଓ ୧୮୯୬ ମସିହାରେ ଦରବାର ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ୧୮୯୫ ମସିହାରେ ଉଷା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । କବି ଏହି କାବ୍ୟର ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ସର୍ଗ ରଚନା କରିଥିଲେ ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଂଶକୁ ଗଦ୍ୟାକାରରେ ଟିପାଖାତାରେ ଲେଖିଥିଲେ । ଏହି କେତେଗୋଟି ହେଉଛି କବିଙ୍କର ରାଧାନାଥଙ୍କର ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ରଚନା ।

କବିଙ୍କର ରାଧାନାଥଙ୍କ ରଚନା ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଧାନ, ସେହି କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଜୀବନରେ ବହୁ ଗୁରୁତର ସମସ୍ୟାର କାରଣରୂପେ ଦେଖା-ଦେଇଥିଲା । କେଦାରଗୌରୀ କାବ୍ୟର କଥାବସ୍ତୁ ଶ୍ରୀକ୍‌ ସାହୁଙ୍କରୁ ଆହୃତ । ସେଥିରେ ଓଡ଼ିଆର ଜାତୀୟତାକୁ ଆଘାତ ଦେବାଭଳି କିଛି ବିଷୟ ନ ଥିଲେ ହେଁ ପବିତ୍ର କେଦାରେଶ୍ଵର ପୀଠରେ ଏକ ବିଦେଶୀ କଥାବସ୍ତୁର ଆରୋପ ରାଧାନାଥଙ୍କର ଦୋଷ ଭାବରେ ଦେଖା ଦେଇଥିଲା । ସୁମନ୍ୟୁଙ୍କ ଅଭିଶାପରେ କୋଣାର୍କମନ୍ଦିର ଭୁଲୁଣ୍ଡିତ ହେବାର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଓଡ଼ିଆର ଜାତୀୟତା ଆପଣି କରିଥିଲା । ୧୮୮୭ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ

ରାଧାନାଥଙ୍କ ଚରୁକରେ ଏ ବିଷୟରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଆପତ୍ତି ଦେଖାଦେଇ ନ ଥିଲା; ମାତ୍ର ୧୮୮୭ ମସିହାରେ ନିଉକେଶ୍ୱରୀ କାବ୍ୟର ପ୍ରକାଶ ପରେ ରାଧାନାଥ ଡାକ୍ତରୀ ଶ୍ରବଣରେ ସମାଲୋଚନାର ଶରଣ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ୧୮୮୮ ମସିହାରୁ ରାଧାନାଥ ବାରମ୍ବାର ସମାଲୋଚକମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିପଥରେ ପଡ଼ିଥିଲେ । ୧୯୧୮ ମସିହାରେ ପଣ୍ଡିତ ଜାଲକଣ୍ଠ ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ସମାଲୋଚନା କରିଥିଲେ ମାତ୍ର ୧୯୨୦ ମସିହାଠାରୁ ରାଧାନାଥ ସାହିତ୍ୟ ତଥା ରାଧାନାଥଙ୍କ ପ୍ରତିଭାର ଯଥାରଥ ଆଲୋଚନା ଦୃଷ୍ଟିପଥାରୁ ହୋଇଥିଲା । ୧୮୮୯ ମସିହାରେ ପାଟଣା କାବ୍ୟର ପ୍ରକାଶ ପରେ ରାଧାନାଥ ସମାଲୋଚକମାନଙ୍କର ବିଷୟରେ ପଡ଼ିଥିଲେ । ୧୮୯୧ ମସିହାରେ ରଚିତ ଚିଲିକା କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କ କବିପ୍ରତିଭାର ଏକ ଅମର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ । ମାତ୍ର ଏହା ପରେ କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କର ଶୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପିମ୍ବା ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଚିଲିକା ରଚନା ପରେ ପରେ ଶୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବାଦୀ କବି ରାଧାନାଥ ତତ୍ତ୍ୱତର୍କୀ କବି ରାଧାନାଥରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲେ । ୧୮୯୨ ମସିହାରେ କବିଙ୍କ ଲେଖନୀରୁ ଜନ୍ମ ନେଇଥିବା ମହାଯାତ୍ରା ମହାକାବ୍ୟ ଅସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ହେଁ ତାହା କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ତଥା ଉନ୍ନତ କବିତ୍ୱର ସାଥୀକ ଉଦାହରଣ ।

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଅଭ୍ୟୁଦୟ :—

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଆଧୁନିକ ଯୁଗ କହିଲେ ତାହା ରାଧାନାଥ ଯୁଗକୁ ହିଁ ବୁଝାଏ । ଉତ୍କଳର ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ କାବ୍ୟଯୁଗ ବା ମଧ୍ୟଯୁଗର ଅବସାନ ଘଟିଥିଲା । ଏହା ପରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଇତିହାସରେ ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଲାଗି ଯେଉଁ ଆଧୁନିକ ଚିନ୍ତାଧାରା ତଥା ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଆବଶ୍ୟକ, ତାହା ଏହି ସମୟର ଅବ୍ୟବହୃତ ପୁରୁଷ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇପାରିଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଧୁନିକତାର ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି ନିମିତ୍ତ କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଅତୁଳନୀୟ । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନା ନିମିତ୍ତ କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କ ଜୀବନର କେତେକ ବିଶିଷ୍ଟ ଘଟଣାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

କବିବର ରାଧାନାଥ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଶିକ୍ଷାର ବିକାଶ କିପରି ଶ୍ରବଣରେ ସାଧିତ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଦେଖିବାର କଥା । ରାଧାନାଥ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଯୁଗସୃଷ୍ଟାର ଆଦାନ ପାଇବା ପୁରୁଷ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆଧୁନିକ-ଶିକ୍ଷା ଶିକ୍ଷିତ ଶ୍ରେଣୀର ଚିତ୍ତକୁ ଆଧୁନିକତା କରିବାରେ ଯତେଷ୍ଟ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହି ସମୟ ପୁରୁଷ ପ୍ରାଚୀନ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ କରାଯାଉଥିଲା । ଆମ

ଗାଁ ଗହଳରେ ଲୁଟଶାଳୀମାନଙ୍କରେ ପଣକିଆ, ଓଡ଼ିଆ, ଫେଡ଼ାଙ୍କ, ଗୋପୀଭଞ୍ଜା, କମଳଲେବନ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର, ଭଗବତ ପଦ୍ମର ୧୦ ଶେଷକଲେ ଓଡ଼ିଆ ଶିକ୍ଷିତ ହେଲ ବୋଲି ମନେକରୁଥିଲ । ମାତ୍ର ଏ ପ୍ରକାର ଶିକ୍ଷାଗୁଡ଼ିକ ଇଂରେଜ ରାଜତ୍ବ ଆରମ୍ଭରେ କ୍ରମେ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହେବାର ଦେଖାଗଲା । ଲୁଟଶାଳୀ ପଣକିଆ ଗ୍ରାମମାନଙ୍କରେ ନୂତନ ସ୍କୁଲ ଛାପିତ ହେଲା । ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରେ ନୂତନ ଗଣିତ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରଚାରିତ ହେଲା । ଏ ପ୍ରକାର ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ନୂତନ ନୂତନ ଉଦ୍ଭାବନ, ଆବିଷ୍କାର ପଦାର୍ଥ ଓ ତଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଯତନ ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ସ୍ଥାନ ପାଇଲା । ରେଲ, ମଟର, ଉଡ଼ାଜାହାଜ, ବଳ୍ବତ, ଆବେଶକା ପଦ୍ମର ବିଷୟରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଗଲା । ପ୍ରାଥମିକ ଅବସ୍ଥାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯୁବକଯୁବତୀମାନଙ୍କର ମନ ଓ ଚିନ୍ତାଧାରାକୁ ନୂତନ ଜଗତ ଆଡ଼କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରାଗଲା । ଏହି ଶିକ୍ଷା ଫଳରେ ଯେଉଁ ସ୍କୁଲ ମୁଖ୍ୟମେୟ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ରୀର ଶ୍ରେଣୀର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା, ତାହା ଅଧୁନାତନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିପଥରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟ କରିଅଛି । ଏହି ଶ୍ରେଣୀ ହିଁ ଅଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ଯଥାର୍ଥ ପୃଷ୍ଠପାତ୍ର ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ ।

ଅଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଯଥାର୍ଥ ଅଭ୍ୟୁଦୟ କାଳ ହେଉଛି ୧୮୮୦ ମସିହା । ତାହା ପୂର୍ବରୁ ଯାହା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ତାହାକୁ ସାହିତ୍ୟ ନ କହି ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ବହିରେ ଅଧିକ ସମୀଚିନ ହେବ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଅଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତି ପ୍ରଚଳିତ ହେବା ସମୟରେ ଯେପରି ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା, ସେଥିପ୍ରତି କିଛି ପରିମାଣରେ ଦୃଷ୍ଟିଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

୧୮୦୩ ମସିହାରେ ଇଂରେଜ ସରକାର ଓଡ଼ିଶା ଅଧିକାର କଲ । ସେତେବେଳର ଓଡ଼ିଶା କହୁଲେ କେବଳ କଟକ, ପୁରୀ ଓ ବାଲେଶ୍ବର ଜିଲ୍ଲାକୁ ବୁଝାଉଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ବହୁ ଅଂଶ ସେ ସମୟରେ ଗଢ଼ଜାତ ଓ ମାନ୍ଦ୍ରାଜରେ ମିଶି ରହୁଥିଲା । ଯେଉଁମାନେ କଟକ, ପୁରୀ ଓ ବାଲେଶ୍ବର ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ରହୁଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଛୁଡ଼ି ଅନ୍ୟ ଓଡ଼ିଆଭାଷୀମାନେ ବାହାରେ ରହୁଗଲେ । ଇଂରେଜ ସରକାର ଓଡ଼ିଶା ଦଖଲ କରିବାର ପରୁଷ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ବଙ୍ଗଳା ଦଖଲ କରିଥିଲେ । ଏହି ପରୁଷ ବର୍ଷ ଭିତରେ ବଙ୍ଗଳାର ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ବିକଶିତ ରୂପ ଗ୍ରହଣ କରି ଯାଏଥିଲା । ତା'ପରେ କମ୍ପାନୀ ସରକାର ଓଡ଼ିଶା ଅଧିକାର କରି ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ଦିଗର ବିକାଶ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଲେ । ୧୮୦୪ ମସିହାରେ ଓଡ଼ିଶାର କମିଜମା ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହେଲା । କମ୍ପାନୀ ଧରଣର ଶାସନ କଲ ସେତେବେଳେ ଥିଲା କଲିକତାରେ । କଲିକତାରେ ଯେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର କମିଜମାଗୁଡ଼ିକ ନିଲମ ହେଲା, ସେତେବେଳେ ବଙ୍ଗାଳୀମାନେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ହସ୍ତଗତ କଲେ । ପୁଣି ୧୮୦୪ ମସିହାରେ ଯେତେବେଳେ କମ୍ପାନୀ ସରକାର ଓଡ଼ିଶାକୁ ଶାସନ କରିବାକୁ ବସିଲା, ସେତେବେଳେ ବଙ୍ଗଳାରୁ ବଙ୍ଗାଳୀ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କୁ ଆଣି ଓଡ଼ିଶାରେ ନିଯୁକ୍ତ କଲା ।

ଏହାର କାରଣ ହେଉଛି ଇଂରେଜ ସରକାରର ଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳାଇବା ନିମିତ୍ତ ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଜଣେ ହେଲେ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତି ନ ଥିଲେ । ଏପରିକି ୧୮୬୧ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କମ୍ପାନୀ ସରକାର ମୋହରର କାମପାଇଁ ଜଣେ ଉପଯୁକ୍ତ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାର୍ଥୀ ପାଇ ନ ଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆମାନେ ନିଜର ଯୋଗ୍ୟତାର ଅଭାବ ଯୋଗୁଁ ସରକାରୀ ଚାକିରୀ ପାଇପାରିଲେ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶା ବଙ୍ଗଳାର ଏକ ଅଧୀନସ୍ଥ ପ୍ରଦେଶ ଭାବରେ ପରିଗଣିତ ହେଲା । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ନ ଜାଣି ମଧ୍ୟ ଅଣଓଡ଼ିଆ କର୍ମଚାରୀମାନେ ଓଡ଼ିଶାର ଶାସନକଳ ଚଳାଇଲେ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଚଳନ ପରେ ଓଡ଼ିଆମାନେ ନିଜକୁ ଶିକ୍ଷିତ ପ୍ରମଣିତ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ ଓ ସମୃଦ୍ଧି ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୋଇ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର ହୋଇଛି ୧୮୬୦ ମସିହାଠାରୁ । ଏହି ସମୟଠାରୁ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଚନ୍ଦ୍ର ଭାବରେ ନୂତନତା ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେବାର ଦେଖାଯାଇଅଛି । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶର ଇତିହାସ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷିତଗୋଷ୍ଠୀ ହାତରେ ଏହାର ବିକାଶ ହିଁ ସାଧିତ ହୋଇଅଛି ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଆଧୁନିକ ଯୁଗ :—

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ନାମାନ୍ତର ହେଉଛି ‘ରାଧାନାଥ ମୁର’ । କବିବର ରାଧାନାଥ ଏହି ଯୁଗର ପ୍ରସ୍ତା । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ନାମାନୁସାରେ ଏ ଯୁଗର ନାମକରଣ କରାଯାଇଅଛି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ରାଧାନାଥ ମୁରର ଅଭ୍ୟୁଦୟ କାଳ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ପାଇଁ ପୋଷଣ କଲେ ହେଁ, ଏହା ଯଥାର୍ଥରେ ୧୮୮୦ ମସିହା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିବାର କଥା । ୧୮୮୦ ମସିହା ପୂର୍ବରୁ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ନାମରେ ଯାହାସବୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା, ସେସବୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟମୂଳକ ଭାବରେ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ରୂପରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ତେଣୁ ୧୮୮୦ ମସିହାକୁ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶକାଳ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସମୀଚୀନ । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ବହୁ କବି ସେମାନଙ୍କର ଲେଖନୀ ସୁଲଭାକରି ସାହିତ୍ୟକୁ ସମୃଦ୍ଧି ପଥରେ ଅଗ୍ରସର କରାଇଥିଲେ ହେଁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତିନିଜଣ କବି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଆସନର ଅଧିକାରୀ । ସେହି ତିନିଜଣ ହେଉଛନ୍ତି କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟ, ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ରାଉଁ ଏବଂ ବ୍ୟାସକବି ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି । କବିବର ରାଧାନାଥ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଚିନ୍ତାଧାରାର ସମନ୍ୱୟ ଲାଗି ବିଖ୍ୟାତ । ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ବହୁ ବ୍ରହ୍ମବାଣୀ କବିତାରେ ଭୂଷିତ କରି ଯଶସୀ । ବ୍ୟାସକବି ଫକୀରମୋହନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ

ଉପନ୍ୟାସ ଓ ଗଳ୍ପର ନବଯୁଗର ବାଣୀବତ୍ତ । ଏମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣକଲେ ପଶ୍ଚିମ ଲୋକମାନଙ୍କର ବଳ, କବିତାର ଗଢ଼ାଧର ମେହେର ଓ କବିଶେଖର ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ମହାନ୍ତି, ନାଟ୍ୟକାର ରାମଶଙ୍କର ରାୟ ପ୍ରମୁଖ ବହୁ ଫୁଲ । ଏ ଯୁଗର ସାହିତ୍ୟକୁ ସମ୍ବନ୍ଧ କରିଛନ୍ତି । ଏ ଯୁଗର ସାହିତ୍ୟ ଯେପରି ଭାବରେ ନୂତନ ରୂପରେ ନୂତନ ରସରେ ଓ ନୂତନ ଛନ୍ଦରେ ଆସୁପ୍ରକାଶ କଲ, ତାହା ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାମାନେ ବହୁ ସ୍ଥାନରେ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଆଲୋଚନାକୁ ଉଦ୍‌ଘୋଷଣା ଏଠାରେ ସ୍ୱାଧୀନସାହିତ୍ୟର କେତେଗୋଟି ମୁଖ୍ୟ ବିଷୟ ଉପରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇପାରେ ।

(୧) କାବ୍ୟ-କବିତାର ବିଷୟବସ୍ତୁ :—

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପୁରାତନ ଶୈଳୀର ଗୁଣଗୁଣ ବା ଗୁଣଗୁଣ । ଗୁଣଗୁଣର କାବ୍ୟମାନଙ୍କରେ ରାଧା-କୃଷ୍ଣ, ରାମ-ସୀତା ବା କାଳୀଦେବୀ ନାୟକ ନାୟିକାମାନଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରେମ, ବିରହ ଓ ମିଳନର କଥା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହେଉଥିଲା । କାବ୍ୟମାନଙ୍କର କଥାବସ୍ତୁ ପ୍ରାୟ ଏକ ଧରଣର ଓ ନୂତନତ୍ୱରହୀନ ଥିଲା । ମାତ୍ର ଆଧୁନିକ ଯୁଗର କାବ୍ୟ କବିତାର କଥାବସ୍ତୁ ଭିନ୍ନ ଧରଣର ଓ ନୂତନତ୍ୱର ବହୁ ଉଦାହରଣ ପ୍ରକାଶନ ହେଲା । ଏ ଯୁଗର କାବ୍ୟ-କବିତାର କଥାବସ୍ତୁରେ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କଥା ହେଲା ଏକଦେଶଦର୍ଶିତାର ଦୃଶ୍ୟକରଣ । ଏହା ବହୁ ସ୍ଥଳରେ ପ୍ରଶସ୍ତମୂଳକ ହେଲେ ହେଁ ଏଥିରେ ଦେଶପ୍ରେମ, ଜାତୀୟ ଭାବର ଜାଗରଣ, ଗଣତନ୍ତ୍ର, ଦେଶାତ୍ମବୋଧ ଇତ୍ୟାଦି ସାଙ୍ଗୋପାଙ୍ଗ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ସାହିତ୍ୟରେ ବିଶେଷଭାବରେ ଆଦର୍ଶର ରୂପାୟନ ଦେଖାଦେଲା ।

(୨) ବିଷୟବସ୍ତୁର ସମ ବେଶ :—

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଗୁଣଗୁଣର କାବ୍ୟମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁ ବିଷୟବସ୍ତୁ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲା, ତାହାର ପରିସର ନିଜାନ୍ତ୍ର ସୀମିତ ଥିଲା । କବିମାନେ ନାୟକନାୟିକାଙ୍କର ବାଲ୍ୟ, ଯୌବନ ଅସ୍ଥାୟୀ ଚିନ୍ତା କର ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରେମ, ବିରହ ଓ ମିଳନର ଚିନ୍ତାଧାରା ଛାଡ଼ି ନିରୁପିତ । ଏଥିପାଇଁ ସେମାନେ ଅଲଙ୍କାର ଶାସ୍ତ୍ରର ନିୟମକୁ ଅତି ଦୃଢ଼-ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ଗୁଣଗୁଣର ଅଧିକାଂଶ କାବ୍ୟର ବିଷୟବସ୍ତୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କାବ୍ୟର ବିଷୟବସ୍ତୁ ସମାବେଶରେ ଅନୁସାରିତ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ ହୁଏ । ମାତ୍ର ଆଧୁନିକ ଯୁଗର କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ବିଷୟବସ୍ତୁର ସମାବେଶରେ ସେପ୍ରକାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ଏ ଯୁଗର କାବ୍ୟର ବିଷୟବସ୍ତୁରେ ଧର୍ମ, ଦରିଦ୍ର, ପାପୀ, ପୁଣ୍ୟବାନ ସମସ୍ତଙ୍କର ଚିନ୍ତା ଦେଖାଦେଲା । ପୁଣି ସାମାଜିକ, ରାଜନୈତିକ ଓ ଶିକ୍ଷାମୂଳକ ବହୁ ଘଟଣା କାବ୍ୟରେ ସ୍ଥାନ

ପାଇଲ । ହମେ ସାଧାରଣ ଜୀବନର ଚନ୍ଦ୍ର ନୂତନ ରୂପରେ ପ୍ରକାଶଲଭ କଲ । ମାନବିକତାର ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତିଷ୍ଠାକରି ଏ ଯୁଗର କାବ୍ୟରେ କଲ୍ୟାଣଭୂଷା, ଭବସମାବେଶ, ମନୋବିଜ୍ଞାନିକ ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ବିଶେଷଭାବରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାର କଥା ।

(୩) କାବ୍ୟ କବିତାରେ ଜୀବନଚକ୍ର :—

ସାହିତ୍ୟର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ରାଧା-କୃଷ୍ଣ ବା ରାଜାରାଣୀଙ୍କର ଜୀବନଚକ୍ରର ଏକମୁଖୀତା ପାଠକମାନଙ୍କର ଯେଉଁଠି ଚିନ୍ତାର କାରଣ ହୋଇଥାଏ । ଏ ଯୁଗର ସାହିତ୍ୟରେ ସାମନ୍ତବାଦୀ ଜୀବନଚକ୍ରର ଧାରାବାହିକ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ କୌଣସି ନୂତନତ୍ବ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ସୃଷ୍ଟି କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ କାବ୍ୟରେ ବହୁସ୍ଥଳରେ ସାମନ୍ତବାଦୀ ଜୀବନର ଚନ୍ଦ୍ର ପରିବେଷିତ ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ତହିଁରେ ନୂତନତ୍ବର ଆଶ୍ରୟ ମିଳିଅଛି । ଏ ଯୁଗର ଅନ୍ୟ କବିମାନଙ୍କର ରଚନାରେ ସାଧାରଣ ଜୀବନର ବାସ୍ତବ ଚନ୍ଦ୍ର ବିଶେଷ ଭାବରେ ଉନ୍ମୋଚିତ । ଏପ୍ରକାର ବାସ୍ତବ ଚନ୍ଦ୍ରରେ ମାନବିକତାର ବ୍ୟାପକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଆକୃଷ୍ଟ କରାଏ ।

(୪) ଛନ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ :—

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ମଧ୍ୟଯୁଗରେ କ.ବ୍ୟସାହିତ୍ୟର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସମ୍ପାଦନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଛନ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଧ୍ୟାନ ଦିଆଯାଇଥିଲା । କାବ୍ୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସର୍ଗ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଛନ୍ଦରେ ରଚିତ ହେଉଥିଲା । ଏହାର ଆଉ ଗୋଟିଏ କାରଣ ଅଛି । ସେ ସମୟରେ କାବ୍ୟ-କବିତା ଗାନଯେଗ୍ୟ ହେବାର ଆବଶ୍ୟକତା ବିଶେଷ ଥିଲା । ତେଣୁ ସାହିତ୍ୟର ସାହିତ୍ୟର ସାଜୀବକ ମୂଳ ସ୍ୱୀକୃତ । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ହମେ ସଜୀବତାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ତା'ର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପଥ ବାଛିନେଲା । ପୁରୀଯୁଗର କାବ୍ୟ ବହୁ ସର୍ଗବିଶିଷ୍ଟ ଥିଲା; ମାତ୍ର ଆଧୁନିକ ଯୁଗର କାବ୍ୟ ଖଣ୍ଡକାବ୍ୟ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହା ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଛନ୍ଦରେ ରଚିତ । ଅବଶ୍ୟ ଏଥିରେ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । କବିବର ରାଧାନାଥ ତାଙ୍କ କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାବ୍ୟ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ଛନ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ସ୍ଥଳେ ଗଜାଧର ତାଙ୍କ କାବ୍ୟମାନଙ୍କରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସର୍ଗକୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଛନ୍ଦରେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ମଧୁସୂଦନ ଛନ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗରେ ବହୁ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି । କବିବର ରାଧାନାଥ ଅମିତାକ୍ଷର ଛନ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ କର ସେଥିରେ କୃତ୍ରିମ ଅର୍ଜନ କରିଛନ୍ତି । କବିଶେଖର ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଛନ୍ଦପ୍ରୟୋଗ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରାୟ ରାଧାନାଥଙ୍କ ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରିଅଛନ୍ତି ।

(୫) ମିତ୍ରାନ୍ତର ପ୍ରୟୋଗ :—

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ସଙ୍ଗୀତ ସାହିତ୍ୟଠାରୁ ଛିନ୍ନ ହୋଇପଡ଼ିଲା
ସତ୍ୟ; ମାତ୍ର ସାହିତ୍ୟ ବା କାବ୍ୟ କବିତା ଯେ ଏକାବେଳେକେ ଗଦ୍ୟମୟ ହୋଇପଡ଼ିଲା,
ଏପରି ଭାବର କାରଣ ନାହିଁ । କାବ୍ୟକବିତାର ସାଙ୍ଗୀତିକ ମୂଲ୍ୟ ନ ଥାଇପାରେ; ମାତ୍ର
ତା'ର ଆବୃତ୍ତିଯୋଗ୍ୟ ଉପାଦାନ ରହିବା ନିତାନ୍ତ ସ୍ବାଭାବିକ । ଏହି କାରଣରୁ କବିବର
ରାଧାନାଥ ମିତ୍ରାନ୍ତର ଓ ଉପଧା ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ବିଶେଷ ଯତ୍ନବାନ୍ ହୋଇଥିଲେ ।
ରାଧାନାଥ, ମଧୁସୂଦନ ଓ ରାଜାଧର ମିତ୍ରାନ୍ତର ପ୍ରୟୋଗରେ ଯଥେଷ୍ଟ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ
କରିଅଛନ୍ତି ।

(୬) ରଚନା ଶୈଳୀ :—

ରଚନା ଶୈଳୀର ବିଶ୍ୱରରେ ଭାଷା ଓ ଛନ୍ଦର ବିଶ୍ୱର ହିଁ ମୁଖ୍ୟ ବିଷୟ । ଓଡ଼ିଆ
ସାହିତ୍ୟର ଗତିଯୁଗରେ କବିମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଭାଷାଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ
ଏପରିଗୁଡ଼ିଏ କଳ୍ପ ଓ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ, ଯାହା କି ପାଠକମାନଙ୍କ ଶ୍ରୀର କାରଣ
ହୋଇଥାଏ । ମାତ୍ର ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ଭାଷାର ଏପ୍ରକାର ପ୍ରୟୋଗ ଅନାଦୃତ ହେଲା ।
ଭାଷା ଆଡ଼ମ୍ବର କାବ୍ୟର ଶ୍ରୀବୃତ୍ତି ସମ୍ପାଦନରେ ସହାୟକ ହେଲା ନାହିଁ । କବିବର
ରାଧାନାଥଙ୍କର ଭାଷା ତାଙ୍କର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ସେ ତାଙ୍କର କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ସ୍ୱାଭାବିକ ଶବ୍ଦର
ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ ହେଁ କେ ପ୍ରୟୋଗ ଏତେ ଯଥାର୍ଥ ଯେ, ସେ ବିଷୟରେ କୌଣସି
ପ୍ରତିକୂଳ ମତପୋଷଣ କରିଯାଇ ନ ପାରେ । ରାଧାନାଥଙ୍କର ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀ କାବ୍ୟ ତାଙ୍କ
ଭାଷାଲିଖିତ୍ୟର ଏକ ଅନୁପମ ନିଦର୍ଶନ । ମହାଯାତ୍ରାର ଶବ୍ଦ ସଂଯୋଜନା କବିବର
ରାଧାନାଥଙ୍କର ଭାଷାଜ୍ଞାନର ଅମୂଲ୍ୟ ପରିଚୟ । ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ବହୁ ସ୍ଥଳରେ ସହଜ-
ବୋଧ ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିଲେ ହେଁ କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ତାଙ୍କର ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ
କଳ୍ପ ହୋଇପଡ଼ିଥିବାର କାରଣ ହେଉଛି ଭାବଗତ କଳ୍ପିତା । କବି ରାଜାଧରଙ୍କ
ଭାଷାରେ ଭାବସାମ୍ୟ ରକ୍ଷିତ ହୋଇପାରି ନାହିଁ; ତଥାପି ରାଜାଧରଙ୍କ ଭାଷା ଦୁର୍ବୋଧ,
ଦୋଷଦୃଷ୍ଟ ନୁହେଁ ।

(୭) କାବ୍ୟକବିତାର ଆଙ୍ଗିକ ବିଭାଗ :—

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଗତିଯୁଗର ବହୁଦର୍ଶକତା କାବ୍ୟପରମ୍ପରା ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ
ବହୁ ଅଂଶରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହେଲା । ଶୁକ୍ରକାବ୍ୟର ପ୍ରଚଳନ ବିଶେଷଭାବରେ ଦେଖାଦେଲା
ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟରେ । ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟରେ ମହାକାବ୍ୟର ଅଭାବ ଥିଲେ ହେଁ
ରାଧାନାଥଙ୍କର ମହାଯାତ୍ରା ଏକ ନୂତନ ଶୈଳୀରେ ରଚିତ । ଏହାର ରଚନାଶୈଳୀ ଓ

କର୍ମୀଶ କୌଶଳ ସର୍ବାଂଶରେ ଆଧୁନିକ । ଏ ଯୁଗର କବିତାଗୁଡ଼ିକର ଆଜିକ ଦୈନିକ୍ୟରେ ସେହି ନୂତନତ୍ବ ଦେଖାଦେଇଛି, ତାହା ବହୁ ଅଂଶରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବରୂପେ ସ୍ୱୀକୃତ ।

(୮) ବ୍ୟଙ୍ଗ ସାହିତ୍ୟର ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ :—

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ବ୍ୟଙ୍ଗକବିତାର ପ୍ରଚଳନ ବହୁ ସୁରାଜନ କାଳରୁ ଥିଲେ ହେଁ ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ଏହାର ବହୁଳ ପ୍ରସାର ଦେଖା ଦେଇଅଛି । ପ୍ରାଚୀନ ବା ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ବ୍ୟଙ୍ଗସାହିତ୍ୟର ସୀମା ସାଧାରଣ ବା ସାମାଜିକ ଜୀବନର ପରିସର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାପ୍ତ ନ ଥିଲା । ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ଏହା ସାଧାରଣ ବାସ୍ତବଜୀବନ ବା ସାମାଜିକ ଜୀବନର କର୍ମୀମ ସମାଲୋଚନା ଯୁଗରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କଲ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କ ‘ଦରବାର’, ଖଜୁରମୋହନଙ୍କର ‘ମୁଁ ହାଟ ବାହୁଡ଼ା’ ଓ ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ‘ଭଣ୍ଡ ରସାୟନ’ ବିଶେଷ ଲୁଚୁଥିବୁଥିଁ ।

(୯) ପ୍ରକଟର ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ :

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପୁରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗମାନଙ୍କରେ ପ୍ରକଟ କାବ୍ୟକବିତାର କଲେବର ମଧ୍ୟରେ କେବଳ ପ୍ରସଙ୍ଗୋଚିତ ଭାବରେ ଗଢ଼ିତ ହେଉଥିଲା । ପ୍ରସଙ୍ଗାତ୍ମକରେ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ, ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ, ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ, ବିଭିନ୍ନ ଋତୁଚକ୍ରରେ ଚନ୍ଦ୍ର କାବ୍ୟକବିତାରେ ଗଢ଼ିତ ହେଉଥିଲା । ମାତ୍ର ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ କବିପ୍ରକୃତି ଅପେକ୍ଷା ଅନ୍ୟପ୍ରକୃତିର ଚିନ୍ତଣ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଦେଖାଦେଲା । ଏଯୁଗର ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତି ମଣିଷର ସୁଖ-ଦୁଃଖରେ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ମାନବିକ ଗୁଣରେ ଭୂଷିତ ହୋଇ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଅଛି । କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କ ଚିଲିକା କାବ୍ୟରେ ଏହା ପ୍ରମାଣିତ । ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ପ୍ରାଚୀନ ପଦ୍ଧତିର ଅନୁସରଣ କରିଥିଲେ ହେଁ ନୂତନ ଶାଢ଼ିକୁ ପରିହାର କରି ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଇସ୍ତ଼ିଲା କାବ୍ୟର ବହୁ ଅଂଶରୁ ଏହା ପ୍ରମାଣିତ ।

(୧୦) ଅନୁବାଦ ସାହିତ୍ୟ :—

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଅନୁବାଦର ଧାରା ବହୁକାଳରୁ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲେ ହେଁ ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ଅନୁବାଦ ସାହିତ୍ୟରେ ନୂତନତ୍ବ ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଲା । ଅନୁବାଦର ନୂତନ ଶୈଳୀ କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କର ‘ମେଘଦୂତ’ରେ ସହଜଲଭ୍ୟ । ଭରଣସ୍ଥ ଶ୍ରୀଧାରୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ଅନୁବାଦ ବ୍ୟତୀତ ଏ ଯୁଗରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ ଏକ ବିଶେଷତ୍ବ । ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନଙ୍କର “ନିର୍ଜନ ଦ୍ୱୀପରେ ନିବାସିତର ବିଲାପ” ପରି ବହୁ ଅନୁବାଦ ଏ ଯୁଗର ପାଠକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆଦୃତ ।

(୧୧) ଗନ୍ଧସାହିତ୍ୟର ବ୍ୟାପକତା :—

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଗନ୍ଧସାହିତ୍ୟର ପ୍ରସାର ବହୁକାଳରୁ ଥିଲେ ହେଁ ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ଏହାର ପ୍ରସାର ନିତାନ୍ତ ବ୍ୟାପକ ରୂପ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛି । ଏଥିପାଇଁ ଆମର ପଡ଼ୋଶୀ ସାହିତ୍ୟ ତଥା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଭାବ କେତେକାଂଶରେ ଦାୟୀ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । କବିର ରାଧାନାଥ ‘ବିବେକ’ ଓ ‘ଇତାଳୟ ଯୁବା’ ରଚନା କରିଥିଲେ ହେଁ ଗନ୍ଧସାହିତ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ସ୍ୱୀକୃତି ଲଭିନି ନାହିଁ । ଏ ଯୁଗରେ ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ଏକ ନୂତନ ଗନ୍ଧଶୈଳୀର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ । ଓଡ଼ିଆ ଗନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟ ଉପନ୍ୟାସ, ଗଳ୍ପ ଓ ଆତ୍ମଚରିତ ମାଧ୍ୟମରେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏ ଯୁଗରେ ବିଶେଷ ବ୍ୟାପକ ହୋଇଅଛି । ରାମଶଙ୍କର ରାୟଙ୍କ ଲେଖନୀ ଏ ଯୁଗରେ କେତେକ ନାଟକ ସୃଷ୍ଟି କରି ମଧ୍ୟ ଗନ୍ଧସାହିତ୍ୟର ପ୍ରସାରରେ ସହାୟକ ହୋଇଅଛି । ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ମହାନ୍ତିଙ୍କର ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସ ମଧ୍ୟ ଏ ଯୁଗର ଗନ୍ଧସାହିତ୍ୟର ପ୍ରସାରରେ କମ୍ ସାହାଯ୍ୟ କରି ନାହିଁ ।

ପତ୍ରପତ୍ରିକାର ପ୍ରସାର :—

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସରେ ପତ୍ରପତ୍ରିକାର ପ୍ରସାର ଏକ ଉଲ୍ଲେଖ-ଯୋଗ୍ୟ ଘଟଣା । ପତ୍ରପତ୍ରିକାର ପ୍ରସାର ନ ହୋଇଥିଲେ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ସେ ବିଳମ୍ବିତ ହୋଇଥାଆନ୍ତା, ଏ କଥା ଆଜି ମୁକ୍ତକଣ୍ଠରେ ସ୍ୱୀକାର କରିବାର କଥା । ଏ ଯୁଗରେ ବିଖ୍ୟାତ କବିଗଣ ରାଧାନାଥ, ମଧୁସୂଦନ, ଫକୀରମୋହନ, ଗଙ୍ଗାଧର, ନନ୍ଦକିଶୋର, ରାମଶଙ୍କର ଓ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ରଚନା ପତ୍ରପତ୍ରିକା ମାଧ୍ୟମରେ ଲୋକଲୋଚନ ଗୋଚରକୁ ଆସିଥିଲା । ପତ୍ରପତ୍ରିକାର ପ୍ରସାର ସଫଳରେ କବି ଲେଖକମାନଙ୍କର ରଚନାର ଯଥାଯଥ ସମାଲୋଚନା ସମ୍ଭବ ହେଲା । ଏହାଦ୍ୱାରା ପାଠକ-ମାନଙ୍କର ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ପଠନ ସ୍ୱତ୍ୱା ବିଶେଷ ଭାବରେ ବୃଦ୍ଧିଲାଭ କଲା । ଉତ୍କଳଦର୍ପଣ, ବାଲେଶ୍ୱର ସମ୍ବାଦବାହିକା, ଉତ୍କଳପ୍ରଭା, ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀ, ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ, ଉତ୍କଳଦୀପିକା, ମୁକୁର ପ୍ରଭୃତି ପତ୍ରିକାଗୁଡ଼ିକ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରସାରରେ କମ୍ ସାହାଯ୍ୟ କରି ନାହାନ୍ତି ।

କବିବର ଶ୍ୟାମାଧିକାର କେତେକ ରଚନା ଓ ରଚନା କାଳ—

ବଙ୍ଗଳା—

କବିତାବଳୀ (ପ୍ରଥମ ଭାଗ)—୧୮୭୮

କବିତାବଳୀ (ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ)—୧୮୮୦

ଲେଖାବଳୀ—୧୮୭୯

ଓଡ଼ିଆ—

କେଦାର ଗୌରୀ—୧୮୮୫

ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା—୧୮୮୭

ନନ୍ଦକେଶୁରୀ—୧୮୮୭

ଭୂଷା—୧୮୮୮

ପାବନୀ—୧୮୯୦

ଚିଲିକା—୧୮୯୨

ମହାଯାତ୍ରା—୧୮୯୨

ଭୁଲସୀ ସ୍ତବକ—୧୮୯୪

ଯଯାତି କେଶରୀ—୧୮୯୪

ଦରବାର—୧୮୯୭

ଏହି କେତେଗୋଟି ପ୍ରଧାନ ରଚନା ବ୍ୟତୀତ କବିବର ଶ୍ୟାମାଧିକାର ଅନେକ କ୍ଷୁଦ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଓ ସଂସ୍କୃତ ପ୍ରବନ୍ଧ ଏବଂ କବିତା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସମୟରେ ରଚନା କରିଥିଲେ ।

ଚିଲିକା

୧୮୯୧ ମସିହାରେ ଚିଲିକା କାବ୍ୟ ‘ଉତ୍କଳ ପ୍ରଭା’ରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଏହାର ରଚନାକାର ହେଉଛନ୍ତି ୧୮୯୧ ମସିହା । ଚିଲିକା କାବ୍ୟ ରଚନା କରିବା ସମୟରେ କବି ତାଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି କୌଶଳର ଆଭିମୁଖ୍ୟକୁ ପରିଚ୍ଛେଦ କରିଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ଏହା ପୁରୁ କବିଙ୍କର ରାଧାନାଥ କାବ୍ୟ ରଚନା କରିବାଲାଗି ବିଦେଶୀ ସାହିତ୍ୟରୁ କଥାବସ୍ତୁ ଗ୍ରହଣ କରି ତାହାକୁ ନିଜ ଦେଶର ପରମ୍ପରା ସହିତ ମିଶାଇ ଦେଇ ଏପରି ଭାବରେ କଥାବସ୍ତୁକୁ ରୂପାୟିତ କରୁଥିଲେ, ଯାହା ପାଠକର ଏ ଦେଶର ଧାଠକମାନେ ତାହାକୁ ନିଜ ଦେଶର କଥାଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଏଥିପାଇଁ କବିଙ୍କର ରାଧାନାଥଙ୍କର ପ୍ରଭାବ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଘୋଇ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଚିଲିକା ରଚନା କରିବା ସମୟରେ ସେ ଏପ୍ରକାର ଶାଢ଼ୀ ପରିହାର କରି ସପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକ ନୂତନ ଶାଢ଼ୀ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଚିଲିକା କାବ୍ୟ ଉପରେ ଯେ ବିଦେଶୀ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ି ନାହିଁ, ଏକଥା କହିବା ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ସେ ପ୍ରଭାବ କଥାବସ୍ତୁର ଆହରଣ ନୁହେଁ । ଚିଲିକା କାବ୍ୟ ପଢ଼ିବା ଉପରେ ହିଁ ଆଧାରିତ । ପ୍ରକୃତିର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କବିଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଲେ ହେଁ ପ୍ରକାଶନରେ ଏଥିରେ ଉତ୍କଳର କେତେକ ପ୍ରାଚୀନ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ, ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟର ଦୂରବସ୍ଥା ଏବଂ କବିଙ୍କର ନିଜ ଜୀବନ କଥା ପ୍ରକାଶ ପାଇଅଛି ।

୧୮୮୫ ମସିହାଠାରୁ ୧୮୮୮ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଲେଖନୀରୁ କେଦାରଗୌରୀ, ହେମବତୀ, ନନ୍ଦକେଶରୀ ଓ ଉଷା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଏହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ରାଧାନାଥ ଓଡ଼ିଶାର ସ୍କୁଲ ସମୂହର ଜଣେ ଜନସ୍ପେଷକଟର ଥିଲେ । ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଦର୍ଶନ ସୁଯୋଗରେ ରାଧାନାଥ ଏହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନ ଦେଖିଛନ୍ତି । ସେତେବେଳର ଓଡ଼ିଶା କହିଲେ କଟକ, ପୁରୀ ଓ ବାଲେଶ୍ଵର ଜିଲ୍ଲାକୁ ବୁଝାଉଥିଲା । ତେଣୁ କବିଙ୍କର ଉପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ କଥାବସ୍ତୁର ସ୍ଥାନ ଏହି ତିନିଗୋଟି ଜିଲ୍ଲାର ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ । ଏହିସବୁ କାବ୍ୟ ରଚନା କରିବା ସମୟରେ କବିଙ୍କର ଅଭିଜ୍ଞତା ଯାହା ଥିଲା, ଚିଲିକା ରଚନା ବେଳକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୮୯୧ ମସିହା ବେଳକୁ ତାହା ବିଶେଷ ଭାବରେ ବୃଦ୍ଧିଲାଭ କରିଥିଲା । ଏହାର କାରଣ ହେଉଛି, ରାଧାନାଥ ୧୮୯୧ ମସିହା ବେଳକୁ ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅବଲୋକନ କରିପାରୁ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଭାରତର କେତେକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସ୍ଥାନ ପରିଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ଚିଲିକା କାବ୍ୟର ବର୍ଣ୍ଣନା ମଧ୍ୟରେ ସେ ପ୍ରସଙ୍ଗବିଧିରେ

ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ଥାନର ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ଭୁଲନାସକ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । ଚିଲିକା କାବ୍ୟ ରଚନା କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କବିଙ୍କର ରାଧାନାଥଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟସିଂଘାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟିଛି; ମାତ୍ର ତାହାପରେ ତାଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ କ୍ରମେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଯାଇଅଛି ।

ଚିଲିକା କାବ୍ୟ ରଚନା କରିବା ସମୟରେ କବିଙ୍କର ରାଧାନାଥଙ୍କ ଉପରେ ବିଭିନ୍ନ କାବ୍ୟ କବିତାର ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଛି । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ମହାକବି କାଳିଦାସଙ୍କ ରତ୍ନାବତୀର ଓ ଇଂରେଜ କବି ଅମ୍ବି ସନଙ୍କର ସିନ୍ଧୁ ପ୍ରଧାନ । ଚିଲିକା କାବ୍ୟ ଉପରେ ଅନ୍ୟ ଯେଉଁ କାବ୍ୟ କବିତାଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଛି, ତାହା ଚିଲିକାର ବିରାଟତା ଓ କବିଙ୍କର ରାଧାନାଥଙ୍କର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଲୁଚି ଯାଇଅଛି । କବି ଚିଲିକା ରଚନା କରିବା ସମୟରେ ଯେଉଁ କେତେଗୋଟି ବିଷୟ ପ୍ରତି ଗଭୀର ଧ୍ୟାନ ଦେଇଥିଲେ, ସେହି ବିଷୟଗୁଡ଼ିକୁ ଏଠାରେ ଆଲୋଚନାର ପରିସରଭୁକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ ।

(କ) ଚିଲିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ପବିତ୍ରତା—

କବି କାବ୍ୟର ନାମ ଚିଲିକା ରଖିଥିଲେ ହେଁ ଏଥିରେ କେବଳ ଚିଲିକା ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ନାହାନ୍ତି । ଚିଲିକା ଓ ତାର ଡାର ଦେଶର ନଦ-ନଦୀ, ବନ-ପର୍ବତ, ମନ୍ଦିର, ଦେବ-ଦେବୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ବିଷୟକୁ କବି ଏଥିରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦକ୍ଷତାର ସହକାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷକ୍ରମେ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ କବି ଚିତ୍ରିତ କରିଛନ୍ତି । କବି ଯେ କେବଳ ଚିଲିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରୀତ ହୋଇଛନ୍ତି ତାହା ନୁହେଁ, ସେ ଏହାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଉପଲବ୍ଧି ପାଇଁ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କରିଛନ୍ତି । ଚିଲିକା କବିଙ୍କ ଚରଣରେ କେତେ ସୁନ୍ଦର ତାହା କଲ୍ପନାତ୍ମକ । ଚିଲିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ କବି ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ ସହକାରେ ଭୁଲନାସକ ଭାବରେ ସମଗ୍ର ଭାରତର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଆଧାର ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଅଛନ୍ତି । କବି ତାଙ୍କର ଅନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ କରି ଲେଖିଛନ୍ତି—

‘ବହୁଦିନ ତୁମି ଅବରତେ
ଦେଖିଲୁଁ ନାନା ସ୍ଥାନ ଭୁବରତେ,
କି ଉଦ୍ଭିଷ୍ଟଗଣ କି ଦକ୍ଷିଣାପଥ
ତୁମିଲି ମୁଁ ଭାବ୍ୟବଶେ ଚନ୍ଦ୍ରବତ ।’

ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନ ପରିଦର୍ଶନ କରିବା ପ୍ରସଙ୍ଗ ରାଧାନାଥ ଜୀବନରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ୧୮୮୩ ମସିହାରେ କବିଙ୍କର ରାଧାନାଥ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ

ଦେଖିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କଲିକତା ଯାଇଥିଲେ । ସେ କଟକରୁ ଷ୍ଟିମର ଯୋଗେ ଚାନ୍ଦବାଲି ବନ୍ଦରକୁ ଯାଇ ସେଠାରୁ ସାଗର ପଥରେ ଜାହାଜରେ କଲିକତା ଯାତ୍ରା କରିଥିଲେ । କଲିକତାରେ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଦେଖିବା ପରେ ସେ ଭାରତର କେତେକ ପ୍ରଧାନ ସ୍ଥାନ ଗୁଲି ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ପରିଭ୍ରମଣ କରିଥିଲେ । ସେହି ସ୍ଥାନଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି—କାଶୀ, ଅଯୋଧ୍ୟା, କନ୍ନୌ, ପ୍ରୟାଗ, ଦିଲ୍ଲୀ, ଆଗ୍ରା, ମଥୁରା, ବୃନ୍ଦାବନ, ହରିଦ୍ୱାର, ଜୟପୁର, ଜବଲପୁର, ଆଜମିର, ଉଜ୍ଜୟିନୀ, ବମ୍ବେ ଓ ଦାଲିଲିଂ । ଏଥିପାଇଁ ରାଧାନାଥ ତାଙ୍କର କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରୁ ଉନମାସ ଛୁଟି ନେଇଥିଲେ । ଏହିସବୁ ସ୍ଥାନର ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟକୁ କି ଚିଲିକା କାବ୍ୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ ଅବଲୋକନ କରିବା ସମୟରେ କି ତହିଁରେ ଆହ୍ଲାଦିତ ହେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଶ୍ରୀ ଅଥବା ଅଶାନ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ଥଳରେ ସେ ଚିଲିକାର ସ୍ୱରୂପ ରୂପକୁ ସ୍ମରଣ କରିଛନ୍ତି । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ—

‘ସୁବିଧାରେ ଏହି ମହାଦୃଶ୍ୟମାନ
ଦେଖିଲି ଭାରତେ ତ୍ରୁମି ନାନାସ୍ଥାନ
ଶ୍ରୀମଣି, ଚିରଟ, ଚିକଟ, ଉଦାର
ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ହେଲୁ ବିସ୍ମୟ ଅପାର,
ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ଗଲ ନିଜପଥ ହୁଡ଼ି,
ସବୁ ଗଲ ଯେହି ମହାଭାବେ ବୁଡ଼ି,
ଖର ସୌରଜରେ ତାରକା ଯେସନ
ଅପ୍ପିତା ବିସ୍ମୟେ ହେଲୁ ନିମଗନ,
ଗୁରୁପ୍ରାୟେ ତାଙ୍କୁ ଦୂରୁ କରି ଶ୍ରୀ
ସଖୀପ୍ରାୟେ ତୋତେ ସ୍ମରୁଥିଲି ନିଜ ।’

କିନ୍ତୁ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅବଲୋକନ କରିବା ସମୟରେ ବାରମ୍ବାର ଚିଲିକାକୁ ସ୍ମରଣ କରୁଥିଲେ । ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ଥାନର ପ୍ରକୃତିକୁ ଗୁରୁତ୍ୱଲ୍ୟ ଜ୍ଞାନ କରି କରି ଦୂରରୁ ଶ୍ରୀତ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେହି ସମୟରେ ଯେତେବେଳେ ଚିଲିକାର ସ୍ମୃତି ତାଙ୍କର ମାନସପଥରେ ଉଠିତ ହୋଇଛି, ସେତେବେଳେ ସେ ତାକୁ ସଖୀଭାବରେ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ କବିଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚିଲିକା ହିଁ ସମସ୍ତ ଭାରତରେ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟଭାବରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ।

କେବଳ ଏତିକି ନୁହେଁ, ଚିଲିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କବିଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ ସଖୀୟ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି,

‘ଆହା ଏ ଗୋରୁର କାହିଁ ପଟାନ୍ତର ?
 ଅଲେ ଅବ ସୁର୍ଗେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଅଗୋଚର,
 ପାସୋରକ ଦେଖି କହ କେନ୍ଦୁ ଜନ
 ଏ ଶୋକ-ପାସୋର ଅପ୍ସର ଭୁବନ ?
 ଭରନା ଭଜତ କେଉଁ ରୂପପାୟୀ
 ତନ୍ମୁହେବ ଏହା ଥରେ ମାତ୍ର ଧାୟୀ ?
 ବଚନ ବିଷୟ ନୁହଇ ଏ ଛବି
 ହୃଦ ସେ କେବଳ ପାରେ ଅନୁଭବ ।’

କବି କେବଳ ଚିଲିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ରହି ନାହାନ୍ତି । ସେ ଚିଲିକାର ପରିସର ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଚିଲିକା ହ୍ରଦରେ ବହୁ ନଦନଦୀର ପତନ ଏବଂ ମହାଦଧର ନୀରବିନୟ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଚିଲିକାର ଖରଦେଶରେ ବହୁ ଦେବଦେବୀଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାନ ସ୍ଥଳ ବିଷୟ କବି ସୂଚାଇ ଅଛନ୍ତି । କବିଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚିଲିକା ସୁନ୍ଦର ଏବଂ ପବିତ୍ର । ତେଣୁ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି—

“ଏ ଆଦି ବିବିଧ ପୁଣ୍ୟସ୍ଥାନ ସଙ୍ଗେ
 ଲଭି ପରପୁଷ୍ପ ତୋର ନାଲ ଅଙ୍ଗ,
 ନିଜେ ଗର୍ଭେଶ୍ବର ସବଗର୍ଭାଶ୍ରୟ
 ତୋ ସଙ୍ଗେ କରନ୍ତି ନୀର ବିନୟ;
 ପବିତ୍ର ସୁନ୍ଦର, ସୁନ୍ଦର ପାବନ,
 ତୋଠାରେ ହୋଇଛି ଏହା ସଦାଚଳନ
 ତେଣୁ ସିନା ତୋର ଗର ଦ୍ରୀପାବଳୀ
 ଦେବଦେବୀଙ୍କର ପ୍ରିୟ ବାସସ୍ଥଳୀ
 ତେଣୁ ସିନା ତାରା, ଚନ୍ଦ୍ରୀ, ଭଗବତୀ,
 ସରସେ ତୋଖରେ ବିହଲେ ବସନ୍ତ ।”

କବିଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ ଚିଲିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ପରିସରର ସ୍ଥାନ ଯେ କେତେ ଭଲ ଡାହା ଯେ କୌଣସି ପାଠକ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିବ ।

(ଖ) ଚିଲିକା-ପ୍ରକୃତର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ :—

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପୁରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗମାନଙ୍କରେ ପ୍ରକୃତ କାବ୍ୟରେ ପ୍ରସଙ୍ଗଭିତ୍ତିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହେଉଥିଲା । ରାଧାନାଥ ମୁଖାର୍ଜୀ ବା ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ପ୍ରକୃତ ଯେ

କାବ୍ୟରେ ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଲା ନାହିଁ, ତାହା ନୁହେଁ; ବରଂ ଏହା ମୁଖ୍ୟଭାବରେ ବହୁଈକରେ ନିଜେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶକ୍ରମ ହେଲା । ଚଳିକା ଏକ ପ୍ରାକୃତିକ ଅବସ୍ଥିତି ଦେଖିଲେହେଁ କବିଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ଏହା ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ ହୋଇ ପ୍ରକାଶିତ । ଚଳିକାର ଅବସ୍ଥିତି ଓ ତାର ପାଣ୍ଡିପାଣ୍ଡିକ ଅବସ୍ଥିତିର ବର୍ଣ୍ଣନା କବିଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ଛବିର ହୋଇ ଉଠିଛି । ଚଳିକା ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କବି ନାଳ ବ୍ୟୋମପଟ୍ଟରେ ଚନ୍ଦ୍ର ହେଲାପରି ନନ୍ଦୀର-ମୁକୁଟରେ ମସ୍ତକମଣ୍ଡିତ ହିମାଦ୍ରୀ ଶିଖରର ବର୍ଣ୍ଣନାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବାତ୍ୟା ଆନ୍ଦୋଳିତ ମହାଭୟଙ୍କର ଭୀଷଣ ବରୁଣାବତ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାହାସବୁ ଅବଲୋକନ କରିଛନ୍ତି, ସେସବୁର ପ୍ରାକୃତିକ ଶୋଭା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଚଳିକାର ସାଧାରଣ ଦୃଶ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ପରେ କବି ଶରତଚରଣର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଶରତଚରଣର ଆଗମନରେ ଚଳିକା ବନ୍ଧରେ ଯାହା ଯାହା ଦେଖାଯାଏ ସେସବୁର ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କବିଙ୍କ ଲେଖନୀରୁ ଜନ୍ମ ନେଇଅଛି । ଏହି ସମୟରେ ଚଳିକା ବନ୍ଧ ଦଳଦଳ ହଠାତ୍‌ମାନଙ୍କର ସନ୍ତରରେ ଶୋଭିତ ହୁଏ । ଶରତଚରଣର ପରିସମାପ୍ତିରେ ଏହି ହଠାତ୍‌ମାନେ ଚଳିକାବନ୍ଧରୁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତି । ଶରତଚରଣରେ ଚଳିକାର ପ୍ରୌଢ଼ତା ବର୍ଣ୍ଣନା ଶେଷକରିବା ପରେ ପୁଣି ଚଳିକାର ଶରବତୀ ଶୋଭା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । ଚଳିକାଘରରେ ଥିବା ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କର ପ୍ରୌଢ଼ତା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି—

‘କମଳା ବିଳାସ ଭୂମି ତୋର ଡାର,
 ଫଳ ଫଳ ଶସ୍ୟେ ସଦା ସୁ ବୁଡ଼ିବ,
 ନାରିକେଳ, ପୁରୀ, ପନସ, ରସାଳ,
 ମୃଗୁକ୍ଷୁଦ, ଚମ୍ପା, କେଶର, ତମାଳ,
 ଅଶୋକ ବସନ୍ତ-ବିଭବ-ବିକାଶୀ,
 କଦମ୍ବ ଜଳଦ ଉମ୍ବର-ବିଳାସୀ,
 ହୃଦାଶିବ ପ୍ରିୟ ପବନ ଶ୍ରୀଫଳ,
 ଯଦା ତଳଦଳ ପବନ ପିପ୍ପଳ,
 ପୁରୀ ଶାଳୁଳୀ ପୁରୀଶାଳ ତାମ୍ବୁ,
 ଶ୍ୟାମ ଶ୍ୟାମ ଯହିଁ ରଚନ୍ତି-ଭୁଲୁସୁ,
 ଗ୍ରୀମଦେବତାଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରପ-ବିଳାସ
 ସିନ୍ଦୂରତ ପୁଷ୍ପରୁଚ୍ଛେ ଗୋଡ଼ିବାଣ,
 ଶିବାଳୟ ଉପକଣ୍ଠେ କଳିଅର
 ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଚକ୍ରଧର ମଧୁପର;
 କର୍ଣ୍ଣପୁର ରୂପେ ପୁଷ୍ପ ଯାର ଦୋଳେ
 ପଲ୍ଲୀ ବିଳାସିନୀ-ଅମଳ-କପୋଳେ;

ବୈଦୁର୍ଯ୍ୟ-କଣ୍ଠ-ଧାଗ-ଭୁଜାତାଳ
 ସରୋବର-ଓରେ ଶୋରେ ମାଳମଳ;
 ମହାନନ୍ଦେ ଯାର ବାହୁପ୍ରସାନ୍ନସ୍ବ
 ବାୟା ବାୟାଧେ ବସନ୍ତ ନିର୍ଭୟେ
 ମୁନେ କାଳରୂପୀ ଶୁଷ୍କ ଭୁଜଙ୍ଗ —
 ଭୁଜଙ୍ଗ ନ ଗଣି କରୁଥାନ୍ତି ରଙ୍ଗ !
 ତାଙ୍କୁ ଚଳନ୍ତି ପ୍ରଣୟିତ ଦୋଳେ
 ଦୋଳାନ୍ତି ଶାବକମୁନେ ସ୍ନେହଭୋଳେ,
 ପଦାଗ୍ର ଗଦେ ଗ୍ରାସା-ଗ୍ରାସକ
 କଷ୍ଟ ସହ ପରକ୍ଷେ ସହାରକ
 କଟକ୍ତୁ ମ, ଯାର ଯୋଗ୍ୟପୁତ୍ରବତ
 ଭୂଷଣୀ ଓହଲ ପ୍ରମେ ପରିତେ,
 ମରବତ ପଶ୍ଚେ ପଦସର ଫଳେ
 ଯା ବିଦେ ପ୍ରାମ ସୀମନ୍ତ ଉଦ୍ଧୃଳେ,
 ମଧ୍ୟାହ୍ନେ ସ୍ମରକ ଯହିଁ କଳଶୀର
 ହଳଦ ବସନ୍ତ ସଙ୍ଗ ଗୁଣ୍ଡିଚାର,
 ଏ ଆଦି ପାଦପମାଳେ ଅକ୍ଷାତ
 ଡାର-ପଲ୍ଲୀ ତୋର ସିନ୍ଧୁ ସୁଲକିତ ।

ଏହି ଗର୍ବ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ କବି ଯେ କେବଳ ବୃକ୍ଷଲତାମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଲମ୍ବା
 ଚାଲିବା ଦେଇ ତାଙ୍କର ଇର୍ଷ୍ୟା ସମାପନ କଲେଣି, ତାହା ନୁହେଁ । କବିଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱ
 ଗୌରବ ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପାରଙ୍ଗମ । ତେଣୁ ଚିଲିକା ଡାର କେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାନ
 ଶାଳିନୀ ବୃକ୍ଷର ଶାଖାରେ ଶ୍ୟେନଶ୍ୟେନାଙ୍କର ବୁଲୁ ରହିଛି, ଶିବାଳୟର ଉପକଣ୍ଠରେ
 କେଉଁଠାରେ କନିଅର ବୃକ୍ଷ ରହିଛି; ବୈଦୁର୍ଯ୍ୟ-ମୁକୁଟ-ମଣ୍ଡିତ କାଳବୃକ୍ଷରେ କପର
 ବାୟାବସା ଶୋଭା ପାଉଛି, କେଉଁ ବଟବୃକ୍ଷର ଶାଖାରୁ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ସମୟରେ ଗୁଣ୍ଡୁଚମୁଖୀ
 ଓ ହଳଦବସନ୍ତର କଳଶୀର ଶୁଭେ ଲଳ୍ୟାନ୍ତ, ବହୁ ବିଷୟ କବିଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଥର
 ଅଗ୍ରାଗୁଣରେ ରହିପାରି ନାହିଁ । ଚିଲିକାଡାରର ଏପ୍ରକାର ଗୌରବ କବି ଯେତେବେଳେ
 ନିରୀକ୍ଷଣ କରୁଛନ୍ତି, ପ୍ରତ୍ୟେକଥର ତାହା ଭିନ୍ନଭାବରେ ଉଦ୍ଭବିତ ହୋଇଥାଏ ।

ଚିଲିକାର ପଶ୍ଚିମତୀର ସନ୍ଧ୍ୟା ବର୍ଣ୍ଣନା କବିବା ସମୟରେ କବିଙ୍କର ଗୌରବବାଦୀ
 ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରେ ପରିଚୟ ଯଥେଷ୍ଟ ଭାବରେ ମିଳିଥାଏ । ପ୍ରକୃତ କପର ଭାବରେ ମନୁଷ୍ୟକୁ
 ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥାଏ, ତାହା କବି ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥାନ୍ତି । ଚିଲିକାର ବିରାଟତ୍ୱ ଓ

ମହତ୍ତ୍ୱ ଯୋଗୁଁ ଚଳିକା ଦର୍ଶନରେ ମନୁଷ୍ୟର ଚିତ୍ତ ଏକତଃସଂଦର୍ଶୀ ନ ହୋଇ ଦେଶକାଳ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦୂରକୁ ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇଥାଏ ।

କବି ପ୍ରକୃତର ସିଂଗୁଣାତ୍ମକ ଶକ୍ତିର ସୂଚନା ଦେଇଅଛନ୍ତି । ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମ ଗୁଣର ସମନ୍ୱୟ କବି ଚଳିକାଠାରେ ଆରୋପ କରିଅଛନ୍ତି । ଚଳିକା ମନୁଷ୍ୟ ସମ୍ମୁଖରେ ତାର ଅପରୂପ ଶୋଭାର ଉନ୍ନତ ଖୋଲି ଦେଇଛନ୍ତି । ଚଳିକା ବନ୍ଧରେ ଯେ କୌଣସି ଦର୍ଶକ ସୃଷ୍ଟିର ସତ୍ତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାଏ । ପୁଣି ଚଳିକା ବନ୍ଧରେ ଅଗଣିତ ପ୍ରାଣୀ ଆହାର ପାଇ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନ ବଢ଼ାଇ ଥାଆନ୍ତି । ସମୟ ପଡ଼ିଲେ ଚଳିକା ରୁଦ୍ରମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ କରି ଦୃଢ଼ତାର କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥାଏ । ଏପରି ଏକ ବର୍ଣ୍ଣନା କବି ରକ୍ତବାହୁର ଉତ୍କଳ ଆତ୍ମନର ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ରକ୍ତବାହୁ ଉତ୍କଳକୁ ଲୁଣ୍ଠନ କରି ସ୍ୱଦେଶକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଗ୍ରିନ୍ କରିବା ସମୟରେ ଚଳିକା ରୁଦ୍ରମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ କରି ତାର ସୈନ୍ୟସାମନ୍ତ ପ୍ରଭୃତିକୁ ସମ୍ମୁଖେ ବନାଣ କରିଥିଲା ।

କବିଦର ରାଧାନାଥ ଚଳିକାର ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟି କୋଣର ଯଥାର୍ଥ ପରଚୟ ମିଳିଅଛି ।

(ଗ) ଚଳିକା କାବ୍ୟରେ ଐତିହାସିକ ଛେଦ :—

କବିରେ ରାଧାନାଥ ଚଳିକା କାବ୍ୟ ରଚନା କରିବା ସମୟରେ ଚଳିକାକୁ ଅଞ୍ଚଳର ସାକ୍ଷୀ ଭାବରେ ସମ୍ବୋଧନ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ତାହାକୁ ଇତିହାସର ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଅଛନ୍ତି । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ—

‘ଅଞ୍ଚଳର ଉତ୍କ ସାକ୍ଷୀ ପୁରତନ
ଦେଖିଲୁ ନରେ ଉତ୍ତମାନ ପତନ
କେତେ ରାଜଧାନୀ ତୋ ଗାରେ ଉତ୍ତପତ
ହୋଇ ହେଁ ପୁଣି ହେଲେ ଅସ୍ତମିତ ।’

ଚଳିକା କଳରେ କେତେ କେତେ ନଗରର ଉତ୍ତମାନ ପତନ ବିଷୟରେ କବି ସୂଚନା ଦେଇଥିଲେ ହେଁ କୌଣସି ଏକ ନଗରର ନାମ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ନାହାନ୍ତି । କେବଳ ସାଧାରଣ ଭାବରେ ଚଳିକାର ପ୍ରାଚୀନତା ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ତା ପରେ କବି ଇତିହାସ ନାମରେ ଏକ ନିମ୍ନତନ୍ତ୍ରୀୟ ଇତିହାସ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି

‘ଇତିହାସ ରଚୟିତ୍ର ଚଳିକା
ତୋର ଗାରେ ପର ଶ୍ରୀମତୀ ମାଣିକା—
ହସ୍ତେ ଭୃଞ୍ଜିତ୍ୱେନ ସାଦରେ ଲବଣୀ
ଭବଗ୍ରାସୀ ପ୍ରଭୁ ଚନ୍ଦ୍ରାଂଶୁ ।’

ଚଲିକା ଘରରେ ମାଣିକପାଟଣା ନାମରେ ଥିବା ଏକ ଗ୍ରାମରୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି, ଯେଉଁ ଜନଶ୍ରୁତି ପ୍ରଚଳିତ, କବି ଏଠାରେ ତାହାକୁ ସୂଚିତ କରିଅଛନ୍ତି । ଯଥାର୍ଥରେ ମାଣିକ ଗଉଡ଼ୁଣୀ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଇତିହାସ ସମର୍ଥକ ନୁହେଁ । କବି ଚଲିକା କୁଳରେ ଦିନେ ନିବାସନରେ ବସିଥିବା ସମୟରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କ କାଷ୍ଠ ଅଭିଯାନ କଥା ସୁରଣ କରିଅଛନ୍ତି । ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ କାଷ୍ଠ ବିଜୟ କରି ଫେରିବା ସମୟରେ ଚଲିକା ବନ୍ଧରେ ରଜଦନ୍ତ ତଣ୍ଡର ଶୋଭା, ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଭୃତିର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୃଢ଼ ହୋଇଅଛି । ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନାରେ କବି ଯେପରି ଭାବରେ ରଜନୀୟ ଆଡ଼ମ୍ବରର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଅନେକାଂଶରେ ଉତ୍କଳର ଅନ୍ଧାର ଗୌରବର ପରିଚୟ ଦେଇଥାଏ ।

ରକ୍ତବାହୁର ଉତ୍କଳ ଆତ୍ମମଣି ପ୍ରସଙ୍ଗ କବିଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଚତୁର୍ବଳ ହୋଇଅଛି । ଯଦନ ରକ୍ତବାହୁ ଉତ୍କଳ ଆତ୍ମମଣି କରି ଚଲିକା ବନ୍ଧରେ ସ୍ଵଦେଶକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରିବା ସମୟରେ ଚଲିକା ବନ୍ଧରେ ଶୁଷ୍କ ଝଡ଼ର ସ୍ମୃତି ନ ହୋଇ କାନିକବଳିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନାରେ କବିଙ୍କର ପ୍ରକୃତି ବର୍ଣ୍ଣନା ମୁଖ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ ।

(ଘ) ଉତ୍କଳର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା-ବ୍ୟଥିତ କବିଙ୍କର ଆଶା :—

ଚଲିକା କାବ୍ୟର ଶେଷାଂଶରେ କବି ଉତ୍କଳର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ବିଷୟ ବ୍ୟଥିତ ଚିତ୍ତରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଇଛନ୍ତି । ସେ ଦେଶ ଗଣାପାଣିଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି ଲେଖିଛନ୍ତି—

‘ଦେଶ ଗଣାପାଣି ! କେଉଁ ପାପ ଫଳେ
କରୁଣା ତୋହର ଉଷା ଏ ଉତ୍କଳେ ?
ସ୍ଵଭାବେ ଉତ୍କଳ ଶୋଭାର ନିଧାନ,
ମାତ୍ର ଏ ଶୋଭାରେ ତୋର ଅଧିଷ୍ଠାନ—
—ବିନୁ ସିନା ମାତା ହୋଇଛୁ ବିବଶା,
ଭଜିଛୁ ଅରହ୍ୟ-ପ୍ରୟତନ ଦଶା ।’

ଉତ୍କଳରେ ବୈଦିକ ଚନ୍ଦ୍ରାଘର ଥିଲେ ହେଁ ସେ ବିଷୟ ଅନ୍ୟ କେହି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହାର କାରଣ ହେଉଛି; ଉତ୍କଳର କବିଗଣ ଏହାର ଏହି ଖ୍ୟାତିକୁ ଲୋକ-ଲେଟନ ଗୋଚର କରାଇବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରି ନାହାନ୍ତି । ସରସ୍ଵତୀଙ୍କର ଉତ୍କଳର ପ୍ରତି କରୁଣାର ଅଭାବ ହିଁ ଏହି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ହେତୁ । ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତରେ କବିଗଣ ସେମାନଙ୍କର ଲେଖନୀ ଭୂମିକା କରି ସ୍ଵ ସ୍ଥାନର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପ୍ରତ୍ୟାପନ କରିବା ଫଳରେ

ଖ୍ୟାତି-ଅଯୋଗ୍ୟ ସ୍ଥାନ ବା ବସ୍ତୁ ଖ୍ୟାତିପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇପାରିବ । ତେଣୁ କବି ଚିଲିକାସ୍ଥଳ
ଭବରେ ଏ ବିଷୟ ପ୍ରକାଶ କରି ଲେଖିଛନ୍ତି,

‘ହେଉ ଶିବାସୋକ ବିଖ୍ୟାତ ଜଗତେ
ମହାନଦୀ ନାମ ରହିଲ ଲୁପତେ !
ସୁରୁପା ଅଂଶୁପା ଲୋକେ ଅଗୋଚର
ପୂଜାପଦ ହେଲ ଗୋଷ୍ଠଦ, ସୁସ୍ମର !’
‘ଝଟ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଗିରିନ୍ଦ୍ର ବୋଲିଏ
ମହାତୀର୍ଥ ରୂପେ ଲୋକେ ପୂଜାପାଏ,
ସୁସ୍ମର ଗିରିନ୍ଦ୍ର ହୋଇ ମେଘାସନ
ଲଭି ନାହିଁ ଗିରି ସମାଜେ ଆସନ ।’

ପରସ୍ପରଙ୍କର କରୁଣାର ଅଭାବରୁ ଉତ୍କଳ ଏପ୍ରକାର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ହେଁ
ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦୂର ହୋଇଥିବ ବୋଲି କବି ଆଶା ପୋଷଣ କରିଛନ୍ତି ।
ତେଣୁ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି,

‘ପାହୁଲଣି ଦୋର ତାମଧୀ ଯାମିନୀ
ଫୁଟିବ ଉତ୍କଳ-ଭାଷା-କମଳିନୀ ।’

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ ହିଁ ଏଥିରେ ସୁଚିତ । କବିଙ୍କର ଆଶାର
ଯଥାର୍ଥତା ବିଷୟରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସନ୍ଦେହର ଅବକାଶ ଥାଇ ନ ପାରେ । ଆଧୁନିକ
ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଉଦ୍ଭବ ଓ ପ୍ରଚାରରେ ଯେଉଁ ଦୁଇଜଣ ଡକ୍ଟରୀମାନ ନରପତି ସହାୟକ
ଥିଲେ, ସେ ଦୁହେଁଙ୍କ ନାମ ମଧ୍ୟ କବି ଏଠାରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଦୁହେଁ ହେଉଛନ୍ତି
ବାମଣୀୟପତି ସାର୍ ବାସୁଦେବ ସୁଜାତ ଦେବ ଓ ମୟୂରଭଞ୍ଜଧାରୀଣ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଡକ୍ଟର ।
କବିଙ୍କର ଦେଶପ୍ରୀତି ଓ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରୀତି ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ପ୍ରକାଶଲଭ
କରିଅଛୁ ।

(୭) କବି ଜୀବନର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ :—

ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପିପାସୁ କବିଙ୍କର ରାଧାନାଥ ଚିଲିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ
ଚିଲିକାସ୍ଥଳରେ ତାଙ୍କର ଶେଷଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆଶା ପୋଷଣ
କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେ ଆଶା ତାଙ୍କର ପୂରଣ ହୋଇପାରିଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ନିଜ
ଜୀବନର ଅସାରତା ପ୍ରକାଶ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନ ବିଷୟରେ
କେତେକ ଉପଦେଶ-ଚର୍ଚ୍ଚିତ ବାଣୀ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ—

ସଂସାରେ ଥାଇ ମୁଁ ସଦା ଉଦାସୀନ,
 ଉଦାସୀନ ପ୍ରାୟେ କଟାଇଲି ଦିନ ।
 ସଂସାରୀ ସଙ୍ଗତେ ସଙ୍ଗୀ ହେବାପାଇଁ
 କେବେ ହେଁ ମୋହର ମନ ବଳେ ନାହିଁ ।
 ହସି ଖେଳି ସେହୁ ଗମନ୍ତ ସମୟ
 ଜୀବନ ମଣନ୍ତି ମହୋତ୍ସବମୟ
 ଗୁରୁ ଭାଗ୍ୟ ମୋର ପିତୃତ ପାଷାଣେ,
 ମୋ ଜୀବନ ଗଢ଼ା ଅନ୍ୟ ଉପାଦାନେ,
 ଚର ହା ହା ମୟ ଏ ଗୁରୁ ଜୀବନ
 ଜୀବନ ନୁହଇ ଜୀବନ୍ତ ମରଣ !
 ଚରଦନ ଦୁଃଖ ପ୍ରହାରେ ଜର୍ଜର,
 ପଟ୍ଟଶିଷ୍ୟ ମୁହିଁ ଦୁଃଖ-ଗୁରୁଙ୍କର
 ଦୁଃଖଦୟା ଜ୍ଞାନ-ତପ୍ତରେ ଜଗତ
 ଦେଖିବାରେ ମୁହିଁ ଅଭ୍ୟାସ ସତତ ।

କବିର ରାଧାନାଥ ଚିଲିକା କାବ୍ୟ ରଚନା କରିବା ସମୟରେ ଯେ ଘୋର
 ମାନସିକ ଦୁଃଖିନୀ ମଧ୍ୟରେ କାଳତପାତ କରୁଥିଲେ, ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସହଜରେ କୁହାଯାଇ-
 ପାରେ । କବି ନିଜର ଜୀବନକୁ ଯେପରି ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଯେ
 କୌଣସି ପାଠକ ହୃଦୟରେ ସମବେଦନା ଜାଗ୍ରତ କରିବାର କଥା । ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ବିଜୁଳି କଲି,
 ପୃଥ୍ବୀ ଶିଶିରୁଷଣଙ୍କ ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ ଜୀବନ, ରାଧାନାଥଙ୍କ ସନ୍ତାନକୁ ଯୁକ୍ତି କରିବା ପାଇଁ କେତେକ
 ବିରୋଧୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଅପତେୟା ପ୍ରଭୃତିରେ ଆହତ ରାଧାନାଥ ଏପ୍ରକାର ଉକ୍ତି ପ୍ରକାଶ
 କରିଛନ୍ତି । ଏହି ଉକ୍ତିରୁ କବିଙ୍କର ତତ୍କାଳୀନ ମାନସିକ ଅବସ୍ଥା ସ୍ପଷ୍ଟ ।

ନିଜ ଜୀବନର ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ବିଷୟରେ ସୂଚନା ଦେବା ପରେ କବି ଜାଗତକ
 ସୁଖ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିଜର ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶୀ ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶିକ୍ଷଣୀୟ
 ହୋଇଅଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । କବିଙ୍କ ଶ୍ରେଣୀରେ—

‘ସୁଖ ବୋଲି ଯାକୁ ବୋଲଇ ସଂସାର
 କରୁଥାଇ ତାକୁ ଦୂରୁଁ ମୁଁ ଜୁହାର,
 ସୁଖରୂପେ ଯାହା ଜନନେନ୍ଦ୍ରେ ଦଶେ,
 ହାତେ ଆସେ, ହାତୁଁ ପଡ଼ିବା ପାଇଁ ସେ,
 ବସୁ ନୁହଇ ସେ ଅଟଇଟି ଧୂମ
 ଅନ୍ୟ ନାମ ତାର ଆକାଶକୁସୁମ,

ତୋହର ପୁଲନେ ମୁଗତୁଷ୍ଟା ପ୍ରାୟେ
 ମନମୁଗକୁ ସେ ଜଗତେ ଭ୍ରମାଏ,
 ସେ ସୁଖେ ନ ଥିଲ କେବେ ମୋର ସ୍ମୃତ୍ତି,
 ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲ ମାତ୍ର ତୋର ଡାର ଗୁଡ଼ା
 ଶାନ୍ତିରସାସ୍ତ୍ର ଦେହ ଦଣ୍ଡ କୋଳେ
 ବାଗ୍‌ଦେଶୀ ଚରଣ ପୁଞ୍ଜିକ ନିଶ୍ଚେଲେ ।’

ଜାଗତିକ ସୁଖର ସ୍ୱରୂପରେ ଅବହତ କରି ଚଲିକାଘରରେ ଶାନ୍ତିପୁର୍ଣ୍ଣ ବାତା-
 ବରଣରେ ରହି ବାଣୀ ଆଶ୍ରୟନା କରିବାର ଯେଉଁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଥିଲେ, ତାଙ୍କର ଜୀବନରେ
 ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ବିଚଳିତ ନ ହୋଇ ଭାଗ୍ୟ
 ଉପରେ ଦୋଷାରୋପ କରିଛନ୍ତି । ଏହାଦ୍ୱାରା କବିଙ୍କର ଭାଗ୍ୟବାଦରେ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲବୋଲି
 ସହଜରେ ପ୍ରତିପନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । ଚଲିକା କାବ୍ୟରେ କବି ନିଜ ଜୀବନ କଥା ଯେତେ
 ସହଜରେ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାବ୍ୟରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇ-
 ପାରିନାହିଁ ।

ଚଳିକା

ଉତ୍କଳ-କମଳା-ବିଳାସ-ଦୀପିକା,
ମରଳମାଳିନୀ ନୀଳାମ୍ବୁ ଚଳିକା ।
ଉତ୍କଳର ଉଡ଼ି ଚାଲୁ ଅଳଙ୍କାର,
ଉତ୍କଳ-ଭୁବନେ ଶୋଭାର ଭଣ୍ଡାର ।
ସ୍ୱର୍ଗଦେ ଶ୍ରବଣ-ମାନସ-ଉଲ୍ଲାସୀ—୫
ଦିଗନ୍ତ-ବିସ୍ତାର ତୋର ବାରିରାଣୀ
ପ୍ରସନ୍ନବଦନା ଉତ୍କଳବରଣା,
ମୁଖିଣୀ ଦେଖନ୍ତୁ ଯହିଁ ଦିଗନ୍ତନା ।
ନୀଳ ଅଙ୍ଗ ତୋର ଚନ୍ଦ୍ର ଅନ୍ତରାଳେ,
ନାସି, ନଳବନ, ଶୈଳ, ଦ୍ୱୀପମାଳେ—୧୦
ଦକ୍ଷିଣେ ମିଶିଛି ତୋର ଗର୍ଭେ ଆସି
ସୌରକରେଭାସୀ ନୀଳ ରମ୍ଭାନାସି
ବିମାନ ଆକାଶେ ଭାସେ ଶତ ଶତ,
ନୀଳୋରସେ ତୋର ଶୈଳ ମାରକତ
ପକ୍ଷଛେଦ-ଶୁଦ୍ଧ ଉଷ୍ମେ କି ଶଇଲେ,—୧୫
ଲୁଚି ରହିଥିଲେ ତୋହରି ସଲିଳେ, ?
ସନ୍ନିଧି ଲଭିଣ ଭଗବନ୍ନାଥର
ତୋଳିଛନ୍ତି ଶୂଳ ଜଟିଳ ଶିଖର ?
ଦେଉଳକିଶୋରୀ କାଳିକାୟୀ ଗିରି
ମରକତ ସେତୁ ପ୍ରାୟେ ଯାର ଶିଖ—୨୦ .
ଶ୍ୱେତାଙ୍ଗ ଚନ୍ଦ୍ରାକାଶୁଡ଼ା ସମୁଦ୍ରଗତ,
ନୀର ହେଉ କିବା ଉଠେ ଧୈରାବତ ?
ତରଙ୍ଗବେଷ୍ଟିତ କାକଶଶିଖର,
ଆଦ୍ୟଫଳେ ଯାର ତରା ପୁଣ୍ୟ କର ।
ବର୍ଣ୍ଣେ ବର୍ଣ୍ଣେ ହୁଁ ଦକ୍ଷିଣାଧିପରେ—୨୫
ଆବରେ ପ୍ରେରନ୍ତୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ସେଷସରେ ।
ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ନୀର ରେତୁଛି ସୈକତ,
ଶାରଦ ଆକାଶେ ଯେହ୍ନେ ଗୁପ୍ତାପଥ ।

ତାରୁପୁଞ୍ଜେ ଯଥା ଶୋଭେ ହରିତାଳୀ,
ପୁଲିନ୍ଦ ତେସନ ଶୁଭ୍ର ଶୁଭ୍ର-ଶାଳୀ—୩୦

ସ୍ବରୁ ଖର ତୋର ଶୋଭାର ଆଶ୍ରମ,
ଶୈଳ, ଟଙ୍କ, ବନେ ମଧୁର ବିଷମ ।

ଗିରିଖୋଲ, ନାସି, କାନ୍ଥାର, କନ୍ଦର,
ସୁରମ୍ୟ ତଟିନୀ ଜନମନୋହର ।

ବିକଟ ସକଟ ଭୁଞ୍ଜ ଶୈଳସାଗ୍ରୀ,—୩୫

ଗତିପଥେ ଯାହା ପରଶନ୍ତି ଭାଗୁ ।

ମାଳଗଣ୍ଡ ଯାର ଗଣ୍ଡାର ବିବର,

ଫଣିପତ୍ର-ଫଣା-ମଣିରେ ଭାସ୍ବର ।

ଭଗ୍ନ ଦୁର୍ଗ, ଜଗଜର୍ଜର ଦେଉଳ,

ଶୈବାଳ ଅରଣ୍ୟ-ଲତା-ଗୁଲୁକୁଳ—୪୦

ମୁଣ୍ଡିମଞ୍ଚ ହୋଇ ଭବଭଙ୍ଗୁରତା,

ପ୍ରତିଧ୍ବଜିତଲେ କହେ ଯହିଁ କଥା ।

କୁରଙ୍ଗ-କୁରଙ୍ଗୀ-ଚର-ନୀଡ଼ାସ୍ଥଳ,

ନବଦୂର୍ବାଦଳ-ଶ୍ୟାମଳ ଶାଦ୍ବଳ ।

ବିଶାଳ ପୁଲିନ ମନମୋହନର,—୪୫

ମଘଚକା ଯାର ଚରସହଚର ।

ଦ୍ବିପମାଳା ଶସ୍ୟେ ହରିତାସ୍ବମାନ,

ଏମାନେ ତୋହର ଶୋଭା ଉପାଦାନ ।

ଏତେ ଛବି ଯେଣୁ ଏକାଧାରେ ଠୁଳ,

ଛବିଲ-ଛବିଲେ ତୋ ଛବି ଅଭୁଳ—୫୦

ବହୁଦନ ତ୍ରୁମି ତ୍ରୁମି ଅବରତେ,

ଦେଖିଲାଇଁ ନାନାସ୍ଥାନ ଭୁଷରତେ ।

କି ଉତ୍ସବଗଣ୍ଡ କି ଦକ୍ଷିଣାପଥ

ତ୍ରୁମିଲି ମୁଁ ଭାଗ୍ୟବଶେ ଚନ୍ଦ୍ରବତ ।

ଭାରତର ରତ୍ନ-ସୀମନ୍ତ-ଅଚଳ—୫୫

ଦେଖିଲି ହମାଦ୍ର ହମ-ଉର୍ଜସ୍ବଳ ।,

ପାଦେ କୋଟି କୋଟି ଶିଖରସମାଜ,

ସର୍ବୋତ୍ତମ ଶୋଭନ୍ତି ଶୁଭ୍ର ଶୈଳରାଜ ।

ଶୁଙ୍ଖାପରି ଶୁଙ୍ଖ ଶୁଙ୍ଖ ତଦୁପରି,
 ମାଳ ବ୍ୟୋମପଟେ ଚନ୍ଦ୍ର ହେଲ ପରି—୭୦
 ମହାର ମୁକୁଟେ ମସ୍ତକ ମଣ୍ଡିତ;
 ସୁନ୍ଦର ଶୋଭେ ଶୁଭ୍ର ଗଙ୍ଗା-ଉପସାତ ।
 ନିସ୍ତବ୍ଧ ମାରବ ସେ ମହାବଳନେ,
 ସନାତନ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ରୂପାର-ଆସନେ ।
 ବ୍ୟୋମକେଶ-ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖିଲି ତମକି,—୭୧
 ପଡ଼ିଲି ସେ ରୂପେ ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ଅକି ।
 ମନେ ମନେ କହୁ ନମିଲି ମାରବେ,
 “ନମୋ ଦେବାତ୍ମନେ ଶ୍ରୀଗୌରୁରବେ !”
 ରାଜସ୍ଥାନେ ତ୍ରୁମି ସ୍ୱାମ-ମରୁଛଳୀ,
 ଦେଖିଲି ସ୍ୱପ୍ନ ରୂପ ଶୈଳାବଳୀ—୭୨
 ମାର-ତରୁ-ସ୍ଥାନ, ବନ୍ଧୁର, କଳଶ,
 କରାଳ ଯେପନ କାଳ ସର୍ବକଷ
 ତଣ୍ଡାଶୁ-କରଣେ ଖର ଅତିଶୟ,
 ଦଶଶାସ୍ତ୍ର-କ୍ଷେତ୍ର-ଶ୍ୱାସେ ବିଷମୟ
 ତପ-ବାୟୁ ଯହିଁ ପ୍ରଚଣ୍ଡେ ସଞ୍ଚରି,—୭୩
 ପାତ୍ର ଆୟୁ ନିଏ ପ୍ରତିପଦେ ହରି ।
 ଶୁଭାଦାନେ ଦକ୍ଷ ଯହିଁ ନାଗଫେଣୀ,
 ମାରଦାନେ ପୁଣି ମରାଜକା ବେଣୀ ।
 ଭୃଗୁରୁର ରୋଗୀ ଗୃହେ ଯଥା ବସି
 ସୁରେ କମଳନା-ହରିତ ସରସୀ—୭୪
 ସେହି ରୂପ ଦୃଶ୍ୟେ ସ୍ମିତ-ଧର ତୋର
 ନେହାଦିଅ ସ୍ମୃତି କରୁଥିଲି ମୋର ।
 ତ୍ରୁମିଲି ଭୀଷଣ ବିନ୍ୟାସ-କାନ୍ତାର,
 ଧୂଆଁ ଧାରେ ଯହିଁ ହୋଇ ଶତଧାର ।
 ଭୈରବ ଆରବେ ରେବତୀ ଦେଇ ଲମ୍ପ—୭୫
 ଜନମାଏ ଜନ-ମାନସେ ପ୍ରକଟ ।
 ଶୁଭ୍ର ପୁଷ୍ପ ପୟଃ-ପ୍ରପାତ-ସୁଭରା
 ହର -ଜଟା-ତ୍ରଷ୍ଟା ଯଥା ସିପଥରା

ଶୀତଳ-କଳଦେ ବିରାଜିତଃ,
 ସୂକ୍ଷ୍ମେ ଯଦ୍ୱି ଶିଖିତ ମନୋହର—୧୦
 ଶୁଣିଲି ଶ୍ରବଣେ ସେ ଭୈରବ ରବ,
 ଉଦ୍ଧୃତ ଦେଖିଲି ସେ କଳର ତାଣ୍ଡବ ।
 ତ୍ରୁମିଲି ଦକ୍ଷିଣାପଥେ ଉପତ୍ୟକା,
 ଝିଲି ଝଙ୍କାରିତ ଅଟଣ ଦଣ୍ଡକା,
 ଶାରୀଣ୍ଡମ, ଗଣ, ତଟିନୀ, କନ୍ଦର—୧୫
 ମହାରାଣ୍ୟମାନେ ଚନ୍ଦ୍ର-କଳେବର ।
 ଦୁଷଣ-ଦ୍ରୁଣ-ଶର-ଅଧୁଷିତ,
 ଜଳପାନ ଯାର ଥିଲା ସନ୍ନିହିତ ।
 ଧାରାସ୍ରାବୀ ଭୀମରାଗ, ତଡ଼ିତବନ୍ଧୁ—
 ପର୍ଜନେ ଗର୍ଜନେ କର୍ମିଲେ ଦିଗନ୍ତ—୧୦୦
 ଯଦ୍ୱି ମେଘାଲେକେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଅନ୍ତର,
 ମୈଥୁନୀ-ପାଳିତ କେକ-ବଶଧର ।
 ନାପେ ନୃତ୍ୟକାଂସ ନୀଳକଣ୍ଠ କେକା,
 ଅଦ୍ୟାପି ସୁବର୍ଣ୍ଣ ରାମାଶ୍ରମରେଣା ।
 ଭୀଷଣ କନ୍ଦର ମଧ୍ୟେ ବସି ତହିଁ—୧୦୫
 ଗଦଗଦ ଶବଦେ ଗୋଦାବରୀ ଯଦ୍ୱି
 କୁହରେ ପଞ୍ଚୁଛ ଭୁବୁ ଦେହେ ଝରି,
 ତହିଁ କି ଲେ ତୋତେ ନ ଥିଲି ସୁମର ?
 ବାତ୍ୟା ଆନ୍ଦୋଳିତ ମହାଭୟଙ୍କର,
 ତ୍ରୁମିଲି ଭୀଷଣ ରାଜ୍ୟେ ବରୁଣର—୧୧୦
 ଯଦ୍ୱି ଚନ୍ଦ୍ରବାଳେ ଅସ୍ତଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରପ୍ରଭ,
 ନୀଳାଶ୍ଵିନ-ଦେହେ ଲଗ୍ନ ନୀଳ ନଭଃ ।
 ଉର୍ମି ପରେ ଉର୍ମି—ଉର୍ମି ତଦୁପରେ,
 ପୋତ ଗ୍ରାସିବାକୁ ଆସୁଥାଇ ଖରେ ।
 ସୁବ୍ୟସାବେ ଏହି ମହାଦୃଶ୍ୟମାନ—୧୧୫
 ଦେଖିଲି ଭାରତେ ତ୍ରୁମି ନାନାସ୍ଥାନ ।
 ଭୀଷଣ, ବିରାଟ, ବିକଟ, ଉଦାର,
 ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ହେଲା ବିସ୍ମୟ ଅପାର ।

ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ଗଲ ନିଜ ପଥ ଦୃଢ଼ି,
 ସେଇ ଗଲ ସେହି ମହାଭାବେ ବୁଝି—୧୨୦
 ଖର ହୌରକରେ ତାରକା ଯେସନ,
 ଅସ୍ଥିତା (୧) ବିସ୍ମୟେ ହେଲ ନିମଗନ ।
 ଗୁରୁ ପ୍ରାୟେ ତାଙ୍କୁ ଦୂରୁ କରି ଶୁଦ୍ଧି,
 ସଖୀ ପ୍ରାୟେ ତୋତେ ସ୍ମରୁଥିଲି ନିତି ।
 ଲତର ଜନର ଅବସାଦକର—୧୨୫
 ଯୋଗୀରୁଷିଙ୍କି ସେ ସ୍ଥାନ ମନୋହର
 ରବି-କରେ ମୁଦ କମଳ ଲଭଇ,
 ଝାଉଁଳି ପଡ଼ନ୍ତି ଅନ୍ୟ ପୁଷ୍ପ ଚହିଁ ।
 ସେହି ପୁଷ୍ପ ସିଂଗ୍ଧ ଶଶିକରେ,
 ପିଅନ୍ତି ପୀୟୂଷ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଅନ୍ତରେ—୧୩୦
 ତୋ ଛବି ଦର୍ଶନେ ସେହିରୂପେ ମନ,
 ଲଭେ ସୁମଧୁର ଶାନ୍ତି ଆସାଦନ ।
 ବିରାଟ ନୋହି ରୁ ଯେଣୁ ସୁବୃହତ,
 ପ୍ରବ୍ୟ ନୋହି ମନ ହୁଅଇ ଉନ୍ନତ ।
 ଅବସାଦେ ଅବା ଆତ୍ମବିସ୍ମୟରେ—୧୩୫
 ବୁଝେ ନାହିଁ ମନ ତୋର ରମ୍ୟ ପାରେ ।
 ସିଂଗ୍ଧ ରୂପ ତୋର ଚିତ୍ତ-ଉଲ୍ଲାସକ,
 ସୁମଧୁର ଦ୍ଵୈତ-ଭାବର ଦ୍ୟୋତକ ।
 ସଙ୍ଗୀତ ତୋହର ଚର ସହଚର,
 ନୀଳବନ୍ଧ ତୋର ସଙ୍ଗୀତ ମୁଖର—୧୪୦
 ଭାସମାନ ଶ୍ଵେତପ୍ରାସାଦ ଆକାରେ—
 ଗାଆନ୍ତି ବହୁଜେ ତରଙ୍ଗ-ଦୋଳାରେ
 ନୀଳତର କରି ଗୁପ୍ତରେ ତୋ ଅଙ୍ଗ,
 ଉଦ୍ଘୋଷେ ମେଘାକାରେ ଉଡ଼ନ୍ତି ବହୁଜ ।
 ପକ୍ଷ ଝାଡ଼ି ଶୁନ୍ଦର ଶ୍ରୀରାମ୍ୟ ହୋଇ—୧୪୫
 ତଳ-ମଣ୍ଡେ ଚିଲ ମାରନ୍ତି ଗାଙ୍ଗୋଇ ।
 କଳା, ନୀଳ, ପୀତ, ହରିତ, ଲେହୁତ—
 ବିହଙ୍ଗମେ ଉମ୍ମି କାହିଁ ବିମଣ୍ଡିତ ।

(୧) ଅସ୍ଥିତା-ମୁଁ ଅଛି, ଏହି ଜ୍ଞାନ । (Self-Consciousness)

ଜଳଦେଶ କଳକଳିଣୀ-ନିଦ୍ରା,
 ପ୍ରାୟ ଶୁଭ୍ରଥାଲ ଶରଳ ନିସ୍ପନ୍ନ —୧୫୦
 ଯୁଥେ ଯୁଥେ ମଣ୍ଡ୍ୟ ନିଜ ଶୁଭ୍ରକାନ୍ତି,
 ମାଳ ମାରେ ତେଇଁ ଉଜ୍ଜାସେ ଦେଖାନ୍ତି
 ଧୂଳିକାର ମୁକ୍ତା-ଶୁଭ୍ର-ବର୍ଣ୍ଣ-ଛଟା,
 ଶଲ୍ୟାବୃତ ବସ୍ତ୍ର ପ୍ରକଟେ ଭେକଟା ।
 ବିଷଦନ୍ତ ଶକ୍ତ ପ୍ରାୟେ ବହୁ ପୁଞ୍ଜ, —୧୫୧
 ଶଙ୍କା ଉପକାଏ ବିକଟ ସାକ୍ଷର ।
 ଶିଶୁମାର ଖେଳେ ତରଙ୍ଗେ ଓଲଟି,
 ଉଠି ବୁଡ଼ଇ ନ ପଡ଼ୁଁ ନେତ୍ରେ ପଟି ।
 ତଳାମୁଣ୍ଡ ଜଳେ ଛଟକେ ଦେଖାଇ,
 ବୁଲଇ ମଗର ଏଣେ ତେଣେ ଧାଇଁ —୧୫୨
 କୋଟି କୋଟି ଜୀବେ ଲଭନ୍ତି ଜୀବକା,
 ତୋ ଦେହେ ଏ ରୂପେ ବିଚରି, ଚଲିକା !
 କୋଟି କୋଟି ଜୀବେ ଯୋଗାଇ ଆହାର,
 ନ ସରଇ ତୋର ଅନ୍ଧୟ ଭଣ୍ଡାର ।
 କି ଆଶ୍ରିତ କିବା ଆଗନ୍ତୁକ-କୟ, —୧୫୩
 ନିର୍ଦ୍ଦିଶେଷେ ସର୍ବେ ପୁରନ୍ତି ଅଶ୍ରୁୟ ।
 ଏହି ଯେ ତୋ ମାଳ-ବନ୍ଧ ତାରକତ
 କର ବିହରନ୍ତି ହଂସ ଅଗଣିତ ।
 କେବଣ ଦେଖୁଁ ଏ ବର୍ଣ୍ଣେ ବର୍ଣ୍ଣେ ଆସି,
 କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତି ତୋ ଅଙ୍ଗେ ନାନା ରଙ୍ଗେ ଶୁସି —୧୫୪
 କଳ୍ପସିତ-ବାରି-କଳ୍ପସିଦ୍ଧାରକ,
 କାପାରେ ବୁମ୍ବୁଦ-ହାସ-ପ୍ରକାଶକ,
 ଦକ୍ଷିଣାପା-ବଧୁ ଅବତଂସ ମୋତି,
 ମହୋଦଧି କୁନ୍ଦ-ସମୁଦ୍ରବ ଜ୍ୟୋତି
 ଉଠିଲେ ଆକାଶେ, ଆସି ଦଳେ ଦଳେ —୧୫୫
 ପୁରନ୍ତି ଜଳ ଏ କଳକୋଳାହଳେ ।
 ଏମାନେ କି ସହୃଦର ଶରତର,
 ଶରତ ସଙ୍ଗେ ହୁଅନ୍ତି ଅନ୍ତର ?

ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଶରତ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ପରିଜନ—
 ପ୍ରାୟ ଦେଶେ ଦେଶେ କରନ୍ତି ଭ୍ରମଣ—୧୮୦
 ଶଶାଙ୍କ-ଧବଳା ନିଶା ଜ୍ୟୋତିଷ୍ଠା,
 ମହାକାଶମୟୀ ସୁକ୍ଷ୍ମ ସ୍ରୋତସ୍ପତୀ,
 ମାଳତୀ-ବିଶଦ ନିବଡ଼ ନିକୁଞ୍ଜ,
 କୁମୁଦ ଧବଳ ସରୋବର-ପୁଞ୍ଜ,
 ଲଭି ଛୁଇଁ ରତର ଶରତ-ପ୍ରସାଦ,—୧୮୫
 ଏ ସମ୍ପଦର ଏ ଅଟନ୍ତ ଦାୟାଦ ।
 ନିଜେ ଶୁଭ୍ର, ଶୁଭେ କରନ୍ତି ବିହାର,
 ଶୁଭ୍ରମୟ ସଦା ଧନ୍ଦାଙ୍କ ସଂସାର ।
 ଶୁଭ୍ର ଶରତର ଜୟ-ବୈଜୟନ୍ତୀ—
 ପ୍ରାୟେ ପନ୍ଥ ବାନ୍ଧି ନଭେ ବିହରନ୍ତି । —୧୯୦
 କମଳା-ବିଳାସ-ଭୂମି ତୋର ଖର,
 ଫଳ ଫଳ ଶସ୍ୟେ ସଦା ସୁରୁଚିର ।
 ନାଗକେଳ, ପୁରୀ, ପନସ, ରସାଳ,
 ମୁରୁକୁୟ, ଚମ୍ପା, କେଶର ତମାଳ,
 ଅଶୋକ ବସନ୍ତ-ବିଭବ-ବିକାଶୀ,—୧୯୫
 କଦମ୍ବ ଜଳଦ-ତମ୍ବୁର-ବିଳାସୀ ।
 ସଦାଶିବପ୍ରିୟ ପବିତ୍ର ଶ୍ରୀଫଳ,
 ସଦା ଚଳଦଳ ପବିତ୍ର ପିପ୍ପଳ ।
 ପୁରୀ ଶାଳୁଳୀ ପୁରୀଶାଳକାୟୁ,
 ଶ୍ୟାମ ଶ୍ୟାମ ଯହିଁ ରଚନ୍ତି କୁଳୟ । —୨୦୦
 ଗ୍ରାମଦେବତାଙ୍କ ମଣ୍ଡପ-ବିତାନ
 ସିନ୍ଦୂର ଯୁଗ୍ମେରୁକ୍ତେ ଶୋଭିବାଣ ।
 ଶିବାଳୟ ଉପକଣ୍ଠେ କନିଅର,
 ପୁବର୍ଣ୍ଣ ଚକ୍ର-ଧର ମଧୁପୁର ।
 କର୍ଣ୍ଣପୁର ରୂପେ ପୁଷ୍ପ ଯାର ଦୋଳେ—୨୦୫
 ପଲ୍ଲୀ-ବିଳାସିନୀ ଅମଳ କପୋଳେ,

ବୈଦ୍ୟୁର୍ଯ୍ୟ ଶାଶ୍ଵତ-ଧାତୁ ତୁଙ୍ଗ ତାଳ
 ସରୋବର ଖରେ ଶୋଭେ ମାଳ ମାଳ ।
 ମହାନନ୍ଦେ ଯାର ବାହୁଭୁସାଶ୍ରୟ,
 ବାୟା, ବାୟାବଧୁ ବସନ୍ତ ନିଭୟେ । —୨୧୦
 ମୂଳେ କାଳରୂପୀ ଶୁଷଣ ଭୁଜଙ୍ଗ—
 ଭୁକୁଟୀ ନ ଗଣି କରୁଥାନ୍ତି ରଙ୍ଗ ।
 ତାକୁ ବଳୁମ୍ବିତ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ଦୋଳ,
 ଦୋଳନ୍ତି ଶାବକକୁଳେ ସ୍ନେହଭୋଳେ ।
 ପଦାଶ୍ରିତ ଶାବକ ଗୁପ୍ତା-ପ୍ରଦାୟକ, —୨୧୫
 କଷ୍ଟ ସହି ପର କଷ୍ଟ-ସଂହାରକ ।
 ବଟପ୍ରମ ଯାର ଯୋଗ୍ୟ ପୁତ୍ରବତ,
 ଭୁ-କ୍ଷଣୀ ଓହଳ ସୁନ୍ଦେ ପରିବେ ।
 ମରକତ ପର୍ଣ୍ଣେ, ପଦ୍ମରଗ ପଳେ,
 ଯା ବିଗ୍ରହ ଗ୍ରାମ-ସୀମାନ୍ତ ଉଜ୍ଜ୍ଵଳେ । —୨୨୦
 ମଧ୍ୟାହ୍ନେ ସ୍ମରଇ ଯହିଁ କଳଗର
 ହଳଦିବସନ୍ତ ସଙ୍ଗେ ଗୁଣ୍ଡି ଚର ।
 ଏ ଆଦି ପାଦପମାଳେ ଅଛାରତ,
 ଖର-ପଲ୍ଲୀ ତୋର ସ୍ଵି ଗପ ପୁଲକିତ ।
 ବୃତ୍ତିରେ ପୁଷ୍ପିତ କେତକୀ ଯହିଁ * —୨୨୫
 ସର୍ମାରଣ ତୋର ନିରତେ ସେବଇ ।
 କେତେଥର ଦେଖିଅଛି ଏହିମାନ,
 ମାତ୍ର ପ୍ରତିଥର ଦିଶେ ଆନ ଆନ ।
 ଦୃଷ୍ଟପୂର୍ବ ହୋଇ ଅପୂର୍ବ ପ୍ରଶାନ୍ତ,
 ସୁନ୍ଦରପଟର ଚରନ୍ତନ ଶୁଭ । —୨୩୦
 ସୁନ୍ଦର ଚୂର୍ଚ୍ଚିତ ଅବସାଦ ନାହିଁ,
 ଯେତେ ଦେଖିଲେ ହେଁ ନୂଆ ଦିଶୁଥାଇ ।
 ତୋ ପଶ୍ଚିମଘର ଶୋଭାର ନିଳୟ,
 ଦେଖି ନ ରହିବ ଲୁଖି କା ହୃଦୟ !

ଶ୍ୟାମଲରୁ ହମେ ମାଳ, ମାଳତର । — ୨୩୫
 ସୋପାନ ସୁରୂପେ ଦିଶେ ଶୈଳସ୍ତର ।
 ଅଦ୍ରୁକସ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରତୀ-ପାରେଶ୍ୱର,
 ଶୋଭେ ଶୋଭାମୟ ଭୂଧର ଶ୍ରବେଶ୍ୱର ।
 ହମନମ୍ନ ହୋଇ ମାଳଜଳରାଶି,
 ଭେଦଅଛି ଯାର ସୁଶ୍ୟାମଳ ନାସି । — ୨୪୦
 ଡୋର ଡୋର ହେଇ ପରଶିଛି ଶିଖ,
 ଠାବେ ଠାବେ ଯାର ମାର୍ଗ ଗଇରକ ।
 ସୁଶ୍ୟାମଳ ଗୁଳ୍ମ-ଜଟିଳ ଜଟିଆ,
 ଖର ମର ଯାର ହୋଇଅଛି ଠିଆ ।
 ଶୁନି ଆଡ଼୍ ଯାକୁ ଚଞ୍ଚି ଗାନ୍ଧବଳ । — ୨୪୫
 ପରୁରନ୍ତି ନିଜ କ୍ଳୀବଲ୍ଲ କେବଳ ।
 ତଟବନେ ଯାର ରଞ୍ଜେ ଅନ୍ଧାରୁଆ,
 ଜଳଦେଶଙ୍କର କେଳିଯୋଗ୍ୟ ଗୁହା ।
 ପାଷାଣଭେଦରେ ମଣ୍ଡିତ ତୋରଣ,
 ଶିଖବାଳସ୍ତରେ ଭିତ୍ତି ସୁଚକ୍କଣ । — ୨୫୦
 ବସି ଯହିଁ ହ୍ରଦବାସିନୀ ଅମରା,
 ସୁଖ ମୁକ୍ତାଫଳେ ବାନ୍ଧନ୍ତି କବରୀ ।
 ବୃଷସ୍ଥାନ, ଶିଳାରୁଷ-କଳେବର,
 ସିଂହେଶ୍ୱରଙ୍କର ଯାମଳା ଭୂଧର ।
 ବହଇ ସାଳିଆ ପ୍ରସନ୍ନ-ସଲିଳା — ୨୫୫
 ତଟଦେଶେ ଯାର ଶୈଳ ଘଣ୍ଟଶିଳା ।
 ଇନ୍ଦ୍ରମାଳକାନ୍ତି ବିଶ୍ୱଳ ଶୋଭାଶ୍ରୀ,
 ଦେଖି ମୋ ମନକୁ ଆସଇ ଏପରି ।
 ଉଦ୍ଧେ ଉଠନ୍ତି କି ଭେଦିଣ ଅବମା,
 ମୟୁରରଚିତ ଯାଗନ ବୈଭେରନ ? — ୨୬୦
 ଅପରାଜିତାର ମାଳିନୀ-ତସ୍ମର,
 ଦୂରେ ଗିରିରାଜ ରାଜେ ମନୋହର ।

କରମୁଣ୍ଡାକୁଡ଼ି ଗିରି ଖଣ୍ଡାହଣା,
 କାନ୍ଥାରେ ହୁଅନ୍ତି ପାନ୍ଥେ ଯହିଁ ବୋ ।
 ମଧ୍ୟାହ୍ନେ ଅନ୍ଧାର ଜଣେ ଅଳକ — ୨୭୫
 କରସୀମନ୍ତନ-ବିଶ୍ରାମର ବର ।
 ନୀରବ-ନୀରବ କାତକ ବଣିଆ,
 ଅନ୍ତଃକଟ-ଶିଖ ଗିରି ଗଉଡ଼ାଆ ।
 ପିଣ୍ଡାଧରକୁଡ଼ି ମୈନାକ ଶିଖରୀ,
 ଯା ଶିରେ ବସନ୍ତି ରଣସୁରେଶ୍ଵରୀ । — ୨୭୦
 ବାରୁଣୀ ବଦନେ ଏ ଜିରିପଟଳୀ,
 ଶୋଭେ ଯେହ୍ନେ ମୃଗମଦ-ପତ୍ରାବଳୀ ।
 ପୂର୍ବ ଘାଟୁଁ ତୋର ଆଗେହୁ ତରଣୀ,
 ଆସୁଥୁବାବେଳେ, ଏ ଘାଟ ଅବନୀ ।
 ଏହି ଦୃଶ୍ୟାବଳୀ ନିଜ ଚିତ୍ତେ,— ୨୭୫
 ଦର୍ଶକ ନୟନେ ହିମଶ ଗ୍ରହଣେ ।
 କୁନ୍ଦଳିକା ଭେଦି ଯେହ୍ନେ ଶୈଳକୁଟ,
 ହିମେ ହେଉଥାନ୍ତି ନରେ ପରିଷ୍କୁଟ ।
 ଜଳୋଦ୍ଗତ ଇନ୍ଦ୍ରମାଳର ଗନ୍ଧୁଜ
 ପ୍ରାୟେ ଦିଶୁଥାଇ ଶ୍ରୀପ-ଶୈଳବ୍ରଜ । — ୨୮୦
 ଯେତେ ହେଉଥାଇ ତର ଅଗ୍ରସର,
 ଅଲଗା ଦିଶନ୍ତି ଲଗ୍ନ ପରସ୍ପର ।
 ସୂକ୍ଷ୍ମ ହେଉଥାଏ ହିମେ ହିମ ଶ୍ରୀତ,
 ଏକ ବର୍ଣ୍ଣ ନାନା ବର୍ଣ୍ଣ ଦିଶୁଥିବ ।
 ପଲକେ ପଲକେ ହୁଅଇ ପ୍ରକାଶ,— ୨୮୫
 ଶୁଭ୍ର-ଆଲକର ଅପୂର୍ବ ବଳାସ ।
 ସାୟନ୍ତନ ଘନ ଶେଳଇ ଗଗନେ,
 ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତର ଶିଖରାଲିକା ବରଣ
 ଠାବେ ଠାବେ ଅଭ୍ରଶିଖ ସୂର୍ଯ୍ୟକାନ୍ତି,
 ଶିର ତୋଳି ଶୈଳଶିଖୁଁ ଝାଙ୍କୁଥାନ୍ତି । —

ଶୋଭାବତୀ ପୁଟି ଅନ୍ତରାକ୍ଷ ସ୍ଥଳେ,
 ତହୁଁ ତୋ ଚରଳବନ୍ଧ ପ୍ରତିପାଳେ ।
 ଆହା ଏ ଶୋଭାର କାହିଁ ପଟାନ୍ତର ?
 ଥିଲେ ଥିବ ସ୍ୱର୍ଗେ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଅଗୋଚର ।
 ପାଶୋରବ ଦେଖି, କହ କେହୁ ଜନ—୨୯୫
 ଏ ଶୋକମାୟୋର ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଭ୍ରବନ ?
 ଭରଣ-ଭକତ କେଉଁ ରୂପପାୟୀ
 ତୁମ୍ଭ ହେବ ଏହା ଥରେ ମାତ ଧାୟୀ ?
 ବଚନ-ବିଷୟ ନୁହଇ ଏ ଛବି,
 ହୃଦ ସେ କେବଳ ପାରେ ଅନୁଭବ ।—୩୦୦
 ନାନା ଶର୍ପିଜଳ ଆସି ଦିବା-ନିଶି,
 ପୂତ କରେ ତୋର ଅଙ୍ଗ ତହିଁ ମିଶି ।
 ସବ ଦେବ-ଦେବୀ ସ୍ଥାନେ ପବିତ୍ର ତ,
 ମାଳାତଳ-ପାଦେ ବହେ ଯେ ସରିତ ।
 ପୁନ୍ନାଗ-ଅରଣ୍ୟ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ଦରପଣ—୩୦୫
 ତେଜଃପୁଞ୍ଜ-ଭୁବୁ-ପ୍ରଭାବେ ପାବନ
 ଭାଗ୍ୟ, ସ୍ୱର୍ଗର ସୁଗମ ନିଃଶ୍ରେଣୀ
 ମନୋହର ଯାର ମାଳ-ମାରବେଣୀ ।
 ସ୍ଥାନକାଳେ ଦ୍ୱିଜକୁମାରୀନିବ—
 ମୁଣେ ଦିଶେ ହେମ-ତାମରସମୟ ।—୩୧୦
 ମଞ୍ଜୁ ଛୁଣ୍ଟଅନା-କୁଞ୍ଜ-ବିହାରଣୀ
 ସାକ୍ଷି-ଗୋପୀନାଥ ହୃଦୟହାରଣୀ ।
 ଦ୍ୱିଜକନ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସ୍ଥାନେ ପୁଣ୍ୟମାର,
 ସୌରାକ୍ଷକ-ଗର୍ଭେ ଗୁରୁ ରହୁବ ।
 ଦୟା-ଶର ଧୀର ମୁମୁକ୍ଷୁ ଦୟା—୩୧୫
 ଅଭିଷେକ ପାଳେ ପୂତ ଯାର ଶର ।
 ଭବତଳେ ବିଭୁ-ଦୟା ମୂର୍ତ୍ତିମଣି,
 ଧଉଳୀଦର୍ପଣ ଦୟା-ସ୍ୱାତସ୍ପତୀ ।

ଭୁବନେଶ୍ୱରୀଙ୍କ କେଳି ଉପବନ,
 କଶିଳୟ-ତାମ୍ର ଏକାମ୍ର କାନନ ।—୩୨୦
 ବ୍ରହ୍ମରାଜ-ରାୟା—ଅରାର ଯାହାର
 ମୃଦୁ କଳନାଦେ ବହେ ସୁକ୍ତ ଧାର ।
 ନଦୀ-ମନ୍ଦାକିନୀ ଅମନ୍ଦଗାମିନୀ,
 ରଶ୍ମିପୁର-ରସ୍ତା-ବିନବିହାରଣୀ,
 ଏ ଆଦି ବିବିଧ ପୁଣ୍ୟତୀର୍ଥ-ସଙ୍ଗ—୩୨୫
 ଲଭି ପରିପୁଷ୍ଟ ତୋର ମାଳ ଅଙ୍ଗ ।
 ନିଜେ ଖର୍ଯ୍ୟେଶ୍ୱର ସ୍ୱର୍ଗ ଶ୍ରୀଧରୀୟୁ ଶୁଭ୍ର,
 ତୋ ସଙ୍ଗେ କରନ୍ତି ମାର-ବିନୟ ।
 ପବନ ସୁନ୍ଦର, ସୁନ୍ଦର ପାବନ,
 ତୋଠାରେ ହୋଇଛି ଏହା ସଂଘଟନ—୩୩୦
 ତେଣୁ ସିନା ତୋର ଶ୍ରେୟ-ଦୀପାବଳୀ,
 ଦେବ-ଦେବୀଙ୍କର ପ୍ରିୟ ବାସସ୍ଥଳୀ ।
 ତେଣୁ ସିନା ତାର, ଚଣ୍ଡୀ ଭଗବତୀ
 ସରଗେ ତୋ ଶରେ ବିହ୍ୱଳେ ବସତି ।
 ତେଣୁ ନାଗେଶ୍ୱର ନିକୁଞ୍ଜ-ବିଳାସୀ—୩୩୫
 ପ୍ରଭୁ ଚଣ୍ଡେଶ୍ୱର ତୋ ଶରନବାସୀ ।
 ତୋ ଦର୍ଶନେ କ୍ଷୁଦ୍ର ମନୁଷ୍ୟର ଚିତ୍ତ,
 ଦେଶେ କାଳେ ହୁଏ ଦୂର-ବିସ୍ତାରିତ ।
 ଅଖଣ୍ଡର ତୁମ୍ଭ ସାକ୍ଷୀ ପୁରତନ,
 ଦେଖିଲୁ ନଗର ଉତ୍ଥାନ ପତନ ।—୩୪୦
 କେତେ ରାଜଧାନୀ ତୋ ଶରେ ଉତ୍ଥୁତ
 ହୋଇ ତହିଁ ପୁଣି ହେଲେ ଅସ୍ତମିତ ।
 ଧୋଉଅଛି ତୋର ମାଳ ଉର୍ମିମାଳ,
 ଏବେ ତାଙ୍କ କାଳ-ଚର୍ଚ୍ଚିତ କଳାଳ ।
 କେତେ ରାଜା, କେତେ ଦିଗ୍‌ବିଜୟୀ ବୀର,—୩୪୫
 ଆଲୋଡ଼ିଲେ ତୋର ସ୍ତବ୍ଧ ନୀଳ ନୀର ।

ତୋ ଆକାଶ ପୂରି ଜୟବାଦ୍ୟରେକେ,
 ଉଡ଼ାଇ ବାନା ତୋ ପବନ ହିଲୋଲେ ।
 ସଦନେ ବାହଲେ ତୋର ବସେ ତରୁ,
 ଅକ୍ଷୟ ଯଶର ଆଶା ବସେ ଧରି ।—୩୫୦
 ଅଭିଯାନେ ତାଙ୍କ ଡର-ମନୁଦଣ୍ଡେ
 ଯେ ରେଖା ପଡ଼ିଲ ତୋର ନୀଳଗଣ୍ଡେ
 ସେହି ରେଖା ପ୍ରାୟେ ତାଙ୍କ ଯଶମାନ,
 ଜାତ ମାତେ ସିନା ହେଲ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ।
 ବୃଥା ହାଣି, ଆହା ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ମଥା ।—୩୫୫
 କେତେ ଦିନ ପାଇଁ କଲେ କେତେ କଥା
 ଯଶରଙ୍କ ହୋଇ ପଦାଙ୍କ ସେ ଖରେ,
 ରଖି ପାରିଲେ କି ଯଶ-ପଦମରେ
 ସୁଲଭ ଯେ ଲକ୍ଷ-ବନ୍ଧୁଳ ଯଶଃ,
 କାଳ କି ସେ ଲକ୍ଷ କେବେ ହୁଏ ବଶି ?—୩୬୦
 ଇତିହାସ-ରଙ୍ଗସ୍ଥଳୀ ତୁ ଚଲିକା,
 ତୋର ଖଣ୍ଡର ପର ଶ୍ରୀମତୀ ମାଣିକା—
 ହସ୍ତେ ଖୁଞ୍ଚି ଥିଲେ ସାଦରେ ଲବଣୀ,
 ଭାବଗ୍ରାସ୍ତ୍ର ପ୍ରଭୁ ଉକ୍ତଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ।
 ଦିନେ ତୋର ଖଣ୍ଡର ବସି ନିକାଞ୍ଚନ—୩୬୫
 କାଞ୍ଚି ଯାହା କଥା ପଡ଼ିଗଲା ମନେ
 ସୁପ୍ତେ ଭାସି କାଳସ୍ରୋତ ପ୍ରତି-ଲେନେ,
 ଦେଖିଲି ଅମର ବରଜିତ ବ୍ୟୋମେ ।
 ଧରନ୍ତି କଳ୍ପନା ନାମ ସେ ସୁନ୍ଦରୀ,
 ଶାଶାପାଣିଙ୍କର ଚରସହଚରୀ ।—୩୭୦
 ଭକ୍ତିସ୍ରବେ ତାଙ୍କୁ କଲି ଆରାଧନା,
 ଦିବ୍ୟଚକ୍ଷୁ ମୋତେ ଦେଲେ ଚନ୍ଦ୍ରାନନା ।
 ଦେଖିଲି ଦୃଶ୍ୟ ମୁଁ ବସି ତୋର ତଟେ
 ଲଖି ରହିଛି ଯା ସଦା ସୁଖ-ପଟେ ।
 ସମୀରେ ଅଞ୍ଜଳ-ମାଳ-ସ୍ମୃତି କରି,—୩୭୫

ଦକ୍ଷିଣୁ ଆସିଲୁ ଗତ ଗତ ତରୀ ।
 ତରୀରେ ଆସି ନ ସୈନିକ-ନିକର,
 ସୌର-କରେ ବର୍ମ ଆୟୁଧ ଗ୍ରସ୍ତର ।
 ସୃଷ୍ଟି-ସୁଦର୍ଶନ-ଲକ୍ଷ୍ମୀନେ ଲକ୍ଷ୍ମୀତ,
 ଲେଖିତ ପତାକା ବାତେ ଅନ୍ତୋଳିତ ।—୩୮°
 ତାଳେ ତାଳେ ପଡ଼ି ତୋ ବକ୍ଷେ ଶେପଶୀ,
 ଉଠଇ ଚନ୍ଦ୍ରୀର ଜୟଗୀତ-ଧ୍ବନି ।
 ଲକ୍ଷେ ଶୋହେ ତରୀ ଅତି ମନୋହର,
 ଗଜଦନ୍ତେ ଗଡ଼ା ଯାର କଳେବର ।
 ରଙ୍ଗ ଚନ୍ଦ୍ରାବତ ପୃଷ୍ଠି-ତାରକିତ,—୩୯°
 ଶୁଦ୍ଧିକ ଯଶ୍ବିରେ ଉଦ୍ଧେବ୍ବି ବଳମ୍ବିତ ।
 ଚନ୍ଦ୍ରାବତ ତଳେ ଝୁଲଇ ମଞ୍ଜୁଳ—
 ଝାଲର ପରାଏ ପଥ ସଙ୍ଗେ ଫୁଲ ।
 ତହିଁ ସିଂହାସନେ ସୁନ୍ଦରୀ ଆସିନା,
 ଜଗତେ ତୁଳନା ସେହି ତାର ସିନା—୪୦°
 ପାରିଜାତ-କୁଞ୍ଜେ ଇନ୍ଦିରା ସୁନ୍ଦରୀ,
 ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନୁ ବାହାରିଲୁ ପରି ।
 ମୁନ ମୁଖୁରୁ ବସାଦ ରେଖାରେ,
 ଭୁଲିତା ଅଙ୍କାର ଲୁହା ତୁଳିକାରେ ?
 ଭୁମଧ୍ୟେ କୁକୁମ ବିନ୍ଦୁ ସୁମଧୁର,—୪୧°
 ବେନି କଣ୍ଠେ ଶୋହେ ମଣିକର୍ଣ୍ଣପୁର ।
 ବୈପଶାବ୍ୟ ଦୁଃଖ ବଢ଼ାଇ ବିଶେଷେ,
 କୃଷ୍ଣ କେଶପାଶ ଦୋଳେ ପୃଷ୍ଠଦେଶେ ।
 ଗନ୍ଧାମୋଦୋ ଅର ହୋଇ ଅଳିକୁଳ,
 ଗୁଞ୍ଜର ବାମାକୁ କରନ୍ତି ଆକୁଳ ।—୪୨°
 ବରଦ୍ଧୁଜେ ଶୁଳି ଲୁଳା ଅରବିନ୍ଦ,
 ସମୁଦ୍ରେ ସୁନ୍ଦରୀ ତଡ଼ଇ ମିଳନ ।

ମଣ୍ଡାଇ ସୁମାଳ ନେତ୍ର ପଙ୍କଜାସ୍ୟ,
 ଅସହମଣ୍ଡନ ଚଳଭୁରୁ ଲାସ୍ୟ ।
 ବରଦ୍ରୁଜେ ଧରି ରଜତ କ୍ଷେପଣୀ,—୪୦୫
 ଚରୁଣୀଏ ମିଳି ବାହାନ୍ତି ତରଣୀ ।
 କ୍ଷେପଣୀ କ୍ଷେପଣେ ତୋହର ସଲିଳେ,
 ସ୍ଵାରକର ଉତ୍ସ ଉଠିଲ ସଲିଳେ ।
 ସୁନ୍ଦରୀର ନେତ୍ର ଶୋଭା ଅନୁକର,
 ତୋ ଜଳେ ଶୁଭିଲେ ରଜତ ପ୍ରସା—୪୧୦
 ନୀଳମାରେ ବାମା ଚରୁ କେଶପାଶ,
 ତୋ ନୀଳ ବାନ୍ଧକ କଲ ଉପହାସ ।
 ତେଣୁ କି ତରଙ୍ଗେ ଅପମାନ ଭରେ,
 ଶିର ପିଟୁଥିଲେ ତରଣୀ ପଞ୍ଜରେ ?
 କାମିନୀ ଚକ୍ରରେ କୁସୁମ ମୁକୁଟେ,—୪୧୫
 କମଳ ପାଶୁଡ଼ା ବାନ୍ଧି ପଡ଼େ ଉଠେ ।
 ସୁନ୍ଦରୀର ତରା ସମ ବିଭୂଷିତ,
 ଗଜଦନ୍ତ ଗଡ଼ା ଅପର ବୋଇତ ।
 ସମସ୍ୟାସା ଯୁବା ବର୍ମେ କ୍ଳାଳ ଅଙ୍ଗ,
 ତରାବନ୍ଧେ ରଜନ କାଟନ୍ତି ତରଙ୍ଗ ।—୪୨୦
 ଚତୁର୍ପରେ ମଣ୍ଡି ଛନ୍ତି ସିଂହାସନ,
 ଯୁବା ଦେବାକୃତ ସିଂହ ସିଂହାସନ ।
 ବଦନଶ୍ରୀ ତେଜ-ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ-ବ୍ୟଞ୍ଜକ,
 କୃପାଣ ପାଣିରେ କରେ ଜଳ ଜଳ ।
 ମୁଣ୍ଡି ପରିଗ୍ରହ ଉଦେ କି ମାହସ୍ୟ ?—୪୨୫
 କିମ୍ବା କ୍ଷାନ୍ତକର୍ମ କିମ୍ବା ବାରରସ ?
 ରତିକୁଳା-ତଟ୍ଟୁ ସୁବର୍ଣ୍ଣତଟିନୀ—
 ସାଏ ଗୁପ୍ତା ଯାର ବ୍ୟାପଇ ମେଦିନୀ ।
 ଶିରପରେ ଶୋଭେ ସେହି ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣଛତ,
 ଚନ୍ଦ୍ରାଇ ଦେଉଛି ଉଜ୍ଜ୍ଵଳର ପଥ ।—୪୩୦

ଖାରେ ଦୁର୍ଗଣିରେ ଶସ୍ତ୍ର କରେ ଧରି,
 ଦେଖୁଥିଲେ ଦୃଶ୍ୟ ସମୁଦ୍ରେ ପ୍ରହର ।
 ଗିରିବାସୀ ଯେତେ ସାମନ୍ତ ପ୍ରଧାନ,
 ଉଗ୍ର ସମ୍ପଦେ ଆଗୁଁ ସାବଧାନ ।
 ହୋଇ ଦଳେ ଦଳେ ଥିଲେ ଉପସ୍ଥିତ, ---୪୩୫
 ଦେଖି ବାନା ବିଷ୍ଣୁ-ଆୟୁଧ-ଲଞ୍ଜିତ ।
 ମନ୍ତ୍ର ନ ଦୁଆଁଇ ସବେ କଲେ ନତି,
 ପାଶେ ଆସିବାରୁ ତରୁଣୀପଙ୍କଜ ।
 ଗାଇଲେ ମଧୁର କଣ୍ଠ-ବନ୍ଦିଦଳେ,
 'ହେ ବିଶ୍ଵସୁନ୍ଦରି ! ସ୍ଵାଗତ ଉତ୍ତଳେ ।---୪୪୦
 ଜୟ କାଞ୍ଚିଜେମା ବିଶ୍ଵମନୋରସା
 ବିରଞ୍ଚ ସୃଷ୍ଟିରେ ଶୋଭାର ଉପମା ।
 ତୁମ୍ଭ ଆଗମନେ ପବନ ଉତ୍ତଳ,
 ଜାହାଜ-ପରଶେ ଯେହ୍ନେ ଧରତଳ ।
 ଶୋଭିବ ଉତ୍ତଳ ସମୁଦ୍ରେ ସୁଦାଶୟା, ---୪୪୫
 ସରେ ଯଥା ପଦ୍ମ ପଦ୍ମେ ପଦ୍ମାଳୟା ।
 ଜୟ ଅରିୟମ ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ,
 ବିଶ୍ଵେ ତୁମ୍ଭେ ବିଶ୍ଵ-ରକ୍ଷା-ବ୍ରତ ଶମ ।
 ଲଭିଲ ଦେଖାଇ ଜଗତେ ଯୋଗ୍ୟତା,
 ସତ୍ୟ ସ୍ଵାରୂପେ ଏ ରୂପ କଳ୍ପଲତା । ୪୫୦
 ସୁନ୍ଦର ମଧୁର ବେନିଙ୍କ ମିଳନ,
 ଶୌର୍ଯ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ଆହା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଯେସନ ।
 ଚନ୍ଦ୍ରା ସଙ୍ଗେ ଏବେ ମିଳିଲେ ଚନ୍ଦ୍ରମା
 ଶ୍ରୀପତି ସହିତେ ଲେକମାତା ରମା
 ବେନିଙ୍କ ସୁଜନେ ବିରଞ୍ଚ-କୌଶଳ, ---୪୫୫
 ହେଲ ବେନିକର ମିଳନେ ସମ୍ପର୍କ ।'
 ବଂଶାପନା ଅନ୍ତେ ବାଦନ-ଶବ୍ଦ,
 ଉଠିଲା କମ୍ପାଇ ମନ୍ତ୍ର, ବିଷ୍ଣୁ ପଦ ।

ଘରେ ଗିରିଗୁଡ଼ା ଯୋଗ ଦେଲେ ତହିଁ,
 ସମୀର ନେଲ ତା ଦିଗେ ଦିଗେ ବହି ।—୪୭°
 ସେ ଉତ୍ତରବ ହୋଇ ହରଷ ଉତ୍ତଳ,
 ଚଲିକା ! ତୋ ଗୀତ ଚହିଁ ଦେଲେ ତାଳ ।
 ସେ ଘୋର ଆଧ୍ୟାନେ ଶ୍ରୀ ଗଲ ଧ୍ୟାନ,
 ଧ୍ୟାନ ସଙ୍ଗେ ଦୃଶ୍ୟ ହେଲ ଅନୁରାଗ
 ଜାଣିଲ ସେସବୁ କଳ୍ପନା କୌଶଳ;—୪୮°
 ଫେଡ଼ନ୍ତେ ନୟନ ଦେଖିଲ କେବଳ,
 ଅନନ୍ତ-ନୀଳିମା ଦ୍ୟୁତି-ବିଭୀଷିତ,
 ତୋ ଅମର-ସନ୍ତ ଅଗ୍ରେ ବିରଜିତ ।
 ରୁଦ୍ରମୁଖି ତୋର ରଖୁଛି ଘୋଡ଼ାଇ,
 ଦୁରନ୍ତ ଉତ୍ତଳ-ପରିପ୍ଳବି ପାଇଁ ।—୪୯°
 ସୂର୍ଯ୍ୟକାନ୍ତ ଯଥା ପରଶେ ଶୀତଳ,
 ତେଜସ୍ବୀ ଦର୍ଶନେ ହୁଏ ଉର୍ଜସ୍ବଳ ।
 ଶତ୍ରୁ ଦେଖି ତୁହି ସେ ରୂପେ ଚଲିକା,
 ପ୍ରକଟ୍ ପ୍ରକଟ ଶକ୍ତି ମାରମ୍ବିକା ।
 ସେହି ମୁଖି ତୋର ଉତ୍ତଳେ ଚଢ଼ାଉ—୫୦°
 କରି ଦେଖିଥିଲ ଦୈତ୍ୟ ରକ୍ତବାହୁ ।
 ତମୋଗୁଣେ ଭଜ ଅୟୁଧ ପିଣାଚୀ
 ମନଷ୍ୟକୁ ଯେହୁ ମଣୁଥିଲ ମାଛ ।
 ଉତ୍ତଳପତନ କରି ଭସ୍ମୀଭୂତ,
 ନରରକ୍ତେ ଧସ କରି ପରିପ୍ଳୁତ ।—୫୧°
 ସର୍ବରହସ୍ୟ ଶ୍ରୀରାମର ସାର,
 ହସି ଲୁଚି କରି ଶ୍ରୀକୋଠ ଭଣ୍ଡାର ।
 ବିଜୟ ଉଦ୍ଧାସ-ମଦେ ବାହି ତରୁ,
 ବାହୁଡ଼ିଲ ଯେବେ ସୁଦେଶେ ମହାଶୁ ।
 ତା ଉଦ୍ଧାସ-ଗୀତ ତୋହରି ପ୍ରତାପେ,—୫୨°
 ପରିଣତ ହେଲ ପଲକେ ବିଳାପେ ।

ଉତ୍ତରଲେ ଯାଇ ଓଗାଳିଲୁ ବାଟ,
 ଆକାଶ ପାତାଳ ଗୁଡ଼ିଲେ କୁହାଟ ।
 କାଳିଜାୟୀ ଶୈଳେ ଦେଶ ଦ୍ବେମବର୍ତ୍ତୀ
 ଉଷା ହେ ଇ କଲେ ସଙ୍କେତ ତୋ ପ୍ରତି ।—୪୯୦
 ଫିଙ୍ଗି ତୋ ତରଙ୍ଗେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଶିଶୁଳ,
 ସେ ସଙ୍କେତ ଫେନରୁଡ଼ ଉମିକୁଳ ।
 ଉତ୍ତେଗର ଦେଶ-ବାହନ କେଶରୀ—
 ପ୍ରାୟେ ଦଉଡ଼ିଲେ ଗ୍ରାସୀବାକୁ ତରୀ ।
 ତୋ ଇଙ୍ଗି ତେ ସଂଗେ ଘେନି ଉମିଆଟ,——୪୯୫
 ଦଉଡ଼ି ଆସିଲେ ମାଳାମୁ ସମ୍ରାଟ ।
 ବିଶ୍ବ-ଧୂସି-ରୁଦ୍ର-ପ୍ରଖର-ନିଶ୍ବାସ-
 ପରାଏ ବହିଲ ବାୟୁ ଅଶ୍ରୁଧାରୀ ।
 ଦୈତ୍ୟହନ୍ତା ବଜ୍ରୀ ଶ୍ୟାମ-ବଜ୍ରକରେ
 ଜାମୁତ-ବାହନେ ଉଠିଲେ ଅମ୍ବରେ ।—୫୦୦
 ଦମ୍ଭେଳି ସେକାଳେ କଲ ଘୋର ଧ୍ବନି,
 ଧରହର ହୋଇ କମ୍ପିଲ ଅବନୀ ।
 ଧରହର କମ୍ପି ଅବନୀ-ସଂଗତେ
 ପଦ୍ମକୁ ଡକା ଗୁଡ଼ିଲେ ପଦ୍ମତେ ।
 ଶ୍ବଳେଷ କହିଲ ଶୋଲଶାଳି ରାଜ,——୫୦୫
 ଗଲ ସେ ଆରୁବ ଶୂଂଘ ଶୂଂଘ ଧାଇଁ ।
 ତୋ ଉର ଦପଶେ ସଦନେ ବିମୁଦ,
 ହୋଇ ଚମକିଲ ଜାମୁତେ ତଡ଼ିତ ।
 ଦେଖାଇଦେଲ ତୋ ସହାର-ମୂରତି,
 ପ୍ରକୃତର ସେହି କରଳ-ଆରତି ।—୫୧୦
 ଯା ଦେଖି ଆତଙ୍କେ ଦୈତ୍ୟ-ଆଶୟଳ,
 ବିଫଳ ମଣିଲ ନିଜ ଭୁଜବଳ ।
 ତା କୃପାଶୁଅଛି ଶକ୍ତି ବଳବାନ,
 ଅକାଳେ ଏ ଜ୍ଞାନ ଲଭିଲ ଅଜ୍ଞାନ ।

ଜାଣିଲୁ ତୋହର କଷାଦାତେ ଶିଖି,—୫୧୫
 ଦେବ ନ ଡରଇ ନର-ଭ୍ରୁକୁଟୀଳ ।
 ତରୁ ଧର ଉର୍ମି ଫେନ ଅଛନ୍ତାସେ,
 କନ୍ଦଳ ପରାଏ ଫିଙ୍ଗିଲେ ଆକାଶେ ।
 ବାହି ବାହି ଡକା ପାରି ଧର୍ମଦ୍ରୋହୀ,
 କେ କାହିଁ ପଡ଼ିଲେ ଛୁନୁଭୁନୁ-ହୋଇ ।—୫୧୬
 ସତେ ହୋଇଗଲେ ନିର୍ମଳ ନିଃଶେଷ,
 କେହି ନ ରହିଲେ ଦେବାକୁ ସନ୍ଦେଶ ।
 କାହିଁଗଲୁ ସେହି ବିଜୟ ଉତ୍ସବ ?
 ଭାସିଲୁ ତୋ ବସେ ବିଜୟୀଙ୍କ ଶବ ।
 ଆସିଥିଲୁ ଲୋଡ଼ି ଉତ୍କଳର ବିଭୁ,—୫୧୭
 ବହିଲେ ଉତ୍କଟ ତା'ର ଡ୍ରାପୁଣ୍ଡିତ ।
 ଭ୍ରୁଭଙ୍ଗିରେ ଯାଙ୍କ କର୍ମିଲୁ ଭୂତଳ,
 ମଧି ତଡ଼ିବାକୁ ଏବେ ନାହିଁ ବଳ ।
 ଦ୍ଵିସପ୍ତ ଭୁବନ ଯେ ମଣିଲେ ଅଳ୍ପ,
 ଆଶ୍ରିଲେ ସେ ସପ୍ତ-ରୁଖଣ୍ଡର ତଳୁ—୫୧୮
 ପାରିଲଣି ଏବେ ଦେବ ବିକର୍ତ୍ତନ,
 ଭାଲେସ-ଶିଖରେ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣ-ସିଂହାସନ ।
 ଠାବେ ଠାବେ ଗୁପ୍ତା ପଡ଼ିଣ ଶଇଲେ,
 ହରିତ ହେଲଣି ପରିଣତ ମାଲେ,
 ଗଳ-ଘଣ୍ଟା ନାହିଁ ଗିରି-ତଟଦେଶ,—୫୧୯
 ବାହୁଡ଼ିଲୁ ପଲେ ପଲେ ଗୁର ମେଷ ।
 ମହିଷ-ଟିପାର ଗୁରୁ ଗୁରୁ ଧ୍ଵନି—
 ଘୋଷେ ମୁଖରିତ ଅରଣ୍ୟ-ସରଣୀ ।
 ଗୋଷ୍ଠୀ ଧୂମରେଖା ଉଠି ଗିରିପାଦେ,
 କୁଞ୍ଚିତ ଗତିରେ କାନନେ ଆଚ୍ଛାଦେ ।—୫୨୦
 କଳରବେ ଏଇ ଉଡ଼ିଣ ହୃଦୟ ।
 ଅରଣ୍ୟ ଲୋଡ଼ିଲୁ ଯେହା ନୀତି-ତରୁ ।

ପୀତ ଅସ୍ତ୍ର-କର ହେବାରୁ ପଡ଼ିତ,
 ଡେଣା ଦିଶେ ଯେହ୍ନେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ମଣ୍ଡିତ ।
 ରତ୍ନରାଜ ବୁଣି ବର୍ମ ଅନ୍ତରାଳେ,—୫୪୫
 ବୁଡ଼ିଲେ ନିହର ଭାଲେର ଉଡ଼ାଳେ ।
 କେତେ ଯହେ ଆହା କାଦମ୍ବିନୀ ଧନୀ,
 ବସ୍ତ୍ରାଞ୍ଜଳେ ବାନ୍ଧ ନେଉଛୁ ସେ ମଣି ।
 ଧରଣୀ ବଦନେ ପୀତ ଅସ୍ତ୍ରରାଗ,
 ବୋଲି ଦେଇଛୁ କି ସୁବର୍ଣ୍ଣପରା !—୫୫୦
 ଶାରଦ-ଦିନାନ୍ତ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଲଳାମୟୀ,
 ପ୍ରକାଶନ୍ତି କେତେ ନବ ନବ ଛଇ ।
 ବିଶାଳ ଭାଲେରା ଗୁପ୍ତା ଜଳସ୍ଥଳ,
 ଆଦରଇ ଝମେ ବ୍ୟାପି ପ୍ରବାଞ୍ଜଳ ।
 ପୀତ ଅସ୍ତ୍ରାତପ ଦ୍ଵୀପ-ଶୈଳ ମାଥେ—୫୫୫
 ଲଭିଗଲା ସେହି ମହାଗୁପ୍ତା ପାତେ ।
 ପଡ଼ିଲା ଚଳିକା ବଶେ ସନ୍ଧ୍ୟାଲେକ,
 ଶୋକେ ବଧୂ ଗୁଡ଼ି ଦୂରେ କଲ କୋକ ।
 ସନ୍ଧ୍ୟାରାଗ ହେଉ ହୃଦ-ମାଳୋରସେ,
 ଆସଇ ଏ ଭାବ ଭାବୁକ-ମାନସେ ।—୫୬୦
 ପ୍ରଚେତା-ପ୍ରବାଳ-ଦାସାଦର ରୁଚି,
 ମାଳ-ମାରୁ ଅବା ପୁଟି ବାହାରୁଛି ।
 କୁଳେ ଦ୍ଵୀପେ, ଶୈଳ ପାଦପେ ବିହଙ୍ଗେ,
 ଉଡ଼ିଯାଇ ବସୁଛନ୍ତି ନାନାରଙ୍ଗେ ।
 ପଶ୍ଚିମା ସନ୍ଧ୍ୟାର ବନ୍ଦାପନା ପାଇଁ,—୫୬୫
 ଯଦିଏ ଆସନ୍ତି ଶଇଳୁଁ ଓହ୍ଲାଇ
 ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଚେତସୀ ବର୍ଣ୍ଣ-ବଇଭବେ,
 ମିଶେ ଦିବା ଯହିଁ ଭୂତ-ମହାଶୃଙ୍ଗେ ।
 ଏଣେ କରେ ବୋଲି ଅମର-ସରଣୀ,
 ବିରଜନ୍ତି ଚନ୍ଦ୍ରରୁଡ଼ି ରୁଞ୍ଜାମଣି ।—୫୭୦

ତାରୁଟିଏ ରାଜ ତାରପତି-ପାଶେ,
 ବେନିଏ କରନ୍ତି ରାଜ୍ୟ ଅର୍ଦ୍ଧାକାନ୍ତେ ।
 ବାଳ-ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା-ଯୋଗେ ଧୌତ ପୌରନ୍ଦର,
 ହିମରଜ ମୁଖେ ବୋଲି ହେଲୁ ପରି ।
 ଯେହ୍ନା ରୂପ-ଗୋପ୍ତ ବପରରେ ବସି,—
 ଦେଖାନ୍ତି ଗରବେ ପ୍ରାଚୀ ପ୍ରାଚେତସୀ ।
 ଚନ୍ଦ୍ରାଲୋକେ ଧୌତ ପ୍ରସାଦାଶ ସୁନ୍ଦଃ
 ବାରୁଣୀ ଆକାଶ କୁକୁମେ ଅରୁଣ ।
 ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗ ଶିଶୁର, ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗ ପାଦଶା,
 ପ୍ରାୟେ ଦିଶେ ଚନ୍ଦ୍ର ବ୍ୟୋମର ମୁରତି ।—୫୮୦
 ବିଗବଳୟୁବ୍ୟାପି ନୀଳ-ଜଳାରଣ୍ୟ,
 ରଞ୍ଜିତ ରତ୍ନକା ନିଜେ ଶୁଭ୍ର ବର୍ଣ୍ଣେ ।
 ପ୍ରାଚୀ-ମୂଳ ଏବେ ମୀନଜାଗ-ନାବେ,
 ଗୁପ୍ତାକରେ ଚନ୍ଦ୍ର ଦିଶି ଠାବେ ଠାବେ ।
 ବହା ଧରି ସେହୁ ସମୁଦ୍ର ମୁହାଣେ,—୫୮୫
 ନିଜ ଗୁହ୍ୟ କଥା ଭାବି ଏକଥାନ୍ତେ ।
 ଭଲେଷୁ ଶିଖରେ ସନ୍ଧ୍ୟାତାର ଦେଖି,
 ଆସନ୍ତି ପଟିକା ମହୋଲ୍ଲାସେ ଟେକି ।
 ତାଙ୍କ କଣ୍ଠ-କବିସୂର୍ଯ୍ୟ-ଗୀତାମୃତ
 ଦୁର୍ଲ୍ଲବ ବହିଆସେ ଚିଲିକା-ମାରୁତ ।
 ଉଲ୍ଲାସର ଆତ୍ମା ପ୍ରାୟେ ଗୀତ-ତାନ,
 ଶୁଦ୍ଧ-ମାଳ-ବସେ କରେ ଅଧିଷ୍ଠାନ ।
 ହସନ୍ତି ଚୈଦିଗେ ମଧୁର-ହାସିନୀ ।
 ଦିଗନ୍ତନା ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା-ଦୁକୂଳ ବାସିନୀ
 ଭବାନ୍ତର ପୁଣି ଶିଖେ କରେ ଜାତ,—୫୯୫
 ‘ଗଲଣି ତ ଗଲ କଥାରେ ସଙ୍ଗାତ ।’
 ସଙ୍ଗୀତ ଆବେଶେ ନାନାରୂପେ ମନ,
 ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ଦେଶେ କରେ ବିଚାରଣ

ଚାଲିଯାଏ ଶୂନ୍ୟେ ଶୂନ୍ୟେ କେଉଁ ସ୍ଥାନେ
 କି ଲେଉଟିବା ଆଶେ ସେହି ତା ନ ଜାଣେ ।—୭୦୦
 ଧନ୍ୟ ସେହି ଯା'ର ଆଜ୍ଞା ଶିରେ ଧରି,
 ଏ ଲଲା ରଚନ୍ତୁ ଦେଖା ବାଗୀଶ୍ଵରୀ ।
 ଧନ୍ୟ ରଥେ ! ତୁମ୍ଭ ଜନ୍ମ ଶୁଭକ୍ଷଣେ;
 ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ତୁମ୍ଭେ ଉତ୍କଳ ଭୁବନେ ।
 ତୁମ୍ଭ ମାଟି ଦେହ ଗ୍ରାସିଛି ଶୁଶାନ,—୭୮୫
 ମାତ୍ର ଯଶୋଦେବେ ତୁମ୍ଭେ ଆୟୁଷ୍ମାନ ।
 ମୀନ-ଆକର୍ଷଣ ଆଶେ ପୋତପାଳ,
 ତରଣୀରେ ଜାଳ ଦେଲଣି ମଶାଳ ।
 ଭବେ ପାପମୁଖି ପରି ଅଟଇ ସେ,
 ସ୍ଵର୍ଗେ ମାରାମୁକ, ରୂପେ ରମ୍ୟ ଦିଶେ ।—୭୯୦
 ପାପ-ଗର୍ଭେ ଯେହ୍ନେ ପଡ଼ଇ ଅଜ୍ଞାନ,
 ତତ୍ତ୍ଵ-ଗର୍ଭେ ମୀନେ ଡେଇଁ ଦେବେ ପ୍ରାଣ
 ତରଙ୍ଗେ ଦୋହଲି ଦୋହଲି ବୋଇତ,
 ଥରେ ଦିଶେ ଥରେ ହୁଏ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧିତ ।
 ଦୁଃଖିମନେ ଆଶା ଉତ୍ଥାନ ପଡ଼ନ—୭୯୫
 ପ୍ରାୟେ ଶିଖା ଉଠେ ପଡ଼େ ଘନ ଘନ ।
 ନିଶାରମେ ହିମେ ଲୋକ-କୋଳାହଳ,
 ନିବର୍ତ୍ତି ଅବନୀ ହେଉଛି ନିଶ୍ଚଳ ।
 ଜଳ ସ୍ଥଳ ନଭଃ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ପରିପୁଣ୍ଡ,
 ସୃଷ୍ଟି ଦିଶେ ଯେହ୍ନେ ପାରଦ-ଧଉତ,—୭୯୯
 ପ୍ରତିବିମ୍ବରୂପି ଦୀପତିଲ ତଳେ,
 ସମ୍ପ୍ରାକାରେ ଶୋଭେ ହ୍ରଦ-ଅନ୍ତସ୍ଥଳେ ।
 ଶୀତ୍ଵେଦ ସୋଦର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାଶ୍ଵେ ଭାସି,
 ଦଶନ୍ତ ବଶଦ ଗିରି, ବନ, ନାହିଁ ।
 ସିନ୍ଧୁ ଚରୁପତ୍ରେ, ମୟୂଷା ଉପଳେ—୮୦୫
 ଜଳଜଳ ହୋଇ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ପ୍ରତିଫଳେ ।

ସର୍ପେ ଚନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରରୁଡ଼ି-ତନ୍ତୁ ଭଳି,
 ଶୁଭ୍ର-ମିଶ୍ର-କରେ ଶୋଭେ ବନସ୍ତଳୀ ।
 ପ୍ରଶାନ୍ତ ମାରବ ଗିରି ବନଦେଶ,
 ନାହିଁ ଏଥୁ-ନର-ଚନ୍ଦ୍ରଲର ଲେଖି,—୭୩୦
 ଦୂର ଝରନାଦ, ଝିଙ୍କାରି ଝଙ୍କାର,
 କରେ ନିଶୀଥମା-ପ୍ରସାବ-ପ୍ରସୂର ।
 କଳି ଉପଦ୍ରବେ ତ୍ୟକି ଲୋକାଳୟ,
 ଶାନ୍ତି କି ଏ ସ୍ଥଳେ ଭଜିଲେ ଆଶ୍ରୟ ?
 ଚିଲିକା ! ତୋହର ଏହି ଶୋଭାବନ—୭୩୫
 ବର୍ଣ୍ଣୋତ୍ସବନୟ ଦୃଶ୍ୟ ସାୟନ୍ତନ,
 ଅଟେ ସର୍ବଶୋଭା ସୀମାନ୍ତର ଟୀକା,
 ପ୍ରକୃତିର ଚରୁ ଆଲେଖ୍ୟ ଶିଳିକା ।
 ଏ ସୁଖର ମୁହଁ ନନ୍ଦର ଶ୍ରବଣ,
 ମୋ ଭାଗ୍ୟ ଏ ସିନା ଭଙ୍ଗର ସୁପନ—୭୪୦
 ସଂସାର ନିଗଡ଼େ ସଂସାର-କାଶରେ,
 ଯାପିବ ଜୀବନ ସଦା ହାହାକାରରେ ।
 ବନ୍ଦୀ କାଶଗୁଡ଼େ ସ୍ବରୂପାକ୍ଷ ଯଥା,
 ଚରନ୍ତୁ ତା'ର ପୂର୍ବ ସ୍ବାଧୀନତା ।
 ସଂସାର ନରରେ ଅଙ୍ଗ ଦେଇ ତାଳି—୭୪୫
 କରବି ଏହାକୁ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଶଙ୍ଖାଳି ।
 ମାରୁଛି ଚିଲିକା, ମେଲୁଣି ତୋଠାରେ,
 ବାହୁଡ଼ିବି ଏବେ ଦାରୁଣ ସଂସାରେ
 କରୁଥିଲି ଆଶା କରବି ଯାପନ,
 ତୋ ପଶ୍ଚିମଞ୍ଚରେ ପଶ୍ଚିମ ଜୀବନ—୭୫୦
 ବିନା ପ୍ରତ୍ୟାସରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ପିପାସା,
 ମେଣି ବାର ଥିଲୁ ତୋହଠାରେ ଆଶା ।
 ଭାଗ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ରୁଚି-ଅନୁକୂଳ,
 ଆଶ୍ରୟ ଥାନ୍ତି ମୁହଁ ତୋର ରମ୍ୟକୂଳ ।

କୁଟୀର ବିରାଜି ଜଟିଆ ଚରଣେ,— ୭୫୫
 କାଟୁଥାନ୍ତି ଆତ୍ମ-ଶେଷ ନିକାଞ୍ଚନେ ।
 ମାତ୍ର ପରିଶାମେ ଗୁପ୍ତ ବାଜିବତ,
 ଆଶାରେ ସେ ଆଶା ହେଲ ପରିଣତ ।
 ସଂସାରେ ଥାଇ ମୁଁ ସଦା ଉଦାସୀନ,
 ଉଦାସୀନ ପ୍ରାୟେ କଟାଇଲି ଦିନ । —୭୬୦
 ସଂସାର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ହେବାପାଇଁ,
 କେବେ ହେଁ ମୋହର ମନ ବଳେ ନାହିଁ ।
 ହସି ଖେଳ ସେହୁ ରମନ୍ତି ସମୟ,
 ଜୀବନ ମନ୍ତ୍ରି ମହୋତ୍ସବମୟ ।
 ଗୁରୁ ଭାଗ୍ୟ ମୋର ପିତୃତ ପାଷାଣେ,—୭୬୫
 ମୋ ଜୀବନ ଗଢ଼ା ଅନ୍ୟ ଉପାଦାନେ ।
 ଚର ହାହାମୟ ଏ ଗୁରୁ ଜୀବନ
 ଜୀବନ ନୁହଇ, ଜୀବନ୍ତ ମରଣ ।
 ଚରଦିନ ଦୁଃଖ-ପ୍ରହରେ ଜର୍ଜର,
 ପଞ୍ଚଶିଷ୍ୟ ମୁହିଁ ଦୁଃଖ-ଗୁରୁଙ୍କର,—୭୭୦
 ଦୁଃଖଦତ୍ତ ଜ୍ଞାନଚକ୍ରେ ଜଗତ,
 ଦେଖିବାରେ ମୁହିଁ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହେତ ।
 ସୁଖ ବୋଲି ଯାକୁ ବୋଲଇ ସଂସାର,
 କରୁଥାଇ ତାକୁ ଦୁରୁ ମୁଁ ଜୁହାର ।
 ସୁଖରୂପେ ଯାହା ଜନନେହେ ଦିଶେ,—୭୭୫
 ହାତେ ଆସେ ହାତୁଁ ପଡ଼ିବା ପାଇଁ ସେ ।
 ବହୁ ନୁହଇ ସେ ଅଟଇଟି ଧୂମ,
 ଅନ୍ୟ ନାମ ତା'ର ଆକାଶ-କୁସୁମ ।
 ତୋହର ପୁଲିନେ ମୃଗତୃଷ୍ଣା-ପ୍ରାୟେ,
 ମନମୃଗକୁ ସେ ଜଗତେ ଭ୍ରମାଏ । —୭୮୦
 ସେ ସୁଖେ ନ ଥିଲି କେବେ ମୋର ପ୍ରିୟ,
 ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲି ମାତ୍ର ତୋର ଶରଗୁହା ।

ଶାନ୍ତିରସାମ୍ରାଟ ସେହି ଦଣ୍ଡ-କୋଳେ,
 ବାଗଦେଶ-ଚରଣ ପୂଜିବ ନିଶ୍ଚୟେ ।
 ପୂଜିଲେ ସେସନ ମନ୍ତ୍ର ନିରଞ୍ଜନେ,
 ତୋ ମଧୁର-ରୂପ ମଧୁ ଆସ୍ବାଦନେ ।
 ଭାଗ୍ୟବାନ ବେନ ବାଣୀକ କୁମର—
 କବି ବଳଦେବ, ଭଞ୍ଜ ବୀରବର,
 କାହିଁ ସେହି, କାହିଁ ମୁହିଁ ଅକଞ୍ଚନ ?
 ଦେଖିଥିଲି ସିନା ଜାଗ୍ରତ ସ୍ବପନ !—୭୯୦
 ଆଶାମଦେ ମଉଁ ହୋଇ କେତେଥର,
 ପୁରାଇଲି ମନ-ମୋଦକ ଉଦର ।
 ନ ଦେଖି ମୋହର ଜୀବନ-ପଞ୍ଜିକା,
 ଚତୁର୍ଥୁଲି ବସି ମନ-ଅଞ୍ଜାଳିକା ।
 ତୋଳୁଥିଲି ସିନା ବ୍ୟୋମ-ପୁଷ୍ପମାନ,—୭୯୫
 କରୁଥିଲି ମୃଗତୃଷ୍ଣା-ଜଳେ ସ୍ନାନ ।
 ଅଗ୍ରେ ପଡ଼ି ଥିଲି ଭବିତବ୍ୟ-ଗୁପ୍ତା,
 ଭଲକେ ଭୁଟିଲି ସେ ମୋହନ ମୟା ।
 ସେ ଗୁପ୍ତା ଅଭାରେ ଦେଖିଲି ଶ୍ଵାସଣ,
 ନୈରାଶ୍ୟ ପ୍ରେତର ବେଟ ନର୍ତ୍ତନ । —୭୯୦
 ଗୁରୁ ଛବି ତୋର ସେହି ବିଶ୍ଵାସକା,
 ତଡ଼ିଦେଲି ମନୁଁ ନିମିଷେ ଚିଲିକା ।
 ଦେଖା ଶାଶାପାଣି ! କେଉଁ ପାପଫଳେ,
 କରୁଣା ତୋହର ଉଣା ଏ ଉଜ୍ଜ୍ଵଳେ ?—୭୯୫
 ସ୍ବପ୍ନବେ ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ ଶୋଭାର ନିଧାନ,
 ମାତ୍ର ଏ ଶୋଭାରେ ତୋର ଅଧିଷ୍ଠାନ
 ବିନୁ ସିନା ମାତା ହୋଇଛି ବିବଶା,
 ଭଜିଛି ଅରଣ୍ୟ-ପ୍ରସ୍ଥାନର ଦଶା ।
 ଶୁଦ୍ର-ଶିପ୍ରା-ସ୍ରୋତ ବିଶ୍ୟାଦ ଜଗତେ,
 ମହାନଦୀ ନାମ ରହିଲି ଗୁପ୍ତତେ !—୭୯୦

ସୁରୁପା ଅଶ୍ରୁପା ଲେକେ ଅଗୋଚର
 ପୂଜାସ୍ତବ ହେଲ ଗୋଷ୍ଠି-ସୁଷ୍ଟର !
 ତୋର କୃପାବଳେ ଶୁଦ୍ର ମହାପୁରୀ,
 ତୋ କୃପା ବିହନେ ବଡ଼ ହୁଏ ସାନ ।
 ଶବ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଗିରୀୟା, ବୋଲୁଏ,—୨୧୫
 ମହାପାର୍ଥରୂପେ ଲେକେ ପୂଜା ପାଏ ।
 ସୁଭାବେ ଗରୀୟା ହୋଇ ମେଘାସନ,
 ଲଭି ନାହିଁ ଗରି-ସମାଜେ ଆସନ ।
 ତୋ କୃପାବିହନେ ଉଚ୍ଛଳମାତାର,
 ନାମେ ଶାନ୍ତିପ୍ରସନ୍ନେ ପଡ଼ି ନାହିଁ ଗାର—୨୨୦
 ଭାଗ୍ୟଦୋଷ ଅଙ୍ଗ ଅଜ୍ଞାନ-ସିଂହ—
 ଅନ୍ଧାରେ ଅଭାଗୀ ରଖିଛୁ ଆବର
 ପାହୁଲୁଣି ଘୋର ତାମସୀ ଯାମିନୀ,
 ଫୁଟିବ ଉଚ୍ଛଳ-ଭାଷା କମଳିନୀ ।
 ଏ ଘୋର ଯାମିନୀ-ଅବଶାନ-ଶଂସୀ—୨୨୫
 କାବ୍ୟତାରୁ ରୂପେ ଶର ଗଙ୍ଗାବୀ;
 ଉଦ୍‌ଭବେ ପ୍ରଥମେ ବାମଣ-ରାଜନ,
 ବାୟୁଦେବ ବିଶ୍ଵ-କଲ୍ୟାଣ-ଭାଜନ ।
 ରଖିଲେ ସୁନାମ ଯେହୁ କାଳେ, କାଳେ,
 ଗୁଣଯନ୍ତେ ଖୋଲି ଯଶୋଗିରି ଭାଲେ ।—୨୩୦
 ତମଃ ପଳାଉଛି ହୋଇ ତରତର,
 ପ୍ରାଚୀନଭଃ ନବ-ବିଚ୍ଛାରେ ଭାସୁର ।
 ରବି ରୂପେ ଏବେ ଉଦୟ-ଅବଲେ
 ରବି-ବିଶ-ମଣି ଉଦ୍‌ଭବ ଉଚ୍ଛଳେ ।
 ଶ୍ରୀମାନ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର-ଆଶ୍ୟାଧାର—୨୩୫
 ଉଚ୍ଛଳ-ଅଜ୍ଞାନ-ତମ ଧ୍ଵଂସକାର ।
 ସୌଦାମିନୀ-ଲସ୍ୟେ ସମୁଦ୍‌ଭବ-ଶିଖା
 ମେଘାସନ କୁଞ୍ଜ-ବିହାର-ରସିକା ।

ଅଶ୍ରୁ-ସମ୍ବଳନେ ଅଭ୍ୟୁତ-କୌଶଳୀ,
 ଦୁଷ୍ଟିଭେଦୀ ଯାର ବଜ୍ରନାଶ ନଳୀ ।—୭୪୦
 ଶାଶାପାଣି ପ୍ରଜାଯୋଗ୍ୟ କଞ୍ଜକୁଳ,
 ପୁଟିବାର ଏହି କାଳ ଅନୁକୁଳ
 ସେ ପଦ୍ମ ପୁଟିବ କବି ହୃଦୟରେ,
 ନବୋଦିତ ଏହି ଭଞ୍ଜ-ରବି-କରେ ।
 ପୂଜିବେ ତୋ ପଦ ଉକ୍ତ ମନ୍ତ୍ରଣ,
 ସେହି ପଦେ, ପଦ୍ମବାସିନୀ ଭରଣ ।
 ଚଲିକା, ତୋ ଖର ବନ୍ଧୁର ଲଳିତ,
 ସେହି ରବିକରେ ହେବ ଆଲୋକିତ ।
 ବାଣୀ-ଆବିର୍ଭାବ-ଯୋଗ୍ୟସ୍ଥଳ ଜାଣି
 ଆଶ୍ରି ବେ ତୋ ଖର ବୁଧ, କବି, ଜ୍ଞାନୀ ।—୭୪୧
 ହୋଇ ତୁ ତାଙ୍କର ବିହାର-ତଡ଼ାଗ,
 ଲଭିବୁ ଅଶିଳ ଜନ ଅନୁରାଗ । ୭୪୨

ଟୀକା

୧ । ଘର୍କିକା—ବଡ଼ ପୋଖରୀ । ୨ । ମରଳ—ରଜହଂସ । ୫ ।
 ଶବୁକ—ଚନ୍ଦ୍ରାଶିଳ । ୮ । ଦଗଜନା—ଦଗବଧୁ । ୧୦ । ନାସି—ଜଳ
 ଭିତରକୁ ପଶି ଆସିଥିବା ପଟ୍ଟର ଅଗ୍ରଭାଗ । ୧୨ । ସୌରକରେଭାସୀ—
 ସୂର୍ଯ୍ୟ କରଣରେ ଆଲୋକିତ ବା ପ୍ରଦୀପ୍ତ । ରମ୍ଭା—ଗଞ୍ଜାମ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ
 ସୁନାମ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପଟ୍ଟ ।

୧୩ । ବିମାନ—ନଦବରଥ । ୧୪ । ମାଲୋରସେ—ମାଳ ବନ୍ଧରେ ।
 ମାରକତ—ସବୁଜବର୍ଣ୍ଣର ମଣିରେ ନିର୍ମିତ । ପକ୍ଷଚ୍ଛେଦ...ଶୁଣ—ପୁରାଣରେ
 ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ଯେ ପୂର୍ବକାଳରେ ପଟ୍ଟମାନଙ୍କ ପକ୍ଷ ଥିଲା ।
 ସେମାନେ ପକ୍ଷୀପରି ଉଡ଼ୁଥିଲେ ଓ ଜନପଦରେ ବସି ବହୁ କ୍ଷତି ଘଟାଉ-
 ଥିଲେ । ଦେବତା ଓ ରକ୍ଷିଗଣ ସବୁବେଳେ ପଟ୍ଟକୁ ଭୟ କରୁଥିଲେ ।
 ଇନ୍ଦ୍ର ଥରେ ହୁଏତ ହୋଇ ବଜ୍ରରେ ପଟ୍ଟମାନଙ୍କ ପକ୍ଷ ଛେଦନ କରିଥିଲେ ।
 ୧୬ । ଭଗବତୀ—ଚିଲିକା ଡାହାଣ ବା ପୁରୁର ଭଗବତୀ ଦେବୀଙ୍କ ମନ୍ଦିର
 ଅଛି । ୧୮ । ଶିଖର—ପଟ୍ଟ ଶୃଙ୍ଗ । ୧୯ । କରୁଟୀ—ମୁକୁଟଧାରୀ ।
 କାଳୀଜୟୀ—ଚିଲିକା ମଧ୍ୟସ୍ଥିତ ପଟ୍ଟ । ଏହି ପଟ୍ଟ ଶୃଙ୍ଗରେ ପାରିକୁଦ
 ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କାଳୀଜୟୀ ପଟ୍ଟର ମୁକୁଟ ପରି ଦେଖାଯାଏ ।

୨୧ । ଶ୍ଵେତାଙ୍ଗ ଚଢ଼ାଇଗୁହା—ଚିଲିକା ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଶୁଭ୍ର ବର୍ଣ୍ଣର
 ପଟ୍ଟ । ଗୁଳୁଲତାଶୂନ୍ୟ ଏହି ପାହାଡ଼ରେ ପକ୍ଷୀମାନେ ମଳତ୍ୟାଗ କରିବା
 ହେତୁ ଏହା ଶୁଭ୍ରବର୍ଣ୍ଣର ପାହାଡ଼ ପରି ପ୍ରକାଶ ହୁଏ । ୨୨ । ଶ୍ଵରାବତ—
 ଶ୍ଵେତବର୍ଣ୍ଣ ବିଶିଷ୍ଟ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ହସ୍ତୀ । ୨୩ । କାଙ୍କଶିଖର—ଚିଲିକା ମଧ୍ୟରେ
 ଥିବା ଏକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପଟ୍ଟ । ଏଠାରେ ବହୁତ ପରିମାଣରେ କାଙ୍କଶିଖର
 ଫଳେ । ୨୪ । ଆଦ୍ୟଫଳେ—ପ୍ରଥମ ଫଳ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରା-
 ଯାଏ । ୨୫ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ରୋଷଘର—ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ରଜନ ଗୃହ । ୨୬ ।
 ମର ଭେଦିଛି ସୈନ୍ଦବ—ପାଣିକୁ ବାଲି ଭେଦ କରିଛି । ବାଲିଚଢ଼ା । ୨୮ ।
 ଗୁପ୍ତାପଥ—ଉତ୍କଳ ଶତ୍ରୁ ନକ୍ଷତ୍ର ଶ୍ରେଣୀ । ୨୯ । ହରିତାଳୀ—ଗୁପ୍ତାପଥ
 । ୩୦ । ପୁଳନ—ବାଲୁକାମୟ ଡାହାଣ । ଶୁକ୍ର-ଶାଳୀ—ଶାମୁକାରେ

ରଞ୍ଜିତ । ୩୨ । ଟଙ୍କ—ଟାଙ୍କର ଭୂମି । ବିଷମ—ବନ୍ଧୁର, ବିଷଦୃଶ୍ୟ ।
 ୧୨୩ । କାନ୍ତାର—ଗହନବନ । କନ୍ଦର—ଗୁହା । ୩୫ । ବିକଟ—ଭୟଙ୍କର ।
 ସଙ୍କଟ—ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଗିରିପଥ । ଭୁଞ୍ଜ—ଭଜ । ସାନ୍—ପଦ୍ମଶିଖର । ୪୮ ।
 ପ୍ରଣପତ—ସର୍ତ୍ତ । ଶ୍ଵର—ଭଜନ । ଜଗଜ୍ଜର—ଜଞ୍ଜିର୍ଣ୍ଣ । ୪୦ ।
 ଶୈବାଳ—ଶିଉଳ । ଗୁଳ୍ମକୁଳ—ବୁଢ଼ାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ।

୪୪ । ଶିବକ—ନୂଆ ଡୁଣ୍ଡପରି ଶ୍ୟାମଳ । ୪୬ । ହରିତାୟୁମାନ—
 ସବୁଜ ବର୍ଣ୍ଣ ଧାରଣ କରିବା । ୫୩ । ଦକ୍ଷିଣାପଥ—ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ । ୫୫ ।
 ହିମାଦ୍ରୀ—ହିମାଳୟ । ହିମ-ଉର୍ଜସ୍ଵଳ—ଭୂଷାରରେ ତେଜବାନ । ୫୭ ।
 ଶିଖରି ସମାଜ-ପଦ୍ମଶ୍ରେଣୀ, ପାଦ୍ମଦେଶ । ୫୮ । ଶୁଭ୍ର ଶୈଳସ୍ଵଳ—
 ଭୂଷାରରେ ଧବଳ ହିମାଳୟ । ୬୦ । ବ୍ୟୋମପଟେ—ଆକାଶ ରୂପକ
 ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତୁରେ । ୬୧ । ମାହାର—ଭୂଷାର । ୬୨ । ଉପଗତ—ପରତା ।
 ୬୩ । ମହାବିଜନେ—ଘୋର ନିର୍ଜନତା । ୬୪ । ସନାତନ—ନିତ୍ୟ ।
 ୬୫ । ବ୍ୟୋମକେଶ—ମହାଦେବ । ମହାଦେବଙ୍କର ଜଟା ତାଣ୍ଡବ ନୃତ୍ୟ
 ସମୟରେ ଆକାଶକୁ ପୁର୍ଣ୍ଣ କରିଥିଲା । ନଭଶୂନ୍ୟ ହିମାଳୟ କବିଙ୍କ
 ଅନ୍ତରରେ ସେହିପରି ପ୍ରତ୍ୟୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ୬୮ । ଦେବାମୁନେ—
 ଦେବତାମାନଙ୍କୁ । ଗୌରୀଗୁରୁବେ—ପାଦ୍ମପତ୍ର, ମହାଦେବ ।

୭୦ । ଶୈଳାବଳୀ—ପଦ୍ମ ସମୂହ । ୭୧ । ବନ୍ଧର—ଅସମତଳ ।
 ୭୨ । ସବଙ୍କସ—ସମସ୍ତଙ୍କୁ କଷ୍ଟ ଦିଏ ଯେ । ୭୩ । ଚଣ୍ଡାଂଶୁ—ସୂର୍ଯ୍ୟ ।
 ୭୪ । ଦକ୍ଷିଣାୟୀ—ଗୁହାରେ ଶୟନ କରିଥିବା । ଶ୍ରେଣୀ—ସର୍ପ । ସର୍ପର
 ପଟା ଓ ଶରୀରକୁ ଶ୍ରେଣ କୁହାଯାଏ ।

୮୦ । କମଳନୀ—ହରିତ-ସରସୀ—ପଦ୍ମପତ୍ରରେ ଶ୍ୟାମଳ ବର୍ଣ୍ଣ
 ଧାରଣ କରିଥିବା ପୁଷ୍କରିଣୀ । ୮୨ । ନେଶାବତୀ—ନେଶର ଅତିଥି ।
 ୮୩ । ବିନ୍ଧ୍ୟାଦ୍ରୀ—ବିନ୍ଧ୍ୟପର୍ବତ । ୮୪ । ଧୂଆଁଧାର—ନର୍ମଦା ପ୍ରପାତର
 ଅନ୍ୟ ନାମ । ୮୫ । ଭୈରବ—ଭୟଙ୍କର । ଆରବେ—ଶଙ୍ଖରେ ।
 ରେବା—ନର୍ମଦା । ୯୧ । ସୁଭଗା—ସୁନ୍ଦର । ୯୮ । ଦ୍ଵିପଥଗା—
 ଗଙ୍ଗା । ସ୍ଵର୍ଗରେ ମହାକନୀ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଶ୍ରୀରଥୀ ଓ ପାତାଳରେ
 ଶ୍ରେଣବତୀ ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ।

୮୯ । ଶିକର—ଜଳକଣା । ବିଭବସୁ—ସୂର୍ଯ୍ୟ । ୯୦ । ଶୁକ୍ରପୁଷ୍ପ—
ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ । ୯୧ । ଅଟଣ—ଅରଣ୍ୟ । ଦଣ୍ଡିକା—ଦଣ୍ଡିକାରଣ୍ୟ । ନର୍ମଦା
ଓ ଗୋଦାବରୀ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନ । ୯୨ । ଦୁଷଣ—ରାବଣର ସେନାପତି ।
ରାବଣର ରାଜ୍ୟ ଗୋଦାବରୀ ଡାହାଣ ଦଣ୍ଡିକାରଣ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ଥିଲା ।
ଦୁଷଣ ଓ ତାର ଭ୍ରାତା, ତା'ର ଚଉଦ ସହସ୍ର ସୈନ୍ୟ ସହ ସ୍ଥାନ ରକ୍ଷା
କରୁଥିଲେ । ଶିଶିର ଖରର ସେନାପତି । ରାମ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ହାତରେ ଏହି
ରାକ୍ଷସମାନେ ନିହତ ହୋଇଥିଲେ । ୯୩ । ଜନ୍ମସ୍ଥାନ—ଦଣ୍ଡିକା ମଧ୍ୟସ୍ଥ
ଏକ ସ୍ଥାନ । ୯୪ । ଉପରାଗ—ଉୟଙ୍କର ଶବ୍ଦ କରୁଥିବା । ତଡ଼ିଦ୍ବନ୍ତ—
ବିକଳିୟୁକ୍ତ । ୧୦୦ । ପର୍ଜନୀ—ଘଡ଼ଘଡ଼ ସହ ମେଘ । ୧୦୧ । ମେଘାଲେକେ-
ମେଘ ଦର୍ଶନରେ ।

୧୦୨ । କେଳୀ—ଫୁର । ୧୦୩ । ନାପ—କଦମ୍ବ ବୃକ୍ଷ । ୧୦୪ ।
ରାମାଶ୍ରମରେଖା—ରାମଙ୍କ ଆଶ୍ରମ ସୀମା । ୧୦୬ । କୁହର—ଗହର ।
ଭୁଗୁ—ପବନ ।

୧୧୦ । ଭ୍ରମିଲି...ବରୁଣର—ବରୁଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜଳର ଅଧି-
ଦେବତା । ତେଣୁ ସମୁଦ୍ର ହେଉଛି ବରୁଣଙ୍କ ରାଜ୍ୟ । କବି ଉତ୍ତର ହିମାଳୟ
ପରିଦର୍ଶନ କରି ଦକ୍ଷିଣ-ପୂର୍ବ ପରିଭ୍ରମଣ କରିବା କଥା ଏଥିରୁ ସୂଚିତ ।

୧୧୧ । ଚନ୍ଦ୍ରବାଳ—ଦିଗ୍ବଳୟ । ଅୟୁଷ୍ଟୁତପ୍ରଭ—ଲୌହଚନ୍ଦ୍ର ସଦୃଶ୍ୟ
(ଦୁରଦୟୁଷ୍ଟୁତ-ନିଉସ୍ୟ ର. ବ. ୧୩।୧୫) ନୀଳାର୍ଣ୍ଣବ—ନୀଳସାଗର ।
୧୧୩ । ଉର୍ମି—ତେଜ । ୧୧୬ । ବିକଟ—ଉୟଙ୍କର । ୧୧୯ । ବୃତ୍ତି—
ପ୍ରବୃତ୍ତି । ୧୨୦ । ସତ୍ତା—ବିଦ୍ୟମାନତା, ଅସ୍ତିତ୍ବ । ୧୨୧ । ଖର—ପ୍ରଚଣ୍ଡ ।
ସୌରକରେ—ସୂର୍ଯ୍ୟକରଣରେ । ୧୨୨ । ଅସ୍ମିତା—ଅହଂଜ୍ଞାନ, ନିଜ
ଅସ୍ତିତ୍ବର ଧାରଣା । ଅସ୍ମିତା...ନିଗମନ—ସ୍ବରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥଳର
ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟର ଶ୍ରବଣତା, ଉଦାରତା, ସବ୍ୟସାଧକତା ଓ ଉୟଙ୍କର-
ତାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କବିଙ୍କର ଆତ୍ମସତ୍ତା ହଜିଗଲା । ବିରାଟର ବ୍ୟାପ୍ତିର
ବିସ୍ମୟକର ଅନୁଭୂତିରେ କବି ନିଜର ଅସ୍ତିତ୍ବ ଭୁଲିଗଲେ ।

୧୨୫ । ଇନ୍ଦର—ଅପର, ପାମର । ଅବସାଦକର—କ୍ଳାନ୍ତିକର,
ବିଷାଦକର । ୧୨୭ । ମୁଦ—ଆନନ୍ଦ । ୧୨୯ । ସ୍ମିନ୍ଧ ଶଶିକରେ—

ଶୀତଳ ଚନ୍ଦ୍ରକରରେ । ୧୩୦ । ପ୍ରୀୟୁଷ—ଅମୃତ । ୧୩୩ । ବିରାଟ—
ସବବ୍ୟାପୀ ପୁରୁଷ । ସୁ ବୃହତ—ଧୁବଶାଳ, ସୁବିସ୍ତୃତ । ୧୩୪ ।
ସ୍ତବ୍ଧ—ମୁକ୍ତି, ବଧୂର । ୧୩୬ । ରମ୍ୟ—ସୁନ୍ଦର । ୧୩୮ । ଦୈତସ୍ତବ
ଦୁଇଟି ସ୍ତବ । ଦର୍ଶନ ଓ ଦର୍ଶନୀୟ ବସ୍ତୁ ଏହି ସ୍ତବଦ୍ୱୟ । ଦ୍ୟୋତକ—
ପ୍ରକାଶକ । ୧୪୭ । ଚଳ—ମଣ୍ଡେୟ; ପହଞ୍ଚୁଥିବା ମାଛକୁ । ଚିଲ—
ପତୀର ଝାମ୍ପ । ଗାଙ୍ଗୋଇ—ମାଛରକ୍ତାପତୀ । ୧୩୭ । ହରିତ—
ସବୁଜ । ୧୪୯ । ନିକୁଣ୍ଡ—ଘେ । ୧୫୦ । ଶିରାଳ—ଜଳଚରପତୀ ।
ନିଃସ୍ପନ୍ନ—ସ୍ୱର ୧୫୧ । ଯୁଥ—ଦଳେ । ୧୫୩ । ମୁକୁତା—ଶୁକ୍ଳ-
ବର୍ଣ୍ଣକ୍ଷତା—ମୁକ୍ତା ଥିବା ଶାମୁକାର ଶୁଭ୍ର ଉତ୍ତଳ ବର୍ଣ୍ଣକାନ୍ତି । ୧୫୪ ।
ଶଲ୍‌କାବୃତ—କାତିରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ । ୧୫୫ । ବିଷଦର୍ପ—ବିଷଲମ୍ବ ।
ଶକୁ—ବକ୍ତା । ୩୫୬ । ବିକଟ—ଭୟଙ୍କର ।

୧୫୭ । ଶିଶୁମାର—ସାଙ୍କୁଚ । ୧୫୮ । ନେତ୍ରପତୀ—ଆଖିପତା ।
୧୬୬ । ଆଶ୍ରୟ—ଅଭୟ । ତାରକତ—ନକ୍ଷତ୍ରରଜିତ । ୧୭୧ ।
କଳ୍ପସିତବାରୀ—ଗୋଳିଆ ପାଣି । ୧୭୨ । କାସାରେ—ପୁଷ୍କରିଣୀରେ
। ୧୭୩ । ଦକ୍ଷିଣାଶା-ବଧୂ—ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗ ରୂପକ ନାରୀ । ଅବତଂସ—
ଶରେଭୂଷଣ ।

୧୭୪ । କୁନ୍ଦ-ସମୁଦ୍ର—ଅଗସ୍ତ୍ୟ ରାଶି । ଆଦ୍ୟ ଯଜ୍ଞରେ ମିଶ୍ର
ଓ ବରୁଣ ଉଦ୍ୟାନକୁ ଦେଖି ମୋହିତ ହେବାରୁ ଯଜ୍ଞକୁନ୍ଦରେ ବାର୍ଯ୍ୟ
ରକ୍ଷାକଲେ । ଯେଉଁ କୁନ୍ଦ ମଧ୍ୟରୁ ବଣିଷ୍ଠ ଓ ଅଗସ୍ତ୍ୟ ଜନ୍ମଲଭ କରିଥିଲେ
ବୋଲି ଉକ୍ତବେଦରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ୧୭୯ । ପରିଜନ—ପରିବାର
। ୧୮୧ । ଶଶାଙ୍କଧବଳ—ଚନ୍ଦ୍ରକରଣରେ ଶୁଭ୍ର । ନିଶା—ରାତ୍ରୀ ।
ଜ୍ୟୋତିଷ୍ଠଙ୍ଗ—ଆଲୋକମୟୀ । ୧୮୨ । କାଶିହାସମୟୀ—ଶୁଭ୍ରବର୍ଣ୍ଣ ।
ସ୍ରୋତସ୍ପଙ୍ଗ—ନଦୀ । ୧୮୩ । ବିଶଦ—ଶୁକ୍ଳ, ଧବଳ । ୧୮୫ । ପ୍ରସାଦ—
ଅନୁଗ୍ରହ । ୧୮୬ । ଦାୟାଦ—ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ । ୧୮୯ । ବୈଜୟନ୍ତୀ—
ବାଜୟ ପତାକା । ୧୯୧ । କମଳା-ବିଳାସ-ଭୂମି—ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର କ୍ରିଡ଼ାସ୍ଥଳୀ ।
ଚଳିକାର ଶରବର୍ଣ୍ଣ ଅଞ୍ଚଳ ଫଳ ପୁଷ୍ପରେ ସୁଶୋଭିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଓ
ଅତି ମନୋହର ରୂପ ଧାରଣ କରିଥିବାରୁ କବି ଏହାକୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର

ବିହାରସ୍ଥଳୀ ଶ୍ରବଣେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ୧୯୩ ପଗ—ରୁଆ । ରସାଳ—
ଆୟ । ୧୯୪ । ଡମ୍ବର—ଆଡ଼ମ୍ବର । ୧୯୫ । ସଦାଶିବ—ମହାଦେବ ।
ଶ୍ରୀଫଳ—ବେଳ । ୧୯୬ । ଚଳଦଳ—ଯାହାର ପତ୍ର ହଲୁଥାଏ ।
ପିପ୍ପଳ—ଅଗ୍ନିତପ ଦୃଷ୍ଟ । ୧୯୭ । ପୁରାଣ—ପ୍ରାଚୀନ । ୨୦୦ । ଶ୍ୟେନ—
ସଞ୍ଜାଣ । କୁଲପୁ—ମାଡ଼, ବସା ।

୨୦୩ । ଉପକନ୍ତ—ନିକଟରେ, ସମୀପରେ । ୨୦୪ । ଚନ୍ଦ୍ରକ—
ମନ୍ଦ୍ୟପାନ ପାତ୍ର । ୨୦୫ । କର୍ଣ୍ଣପୁର—କାନର ଅଳଙ୍କାର । ୨୦୬ ।
ଅମଳ—ଶୁଭ । ୨୦୭ । ବୈଦୁର୍ଯ୍ୟ—ମାଳକାନ୍ତ ମଣି । କରୁଟ ଧାର—
ମୁକୁଟଧାର । ତାଳଗଛର ଶାଳପତ୍ର ମାଳକାନ୍ତ ମଣିର ମୁକୁଟଧାରଣ କଲ
ପରି ଜଣାଯାଏ । ୨୧୧ । ଭୃଙ୍ଗ—ସର୍ପ । ୨୧୨ । ଭୃଙ୍ଗୁଟି—କୁଟିଳ ଦୃଷ୍ଟି
୨୧୩ । ବିଲମ୍ବିତ—ଓହଳିଥିବା । ୨୧୪ । ଶାବକ—ପକ୍ଷୀଛୁଆ । ୨୧୫ ।
ବଟଦ୍ରୁମ—ବରଗଛ । ୨୧୬ । ମରକତ—ସବୁଜ ବର୍ଣ୍ଣର ମଣିବିଶେଷ ।
ପର୍ଣ୍ଣ—ପତ୍ରରେ । ପଦ୍ମରାଗ—ଲଲବର୍ଣ୍ଣର ମଣି । ଏଠାରେ ବଟଦୃଷ୍ଟର
ପତ୍ର ମର୍କତ ମଣିପରି ଓ ଲଲବର୍ଣ୍ଣର ଫଳ ପଦ୍ମରାଗ ମଣିପରି ଦେଖାଯାଉଛି
ବୋଲି କବି କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି । ୨୨୦ । ବିବ୍ରତ—ବିସ୍ତାର । ୨୨୧ ।
କଳଗିର—ଅବ୍ୟକ୍ତ ମଧୁର ଧ୍ବନି । ୨୨୫ । ବୃଦ୍ଧି—ବାଢ଼ି । ୨୨୬ ।
ଦୃଷ୍ଟପୁର—ପୂର୍ବରୁ ଦେଖିଥିବା । ପ୍ରଗତି—ବିଶ୍ୱାସ, ଜ୍ଞାନ । ୨୩୨ ।
ସୁନ୍ଦର...ନାହିଁ—ଯେଉଁ ବସ୍ତୁ ଯଥାର୍ଥରେ ସୁନ୍ଦର, ତାକୁ ଯେତେ
ଦେଖିଲେ ମଧ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଆସେ ନାହିଁ, ମନ ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ହୁଏ ନାହିଁ । ବାରମ୍ବାର
ଦେଖିବାର ଆଗ୍ରହ ଓ ଅଭିଳାଷ ମନରେ ଜାଗ୍ରତ ହୁଏ ।

୨୩୩ । ମାଳୟ—ଗୁଡ଼, ଆଧାର । ୨୩୬ । ଅଭ୍ୟୁକ୍ତ—ନିଭିଷ୍ଟ, ମୁଦି,
ଆକାଶପୁଣୀ । ପ୍ରଗତି—ପ୍ରସ୍ଥିତ । ୨୩୮ । ଭୂଧର—ପର୍ବତ । ଭୃଙ୍ଗରା-
ଗଞ୍ଜାମ ଓ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରାଚୀର ପରି ବିଶାଳ ପର୍ବତ ।
୨୪୨ । ଗଞ୍ଜରଜ—ପାର୍ବତ୍ୟ, ଗେରୁ । ୨୪୩ । ଜଟିଆ—ଚିଲିକା
ତୀରସ୍ଥ ଏକ ପର୍ବତ । ୨୪୫ । ଗାନ୍ଧବଳ—ତରୁଣମାଳ । ୨୪୬ ।
କ୍ରିବତ୍—ଅପାରଗତା । ୨୪୯ । ପାଶାଣଭେଦ—ଏକ ପ୍ରକାର ଗୁଳ୍ମ
୨୫୧ । ଅମର—ଅପ୍ସର, କବରୀ ବେଣୀ, ଜୁଡ଼ା । ୨୫୪ । ଯାମଳ
ଭୂଧର—ପରସ୍ପର ସ୍ଥଳର ଦୁଇଗୋଟି ପର୍ବତ । ମହାଦେବ ସିଂହେଶ୍ୱରଙ୍କ

ନାମାଦୁସାରେ ନାମିତ । ୨୫୫ । ଶାଳପା—ଏହି ନଦୀ ରଣପୁରରୁ
ବାହାରି ଚିଲିକାରେ ପଡ଼ିଛି । ୨୫୬ । ଘଣ୍ଟଶିଳା—ବାଣପୁରର ନିକଟ-
ବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ବତ । ୨୫୭ । ଶୋଲଗୁ—ବାଲୁଗା ନିକଟରେ ଥିବା ଏକ
ସୁଦୃଶ୍ୟ ପର୍ବତ । ପ୍ରକୃତରେ ଏହା ଏକ ମାଳକାନ୍ତ ମଣି ନିର୍ମିତ ବିମାନ
ପରି ବୋଧହୁଏ । ୨୬୦ । ମୟ—ଅସୁରମାନଙ୍କର ଶିଳ୍ପୀ । ବୈରାଟନ—
ଦୈତ୍ୟରାଜ ବଳି । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ପୁତ୍ର ବିରାଟନ ଓ ବୃଷସେନା କନ୍ୟା
ସୁଗୁରୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ।

୨୬୩ । ଖଣ୍ଡାହଣା—ବାଣପୁରର ପଶ୍ଚିମରେ ଥିବା ମୋଲେ-
ବନ୍ଦର ମର୍ବୋଜ ପର୍ବତ । ଏହାର ଆକାର ହାତୀ ମୁଣ୍ଡପରି । ଏ
ଅଞ୍ଚଳରେ କନ୍ଧପଲ୍ଲୀ ଅଛି ।

୨୬୬ । କର ସୀମନ୍ତନୀ—କର ସୀ । ୨୬୭ । ଜାତକ—ବାଉଁଶ । ୨୬୮ ।
ଗଢ଼ଣିଆ—ରଣପୁର ଅନ୍ତର୍ଗତ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପର୍ବତ । ୨୬୯ । ଫଣାଧରକୃତ—
ସର୍ପାକୃତ; ମୈନାକ ଶିଖର—ମଣିନାଗ ପର୍ବତ । ୨୭୦ । ବାରୁଣୀ—
ପଶ୍ଚିମ ଦିଗ, ଗରିପଟଳୀପର୍ବତମାଳା । ୨୭୧ । ମୃଗମତ ପର୍ବବଳୀ—
ମୃଗମତ କସ୍ତୁରରେ ଚିତ୍ରିତ ପର୍ବସମୂହ । ୨୭୨ । କୁହେଳକା—କୁହୁଡ଼ି,
ଶେଳକୂଟ—ପର୍ବତ ଶୃଙ୍ଗ । ୨୭୩ । ପରସ୍ପଟ—ପ୍ରକାଶିତ । ୨୭୪ ।
ଜଳୋଦ୍ଗତ—ଜଳର ଉପରିଭାଗକୁ ଉଠିଥିବା । ୨୭୫ । ବ୍ରଜ—ସମୂହ ।
୨୭୬ । ଛିତ—ମୋଟା । ୨୭୭ । ବିଭ୍ରସିତ—ପ୍ରକାଶିତ । ୨୭୮ ।
ଧାୟୁନ୍ତନ—ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳୀନ । ୨୭୯ । ଶିଫୁଳକ—ଘେନିବା ପରି ।
୨୮୦ । ଅଭ୍ୟୁ—ନିମନ୍ତ । ୨୮୧ । ଅନ୍ତରାକ୍ଷ—ଆକାଶ । ୨୮୨ ।
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ—ପ୍ରତିପକ୍ଷ ହୁଏ । ୨୮୩ । ପଟାନ୍ତର—ଭ୍ରମଣ ।
ଅଗ୍ରୋଚର—ଅଜଣା । ୨୮୪ । ଶୋକପାସୋର—ଯାହା ଶୋକକୁ
ଭୁଲାଇ ଦିଏ । ୨୮୫ । ଭାରଣୀ ଭକତ—ସରସ୍ବତୀଙ୍କର ଉପାସକ;
ରୂପପାୟ—ରୂପପାନକାରୀ ବା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରାହକ । ୨୮୬ । ଧୂପ—
ଚନ୍ଦ୍ରାକର । ୨୮୭ । ବଚନ ବିଷୟ—କଥାରେ କହିବା ଭଳି । ୨୮୮ ।
ପବନିତ—ପବନ ହୋଇଥିବା । ୨୮୯ । ମାଳାତଳ ପାଦେ ବସନ୍ତ ଯେ
ସରିବ—ସୁଖକ୍ଷେତ୍ର ନିକଟରେ ବହୁଯାଇଥିବା ଅଠରନଳା ନଦୀ । ୨୮୯ ।

ପୁନଃଗ — ପୋଲଙ୍କ । ୩୦୭ । ତେଜସ୍ବୀ-ପାବନ — କଥିତ ଅଛି ଯେ
 ଭାର୍ଗବ ନାମ ଘରରେ ଭୃଗୁମୁନି ତପସ୍ୟା କରିଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ନାମାନସାରେ
 ନଦୀର ନାମ ଭାର୍ଗବ । ୩୦୭ । ନିଃଶ୍ରେଣୀ — ନିଶ୍ଚୁଣୀ, ସିନ୍ଧୁ । ୩୧୦ ।
 ହେମଚାମର ସମୟ — ପୁନାର ପଡ଼ୁ ପରି । ୩୧୨ । ସାକ୍ଷୀ ଗୋପୀନାଥ...
 ଲକ୍ଷ୍ମୀ — ସାକ୍ଷୀଗୋପାଳ ସତ୍ୟବାଦୀର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଦେବତା । ସତ୍ୟବାଦୀ
 ନବାସୀ ଜଣେ ପଣ୍ଡାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାମରେ ଗୋଟିଏ ଝିଅ ଥିଲା । ସେତେ-
 ବେଳେ ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ପାଖରେ ରାଧା ନ ଥିଲେ । ଗୋପୀନାଥ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ
 ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଘରୁ ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ବଣୀ ମିଳିଲା,
 ଅର୍ଥାତ୍ ଗୋପୀନାଥ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ପ୍ରେମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯିବାର
 ପ୍ରମାଣ ମିଳିଲା । ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ନିକଟରେ ରାଧିକା ବିଗ୍ରହ ସ୍ଥାପନ
 ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମୂର୍ତ୍ତି ନିର୍ମାଣ ଆରମ୍ଭ ଦିନରୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୀଡ଼ିତ ହେଲେ ଓ
 ରାଧିକା ବିଗ୍ରହ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦିନ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଇହଲୀଳା ସମ୍ବରଣ କଲେ ।
 ଲେଙ୍କଙ୍କର ବିଶ୍ବାସ ଯେ, ଶ୍ରୀରାଧା ପଣ୍ଡାଙ୍କ ଘରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ରୂପରେ
 ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ୩୧୩ । ପୁଣ୍ୟମାସ — ଯାହାର ଜଳ ପବିତ୍ର । ୩୧୪ ।
 ସୌଗନ୍ଧ୍ୟ — ଏକ ପ୍ରକାର ସୁଗନ୍ଧଯୁକ୍ତ ତୃଣ । ରତ୍ନବର — ସାକ୍ଷୀଗୋପାଳ
 ନିକଟରେ ପ୍ରବାହୁତ ନଦୀ । ୩୧୫ । ଦଧିତ — ଦୃଶ୍ୟସୁରକୁ ବଧ କରିବା
 ପାଇଁ ବଳ୍ଲ ନିର୍ମାଣ ନିମନ୍ତେ ଦଧିତ ନିଜ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରି ଅସ୍ଥି
 ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଦଧିତମୁନି ଦୟାନନ୍ଦ କୁଳରେ ତପସ୍ୟା କରି
 ଥିବାରୁ ନଦୀର ନାମ ପ୍ରଥମେ ‘ଦଧିତଦ୍ବୀ’ ହୋଇଥିଲା । ଦଧିତଦ୍ବୀର
 ଅପଭ୍ରଂଶ ‘ଦହିଆ’ ଓ ପରେ ଦଇଆ ବା ‘ଦୟା’ ହୋଇଅଛି । ଧଉଳି
 ପାହାଡ଼ ଦୟାନନ୍ଦ ଘରରେ ଅବସ୍ଥିତ । ୩୧୬ । ଅଭିଷେକ — ସ୍ନାନ ।
 ୩୧୮ । ଧଉଳି... ସ୍ରୋତସ୍ବତୀ — ଦୟାନନ୍ଦ ଘରରେ ଧଉଳି ପାହାଡ଼
 ଅବସ୍ଥିତ । ଧଉଳି ପାହାଡ଼ର ଛୁୟା ଦୟାନନ୍ଦର ଜଳରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ
 ହୁଏ । ୩୧୯ । ଭୁବନେଶ୍ବରୀ — ପାବଣୀ । ୩୨୦ । କିଶଳୟ — କଅଁଳିଆ
 ପଥ । ତାମ୍ର — ତମ୍ବାପରି ବର୍ଣ୍ଣ । ଏକାମ୍ରକାନନ — ଭୁବନେଶ୍ବର । ୩୨୨ ।
 ମୃଦୁ...ଧାର — ଦୟାର ଏକ ଉପନାମ ଗଳବଦ୍ଧ । ୩୨୩ । ମୁଦ୍ରା କନୀ —
 ମଲ୍ଲଗୁଣି ନଦୀ । ଅମଳଗାମିନୀ — ବେଗବତୀ । ୩୨୪ । ସବଂଗୀତାଶ୍ରୟ —
 ସମୁଦ୍ର । ୩୨୮ । ତୋଷକେ...ବିନୟ — ଚିଲିକାର ଜଳ ସମୁଦ୍ରରେ

ପଦ୍ମ । ୩୨୯ । ପାବନ—ପବନ । ୩୩୩ । ତାସ—ଚଳକାଞ୍ଚରବର୍ତ୍ତୀ
 ହାତୀଆ ପାଦାଞ୍ଚର ଚଟଦେଶରେ ତାସଦେଶଙ୍କ ମନ୍ଦିର ଅବସ୍ଥିତ ।
 ଭଗବତ—ବାଣପୁରରେ ଭଗବତଙ୍କର ମନ୍ଦିର ଅବସ୍ଥିତ । ବାଣପୁର
 ଚଳକାଞ୍ଚରୁ ତିନିମାଇଲ ଦୂର । ୩୩୭ । ଚଣ୍ଡେଶ୍ୱର—ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାର
 ଟାଙ୍ଗି ଆନାରେ ଚଣ୍ଡେଶ୍ୱରଙ୍କ ମନ୍ଦିର ଅବସ୍ଥିତ । ଏଠାରେ ବହୁତ
 ନାଗେଶ୍ୱର ଗଛ ଦେଖାଯାଏ । ୩୩୮ । ବିସ୍ତାରିତ—ପ୍ରସାରିତ । ୩୪୨ ।
 ଅସ୍ତମିତ—ବିଲୁନ । ୩୪୮ । ହିଞ୍ଜିଲ—ତରଙ୍ଗ । ୩୪୯ । ସଦମ୍ଭେ—
 ଦମ୍ଭର ସହିତ, ଗର୍ବରେ । ୩୫୭ । ଯଶରଜ—ଯଶ ଅର୍ଜିବାକୁ ବ୍ୟସ୍ତ ।
 ପଦାଙ୍କ—ପଦଚହ୍ନ । ୩୫୯ । ସୁଲଭ—ସହଜରେ ମିଳୁଥିବା । ବନ୍ଦୁକୁଳ—
 ଭଟମାନ । ୩୬୧ । ରଙ୍ଗସ୍ଥଳୀ—ହୀଡ଼ାଭୂମି । ୩୬୨ । ଶ୍ରୀମତୀ ମାଣିକା—
 ମାଣିକ ଗଉଡ଼ୁଣୀ । ୩୬୫ । ନିକାଞ୍ଚନ—ନିର୍ଜନ । ୩୬୬ । ପ୍ରତିଭାମେ—
 ଚପସତ ଦିଗରେ । ୩୬୮ । ଅମର—ବଦନ । ବ୍ୟାମ—ଆକାଶ । ୩୭୦ ।
 ଗଣାପାଣି—ସରସ୍ୱତୀ । ୩୭୫ । ଅଝାଲ—ପାଲ । ଶ୍ରୀଚକର—ସୁଲଭ ।
 ୩୭୬ । ଆସୀନ—ବସିଛନ୍ତି । ୩୭୮ । ସୌରକର—ସୂର୍ଯ୍ୟକରଣ ।
 ବର୍ମ—ସାଞ୍ଜୁ । ଆୟୁଧ—ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର । ଭସ୍ମର—ଘାସ୍ତ୍ରମାନ । ୩୭୯ ।
 ଲଞ୍ଜିନ—ବିହ୍ନ । ଲଞ୍ଜିତ—ବିହ୍ନିତ ।

୩୮୧ । କ୍ଷେପଣୀ—ଆହୁଲ । ୩୮୪ । ଗଜଦନ୍ତ—ହାତୀଦାନ୍ତ ।
 ୩୮୫ । ଚନ୍ଦ୍ରାତପ—ରୁଦ୍ରା । ସୃଷ୍ଟିଚାରକିତ—ସୁନାର ତାସ ଦ୍ୱାରା
 ଚିହ୍ନିତ । ୩୮୬ । ଶୁଚିକ—ସୁକ୍ଳମଣି । ୩୮୭ । ମଞ୍ଜୁଳ—ମନୋହର
 ୩୯୧ । ଇନ୍ଦ୍ରା—ଲକ୍ଷ୍ମୀ । ୩୯୩ । ମୁନ—ମନନ । ୩୯୬ । କର୍ଣ୍ଣପୁର—
 କାନର ଅଳଙ୍କାର । ୩୯୭ । ବୈପସତ୍ୟ—ବିପରିତଭାବ । ଦ୍ୟୁତ—
 ତେଜ । ୪୦୧ । ଅରବିନ୍ଦ—ପଦ୍ମ । ୪୦୨ । ମିଳନ—ଭ୍ରମର । ୪୦୩ ।
 ପଙ୍କଜାସ୍ୟ—ପଦ୍ମମୁଖ । ୪୦୪ । ଚଳ—ଗତିଶୀଳ । ଲସ୍ୟ—ନୃତ୍ୟ
 (ନାଟ୍ୟମାନଙ୍କର ନୃତ୍ୟ) । ୪୦୫ । ରଜତକ୍ଷେପଣୀ—ରୂପାରେ ତିଆରି ଆହୁଲ
 । ୪୦୮ । ଉତ୍ତ—ଲହରୀ । ସଲୀଳ—ଲୀଳା ସହିତ । ୪୧୦ । ସପରା—ଛୋଟ-
 ମାଛ । ୪୧୫ । ଚକ୍ର—କେଶ । ୪୨୦ । ତରାଦନ୍ତ—ଆହୁଲ । ୪୨୧ ।
 ସିନ୍ଦୂନନ—ଶରୀର । ୪୨୩ । ବ୍ୟଞ୍ଜକ—ପ୍ରକାଶକ । ୪୨୪ । କୃପାଣ—
 ଶସ୍ତ୍ର । ୪୨୫ । ପରିଗ୍ରହ—ଧାରଣ କରି । ୪୨୬ । ଶାସପର୍ମ—କ୍ଷତ୍ରିୟର ପର୍ମ ।

୪୨୭ । ରୁଷିକୁଳା—ଗଞ୍ଜାମରେ ପ୍ରବାହିତ ନଦୀ । ସୁବର୍ଣ୍ଣଚଟିନୀ—ସୁବର୍ଣ୍ଣ
ରେଖା ନଦୀ । ଏହା ଓଡ଼ିଶାର ସୀମାରେ ପ୍ରବାହିତ । ୪୨୮ । ସନ୍ତୁମ୍ଭ—
ସନ୍ତାନ ସହ । ୪୨୯ । ବିଷ୍ଣୁ ଆୟୁଧଲଞ୍ଛିତ ।—ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ର ଚାହିଁତ ।

୪୩୦ । ନଭ—ପ୍ରଣାମ । ୪୩୧ । ଚରଣୀପଂକ୍ତି—ପୋତସମୂହ
। ୪୩୨ । ମନୋରମା—ଲକ୍ଷ୍ମୀ । ୪୩୩ । ବିରଞ୍ଚି—ବ୍ରହ୍ମା । ୪୩୪ । ଜାହ୍ନବା—
ଗଙ୍ଗା । ୪୩୫ । ସଦ୍‌—ଗୃହ । ସଦାଶୟା—ଉଦାରମନ । ୪୩୬ ।
ପଦ୍ମାଳୟା—ଲକ୍ଷ୍ମୀ । ୪୩୭ । ଅରବିନ୍ଦ—ଶରଣୟା । ୪୩୮ । ସର୍ବତ୍ରୟା—
ସାଧୁକାର୍ଯ୍ୟ । ୪୩୯ । ଶୌର୍ଦ୍ଧ୍ୟ—ବୀରତ୍ବ । ୪୪୦ । ଚନ୍ଦ୍ରା—ଏକ ନକ୍ଷତ୍ର,
ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ପ୍ରିୟତମା । ୪୪୧ । ଶ୍ରୀପତି—ବିଷ୍ଣୁ । ରମା—ଲକ୍ଷ୍ମୀ । ୪୪୨ ।
ବାହସ—ବାଦ୍ୟ । ୪୪୩ । ବିଷ୍ଣୁପ—ଆକାଶ । ୪୪୪ । ଉତ୍ତଳ—ଅଧୀର ।
୪୪୫ । ଆଧୁନ—ଧ୍ବଜ, ଶବ୍ଦ । ୪୪୬ । ଦୁଃଖବିକ୍ରମିତ—ଘଟିତଦ୍ବାରା
ଜାଳୁଲମାନ । ୪୪୭ । ସତ୍ତ୍ୱ—ଅସ୍ତିତ୍ବ, ଅବସ୍ଥିତି । ୪୪୮ । ରୁଦ୍ର—
ଭୃଷଣ । ୪୪୯ । ପରିପତ୍ନୀ—ଶରୀର । ୪୫୦ । ଉର୍ଜସ୍ବଳ—ତେଜସ୍ବୀନ ।
। ୪୫୧ । ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ—ଲୁଚ୍ଚାୟିତ । ମାରୁତ୍ବିକା—ଭୃଷଣ । ୪୫୨ ।
ଚତ୍ରାଞ୍ଜ—ଆକ୍ରମଣ । ରକ୍ତବାହୁ—ଜଣେ ଆକ୍ରମଣୀୟ ଆକ୍ରମଣକାରୀ ।
୪୫୩ । ତମୋଗୁଣ—ଅହଂକାର । ୪୫୪ । ପତ୍ନୀ—ନଗର । ୪୫୫ ।
ପରିପୁତ—ଆହୁ । ୪୫୬ । ରହସ୍ୟ—ରହସ୍ୟ କରାଯିବା । ୪୫୭ ।
ଶ୍ରୀକାଠଭଣ୍ଡାର—ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଭଣ୍ଡାର । ୪୫୮ । ମଦ—ଗର୍ବ ।
୪୫୯ । ମହତ୍ତ୍ୱ—ଆତ୍ମଗର୍ବ । ୪୬୦ । ଉତ୍ତରଳେ—ବ୍ୟଗ୍ରଭାବରେ
। ୪୬୧ । କୁହାଟ—ରଡ଼ି । ୪୬୨ । ହେମବତୀ—ପାଦପତ୍ର । ୪୬୩ ।
ଫେନରୁଞ୍ଜ—ଫେନ ରୁଞ୍ଜରେ ଯାହାର । ୪୬୪ । ଉତ୍କଳେଶ୍ବର—
କେଶବ ପୂଜାୟିବା । କେଶବ—ସିଂହ । ୪୬୫ । ଆଟ—ପେନ । ୪୬୬ ।
ବଜ୍ରୀ—ଇନ୍ଦ୍ର । ଶାମୁକ—ମେଘ । ୪୬୭ । ଦମ୍ଭୋଳ—ବଜ୍ର । ୪୬୮ ।
ରାଜ—ଡାକ । ୪୬୯ । ଆରବ—ଧ୍ବଜ । ୪୭୦ । ଉର—ବନ୍ଧ । ୪୭୧ ।
ପ୍ରକୃତିର ଆଳତି—ଚିଲିକାର ଗଣ୍ଡମାନଙ୍କରେ ଝଡ଼ ହେଲେ ନୌକା
ଯାଏନାମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣ ସଂଶୟ ଘଟେ । କବିର ରାଧାନାଥ ଥରେ
କାଳୀଜୟୀ ଗଣ୍ଡରେ ଏହିପରି ଏକ ଝଡ଼ରେ ପଡ଼ିଥିଲେ । ୪୭୨ ।
ଆଶଶ୍ରୁଳ—ଇନ୍ଦ୍ର । ୪୭୩ । କୃପାଣ—ଖଣ୍ଡ । ୪୭୪ । କଷାଘାତ—

ଶୁକ୍ଳ ପାହାର । ୫୧୭ । ଭୁକ୍ତି—ଭୁକ୍ତିଜନ । ୫୧୮ । କରୁକ—କେଶୁ
 । ୫୧୯ । ଯାହା — ରକ୍ଷାକର । ୫୨୦ । ସନ୍ଦେଶ—ସନ୍ଦେହ, ଶବ୍ଦର । ୫୨୧ ।
 ମଣି—ମାଛ । ୫୨୨ । ଦ୍ଵିସପ୍ତ—ଦୁଇ । ୫୨୩ । ତନ୍ତ୍ର—ଶିକ୍ଷା । ୫୨୪ ।
 ବିକର୍ତ୍ତନ—ସୂର୍ଯ୍ୟ । ୫୨୫ । ନାହି—ଶବ୍ଦକର । ୫୨୬ । ଅରଣ୍ୟ ପରଣୀ—
 ବନପଥ । ୫୨୭ । ଏବ—ଏକ ପ୍ରକାର ଜଳଚର ପକ୍ଷୀ । ୫୨୮ । ମାଡ଼ିତରୁ—
 ବସା ବାନ୍ଧିଥିବା ଗଛ । ୫୨୯ । ବନ୍ଧୁ—ପଥ । ୫୩୦ । ମିହିର—ସୂର୍ଯ୍ୟ । ୫୩୧ ।
 କାଦମ୍ବିନୀ—ମେଘ । ୫୩୨ । ବସ୍ତ୍ରାଞ୍ଜଳ—ଲୁଗାକାନ୍ତି । ୫୩୩ । ପରା—ପଲ୍ଲର
 ରେଣୁ । ୫୩୪ । ଦିନାନ୍ତ—ସନ୍ଧ୍ୟା । ୫୩୫ । ଅସ୍ତତାପ ଅସ୍ତକାଳୀନ ସୂର୍ଯ୍ୟ
 କରଣ । ମାଥେ—ମସ୍ତକରେ । ୫୩୬ । କୋକ—ଚନ୍ଦ୍ରବାକ । ୫୩୭ । ମନ୍ଦ୍ୟା-
 ରାଗ—ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳୀନ ରକ୍ତମା । ହେରି—ଦେଶ । ଉରସ—ବନ୍ଧ । ୫୩୮ ।
 ପ୍ରଚେତା—ବରୁଣ । ରୁଚି—କାନ୍ତି । ୫୩୯ । ଯତି—ରସି । ୫୪୦ । ପ୍ରାଚେ-
 ତସୀ—ବରୁଣ ଅଧିଷ୍ଠିତ ପଶ୍ଚିମ ଦିଗ । ୫୪୧ । ଚନ୍ଦ୍ରରୂପାମଣି—
 ଶିବଙ୍କର ମସ୍ତକ ଭୂଷଣ ଚନ୍ଦ୍ର । ୫୪୨ । ପୌରନ୍ଦର—ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କଦ୍ଵାରା ଅଧି-
 ଶ୍ଠିତ ପୂର୍ବଦିଗ । ୫୪୩ । ପ୍ରାଚୀ—ପୂର୍ବଦିଗ । ପ୍ରାଚେତସୀ—ପଶ୍ଚିମ ଦିଗ
 । ୫୪୪ । ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗ...ପାଦାଙ୍ଗ—ଶିବଙ୍କୁ ଅର୍ଦ୍ଧନାଗରୂପର କୁହାଯାଏ ।
 । ୫୪୫ । ମୀନଜାତି—କେଉଁଟି । ୫୪୬ । ପଟିକା—ପାଲ । ୫୪୭ । କବସୂର୍ଯ୍ୟ—
 କବି ବଳଦେବ ରଥ, ଏହାଙ୍କ ରଚିତ କବିତାର ଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୁ
 ଓଡ଼ିଶାରେ ଆଦୃତ । ୫୪୮ । ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଦୁର୍ଲ୍ଲ ବାସିନୀ...ଚନ୍ଦ୍ରକରଣ
 ରୂପକ ପାଟଲୁଗା ପିନ୍ଧିଥିବା । ଅତିହସ୍ତ—ଇନ୍ଦ୍ରପୁରାଣ । ୫୪୯ ।
 ବାଗୀଶ୍ଵର—ସରସ୍ଵତୀ । ୫୫୦ । ରଥେ—ବଳଦେବ ରଥ । ୫୫୧ ।
 ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ—ମୃତ୍ୟୁକୁ ଜିଣିବା । ୫୫୨ । ଯଶୋଦେବ—ଯଶରୂପକ ଦେବରେ
 ୫୫୩ । ପୋତପାଳ—ନାବକ । ୫୫୪ । ଅନ୍ତର୍ହିତ—ଲୁଚିଥିବା । ୫୫୫ ।
 ପାରଦ—ପାଣ୍ଡୁ; ଧଳାବର୍ଣ୍ଣର ଧାତୁ । ୫୫୬ । ବିଶଦ—ନିର୍ମଳ । ୫୫୭ ।
 ଉପଳ—ପଥର । ୫୫୮ । ଚନ୍ଦ୍ରରୂପ—ଶିବ । ୫୫୯ । ନିଶିଥିନୀ—
 ରାବି । ୫୬୦ । ଶୋଭାବନ—ସୁନ୍ଦର । ୫୬୧ । ସାପ୍ତନ୍ଦ୍ର—ସନ୍ଧ୍ୟା-
 କାଳୀନ । ୫୬୨ । ଆଲୋକ୍ୟ ଶାଳିକା—ବିଶାଳା । ୫୬୩ । ଭଜନ—
 ପାତ୍ର । ୫୬୪ । ନିରୟ—ନରକ । ୫୬୫ । ପଶ୍ଚିମ ଜୀବନ—ଶେଷଜୀବନ ।
 ୫୬୬ । ପ୍ରସାଦ—ଗଣ୍ଡା । ୫୬୭ । କୁଟୀର—କୁଡ଼ିଆ । ୫୬୮ ।

ପରିଣାମ — ଶେଷ । ୧୫୯ ଉଦାସୀନ — ଅନାସକ୍ତ । ୧୬୩ । ଗମନ୍ତି —
 କାଟନ୍ତି । ୧୬୫ । ପିନ୍ଧିତ — ଆଚ୍ଛାଦିତ । ୧୭୦ । ପଞ୍ଚଶିଷ୍ୟ — ପ୍ରଧାନ-
 ଶ୍ରୀଷ୍ଠ । ୧୭୭ । ଧୂମ୍ର — ଧୂଆଁ । ୧୭୮ । ଆକାଶ କୁସୁମ — ଆକାଶର
 ଫୁଲପରି ଅସତ୍ୟ । ୧୭୯ । ପୁଳନ — ଜୀର । ୧୮୦ । ସ୍ୱପ୍ନା — ଆଗ୍ରହ ।
 ୧୮୩ । ଆସ୍ତବ — ଆଧାର । ୧୮୪ । ନିରୋଳ — ନୀରବ । ୧୮୮ । ଭଞ୍ଜ-
 ଶରବର — କବି ସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ । ୧୮୯ । ଅକସ୍ତନ — ଘନ ।
 ୧୯୨ । ମୋଦକ — ମିଷ୍ଟାନ୍ନବ୍ୟ । ୧୯୫ । ବ୍ୟୋମପୁଷ୍ପ — ଆକାଶ କୁସୁମ । ୧୯୭
 ଅଗ୍ରେ — ଆଗରେ । ଭବିତବ୍ୟ — ଭବିଷ୍ୟତ । ୧୯୫ । ନିଧାନ —
 ଆଧାର । ୧୯୭ । ବିବଶା — ଅବସନ୍ନ । ୧୯୮ । ଅରଣ୍ୟ ପ୍ରସୂନ —
 ବଣଫୁଲ । ୧୯୯ । ଶିପ୍ରା — ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ନଦୀ । ୧୯୯ ।
 ସୁରୂପ — ମନୋହର । ଅଂଶୁପା — କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ବାଙ୍କୀ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ
 ଶୁଦ୍ର ଦ୍ରବ । ୧୯୨ । ଗୋଷ୍ଠଦ — ଗୋରୁଖୋଜ ସଦୃଶ ଆକୃତି ବିଶିଷ୍ଟ ।
 ପୁଷ୍କର — ଆଜମୀର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଏକ ଶୁଦ୍ର ଦ୍ରବ । ୧୯୫ । ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ —
 ମୟୂରସ୍ଥିତ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପର୍ବତ । ୧୯୬ । ମେଘାସନ — ମୟୂରଭଞ୍ଜରେ
 ଅବସ୍ଥିତ ପର୍ବତ । ୧୯୯ । ତୋ କୃପା — ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ଦୟା । ୧୯୯ ।
 ଶବ୍ଦଘ୍ନ — ରାଣୀ । ୧୯୨ । ଅଭାଗୀ — ହତଭାଗିନୀ । ୧୯୩ । ତାମସୀ-
 ଯାମିନୀ — ଅନ୍ଧକାର ରାଣୀ । ୧୯୪ । କମଳା — ପଦ୍ମ । ୧୯୫ । ଘୋର...
 ଶଂସୀ — ଅନ୍ଧକାର ରାଣୀ ପାତ୍ର ଆୟୁଧବା ସୂଚକ । ୧୯୬ । କାବ୍ୟତାରା —
 କୁଆଁତାରା । ରଞ୍ଜିତଶୀ — ବାମଣ୍ଡାର ରାଜା ସୁଭଳଦେବଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ
 କରାଯାଇଛି । ୧୯୮ । କଲ୍ୟାଣ — ମଙ୍ଗଳ । ୧୯୯ । ତମଃ — ଅନ୍ଧକାର ।
 ୧୯୯ । ରବିବନ୍ଧ ମଣି — ମୟୂରଭଞ୍ଜ ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ । ୧୯୭ ।
 ସୌଦାମିନୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ — ବଜ୍ରଲିପି ନୃତ୍ୟ । ୧୯୯ । ଅଶ୍ୱକୌଶଳୀ —
 ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଅଶ୍ୱଶୂଳନାରେ କୁଶଳୀ ଥିଲେ । ୧୯୯ । ନଳୀ — ବରୁଣ
 । ୧୯୯ । କଞ୍ଜ — ପଦ୍ମ । ୧୯୯ । ତଡ଼ାଗ — ପୁଷ୍କରିଣୀ । ୧୯୯ ।
 ଅଶିଳ — ସମଗ୍ର । ଅନୁରାଗ — ସ୍ନେହ ।

ସରଳାର୍ଥ

ପ୍ରସଙ୍ଗ ନନ୍ଦେଶ ପୂର୍ବକ କେତେକ ସରଳାର୍ଥ :—

(୧) ପକ୍ଷକ୍ଷେପ ଶବ୍ଦ-ଉପେକ୍ଷା କି ଶବ୍ଦଲେଖ...

ଲୁଚି ରହିଥିଲେ ତୋହର ସଲିଲେ ।

ଉକ୍ତ ଗଦ୍ୟାଂଶଟି କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କର ଚିଲିକା କାବ୍ୟରୁ ଉଦ୍ଧୃତ । କବି ଚିଲିକା ବନ୍ଧରେ ଥିବା କେତେକ ପାହାଡ଼ର ଅବସ୍ଥିତି ବିଷୟ ସୂଚିତ କରିଛନ୍ତି ।

ଚିଲିକା ବନ୍ଧରେ କେତେକ ସ୍ତମ୍ଭାକାର ତଥା ବୃକ୍ଷାକାର ପାହାଡ଼ ଦେଖାଯାଏ । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ଚିଲିକାର ମାଳ ଜଳରେ ନିଜ ନିଜର ଶରୀରକୁ ମଗ୍ନ କରି ରଖିଥାଆନ୍ତି । ଜଳର ଉପରିଭାଗରେ ପାହାଡ଼ଗୁଡ଼ିକ କେତେକାଂଶ ପରିଦୃଶ୍ୟମାନ ହେଉଥାଏ । କବି ଚିଲିକାରେ ଅବସ୍ଥିତ ପାହାଡ଼ଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖି ସେଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ସମୟରେ ଏକ ପୌରାଣିକ ପ୍ରବାଦ ବିଷୟ ଅବତାରଣ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହି ପୌରାଣିକ ପ୍ରବାଦଟି ମହାକବି କାଳିଦାସଙ୍କ କୁମାର ସମ୍ଭବ କାବ୍ୟରେ ହିମାଳୟ ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କେତେକାଂଶରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଅଛି । ପ୍ରବାଦ ଅଛି ଯେ, ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ପାହାଡ଼ ପର୍ବତଗୁଡ଼ିକର ପକ୍ଷ ଥିଲା । ସେମାନେ ଏକ ସ୍ଥାନରୁ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ସହଜରେ ଉଡ଼ି ଯାଇପାରୁଥିଲେ । ପର୍ବତଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରୁ ଉଡ଼ିଯାଇ ଯେତେବେଳେ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ବସୁଥିଲେ ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ଗୁପ୍ତରେ ବହୁ ପ୍ରାଣୀ ନଷ୍ଟ ହେଉଥିଲେ । ଇନ୍ଦ୍ର ପର୍ବତମାନଙ୍କର ଏତାଦୃଶ ଆଚରଣରେ କ୍ଷୁବ୍ଧ ହୋଇ ତାଙ୍କର ବକ୍ତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ପର୍ବତମାନଙ୍କର ପକ୍ଷଗୁଡ଼ିକୁ ଛେଦନ କରିଦେଲେ । ଫଳରେ ସେମାନେ ଆଉ ଉଡ଼ି ନ ପାରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ

ପଡ଼ି ରହିଲେ । ଏହି ପୌରାଣିକ ପ୍ରବାଦ ଅନୁସାରେ କବିବର ରାଧାନାଥ ଏଠାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ କେତେକାଂଶରେ ଆକର୍ଷଣୀୟ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଚିଲିକା ବନ୍ଧରେ ଜଳମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ ପାହାଡ଼ଗୁଡ଼ିକ ଅଧିକାଂଶ ଜଳର ଉପରିଭାଗରେ ଦୃଶ୍ୟମାନ ଓହ୍ଲୁଥିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କବି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ଯେ, ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ଯେତେବେଳେ ପାହାଡ଼ମାନଙ୍କ ପରି ଛେଦନ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ ସେତେବେଳେ କେତେକ ପାହାଡ଼ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଅତ୍ୟାଗୁରୁରୁ ନିଜ ନିଜକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଚିଲିକାର ମାଳ ଜଳରାଶି ମଧ୍ୟରେ ଅସି ଆତ୍ମନିରାପଣ କରିଛନ୍ତି କି ?

କବିଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୁଭୁର ଏଠାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କବିଙ୍କର ବହୁଶାସ୍ତ୍ରଦର୍ଶିତା ତଥା ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ପ୍ରମାଣ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ ।

(୨) ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ମାର ଭେଦିଛି ସୈକତ

ଶରଦ ଆକାଶେ ଯେହ୍ନେ ଗୁପ୍ତାପଥ,

ତାରାପୁଞ୍ଜି ଯଥା ଶୋଭେ ହରିତାଳୀ

ପୁଲିନ ତେସନ ଶୁଭ୍ର ଶୁକ୍ତିଶାଳୀ ।

ଉକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶଟି କବିବର ସୁଗତ ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କର ଚିଲିକା କାବ୍ୟରୁ ଆମାତ । କବି ଚିଲିକାର ଅବସ୍ଥିତି ବର୍ଣ୍ଣନା ସମୟରେ ତାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପରୀକ୍ଷା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ।

ଚିଲିକାର ଘର ଦେଶରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ଧର୍ଷକ ଚିଲିକାର ମାଳ ଜଳରାଶିର ବ୍ୟାପ୍ତି ଦେଖି ଯେତିକି ପରିମାଣରେ ମୁଗଧ ହୋଇଥାଏ, ତାର ବନ୍ଧରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟ ତାକୁ ତଦପେକା କମ୍ ପରିମାଣରେ ମୁଗଧ କରେନା । ଚିଲିକା ହ୍ରଦର ବନ୍ଧସ୍ଥଳରେ କେବଳ ଯେ ମାଳ ଜଳରାଶି ଅଛି ତାହା ନୁହେଁ—କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ଚିଲିକାର ନୀଳ ଜଳରାଶି ଭେଦ କରି କେତେକ ବାଲିଚଢ଼ା ଉପରକୁ ଦେଖାଯାଉଥାଏ । ଚିଲିକାର ମାଳ ଜଳରାଶିର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଶୁଭ୍ର ବାଲୁକାର ଆସ୍ତରଣ ଦଶକକୁ ଆନନ୍ଦ ଦାନ କରିଥାଏ । ଏହି ଦୃଶ୍ୟ କବିଙ୍କର ମାନସରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ଦୃଶ୍ୟ ଅବତାରଣା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛି । କବିଙ୍କ ଉକ୍ତିର ଏହା ସତେ ଯେପରି ଶରତକାଳୀନ ଆକାଶରେ ଗୁପ୍ତାପଥର

ଦୃଶ୍ୟ । ଶରତକାଳରେ ମାଳଆକାଶର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଅଦୃଶ୍ୟ ତାରକାର ସମାହାରରେ ଗଠିତ ଗୁପ୍ତାପଥର ଦୃଶ୍ୟ ପରି ଚିଲିକାର ମାଳ ଜଳରାଶି ମଧ୍ୟରେ ଦୃଶ୍ୟମାନ ହେଉଥିବା ବାଲିଚଢ଼ା ଦର୍ଶକ ମନରେ ଆନନ୍ଦ ଜନ୍ମାଏ । ଧୂଶି ଗୁପ୍ତାପଥର ଧାରରେ କେତେକ ଯେପରି ତାରା ବିଷିଷ୍ଟ ଭାବରେ ରହି ଗୁପ୍ତାପଥର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବୃଦ୍ଧିରେ ସହାୟତା କରନ୍ତି, ଠିକ୍ ସେହିପରି ବାଲିଚଢ଼ାର ଉତ୍ତମ ପାଣ୍ଠିରେ ପଡ଼ିଥିବା ଶାମୁକାଗୁଡ଼ିକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରୂପରେ ବାଲିଚଢ଼ାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି କରିଥାଆନ୍ତି । କେବଳ ଗୁପ୍ତାପଥର ପାଣ୍ଠି ନୁହେଁ, ଚିଲିକାର ଡାର ଦେଶର ଥିବା ବାଲିଚଢ଼ାର ଧାରରେ ପଡ଼ିଥିବା ଶାମୁକାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଏ ପ୍ରକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ସମର୍ଥ ।

କବିଙ୍କର ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ତାଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ପ୍ରିୟତାର ପ୍ରମାଣ ମିଳିଥାଏ ।

(୩) ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ ହୋଇ ଭବଭଙ୍ଗ ରଚନା

ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଛଳେ କହେ ଯହିଁ କଥା ।

ଉକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶଟି କବିଙ୍କର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କର ଚିଲିକା କାବ୍ୟର ଅଂଶବିଶେଷ । କବି ଚିଲିକାର ଡାରବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନର ଅବସ୍ଥିତି ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଏହି ପଂକ୍ତିଟି ସ୍ମରଣ କରିଅଛନ୍ତି ।

ଚିଲିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅବଲୋକନ କରିବା ସମୟରେ କବି ଚିଲିକାଘରର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଶତମୁଖ ହୋଇପଡ଼ିଛନ୍ତି ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । ଚିଲିକାଘରର ଅନ୍ୟ କେତେକ ଅବସ୍ଥିତି ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ମନ୍ଦିର ଓ ଦୁର୍ଗର ଭଗ୍ନାବଶେଷ ପରି ଦୃଶ୍ୟମାନ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ମନ୍ଦିର ଓ ଦୁର୍ଗଗୁଡ଼ିକର ଭଗ୍ନାବଶେଷ ବହୁପ୍ରକାର ଅରଣ୍ୟ, ଲତା ଓ ଗୁଳ୍ମ ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟି । ମନ୍ଦିର ଓ ଦୁର୍ଗଗୁଡ଼ିକର ଭଗ୍ନାବଶେଷ ଦେଖି କବିଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ ଆଲୋଡ଼ନ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଅଛି । କବି ଏଠାରେ ଜଗତର ଶିଶୁଭଙ୍ଗ ରଚନା ବିଷୟରେ ସଚେତନ ହୋଇପଡ଼ିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଉକ୍ତିରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି ଯେ ମନ୍ଦିର ଓ ଦୁର୍ଗଗୁଡ଼ିକର ଭଗ୍ନାବଶେଷ ହେଉଛି ଶିଶୁଭଙ୍ଗର ଜଗତର ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ ବିଗ୍ରହ । ଜଗତର ଆଜି ଯାହା ଅଛି, କାଲିକୁ ତାହାର ଅସ୍ତିତ୍ୱ

ନ ଥିବ—ଯଦି ଥିବ ତେବେ ତାହା ବିକୃତ ରୂପ ପରିଗ୍ରହ କରିଥିବ—
ଏହି କଥା କେବଳ ଭଗବାନଗଣରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଉଅଛି । ପୁଣି ଏହି
ମନ୍ଦିରରୁ ଯେ କୌଣସି ଧ୍ବଜର ପ୍ରତିଧ୍ବନି ପ୍ରକାଶ ପାଉଅଛି । ସୃଷ୍ଟି ଯେବେ
ଧ୍ବନି ହୁଏ ତେବେ ଧ୍ବଂସ ତାର ପ୍ରତିଧ୍ବନି । ଅନାଦିକାଳରୁ ଜଗତରେ
କେତେ କେତେ ମହାପୁରୁଷ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ଜଗତ ଯେ ଭଙ୍ଗର
ଏକଥା କେତେ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ ଓ ପ୍ରସାର କରିଯାଇ ଅଛନ୍ତି । ଯୁଗ
ପରେ ଯୁଗ ଅତିହୀନ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ହେଁ ଏହି ବାଣୀର ସତ୍ୟତା
କେବେହେଲେ ଶ୍ଯଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ । ମନ୍ଦିର ବା ଦୁର୍ଗ ଭଗ୍ନ ଅବସ୍ଥାରେ ରହି
ଜଗତବାସୀଙ୍କୁ ଜଗତର ଭଙ୍ଗରତା ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ କରୁଅଛି ।

କବିକର ଏହି ଉକ୍ତିଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶିକ୍ଷଣୀୟ ହୋଇଅଛି ।

(୪) ତୃଷାତୁର ରୋଗୀ ଗୃହେ ଯଥା ବସି

ସୁରେ କମଳମା-ହରିତ-ସରସୀ

ସେହି ରୁଷ-ଦୃଶ୍ୟେ ସ୍ଥିର ଛବି ତୋର

ନେହାତଥ୍ ସ୍ମୃତି କରୁଥିଲ ମୋର ।

ଉକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶଟି କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କର ଚିଲିକା କାବ୍ୟରୁ
ଆମ୍ଭେ । କବି ଚିଲିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ
ସ୍ଥାନର ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟସମୂହ ତୁଳନାତ୍ମକ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ
ଚିଲିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ସର୍ବୋଚ୍ଚଷ୍ଠ ବୋଲି ପ୍ରତିପାଦନ କରିଅଛନ୍ତି ।

ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା
କରିବା ସମୟରେ ରଞ୍ଜିତସ୍ଥାନର ରୁଷ ମରୁସ୍ଥଳୀ କବିଙ୍କ ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନକୁ କିପରି
ନିଶ୍ଚୟରେ ଭରି ଦେଇଥିଲେ ସେ ବିଷୟ ସେ ଏଠାରେ ପ୍ରକାଶ କରି-
ଅଛନ୍ତି ।

କବିବର ରାଧାନାଥ କିଛିକାଳ ସରକାରୀ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରୁ ଅବସର
ନେଇ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନ ପରିଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସେ
ଭାରତର ଉତ୍ତରାଞ୍ଚଳ, ଦକ୍ଷିଣାଞ୍ଚଳ, ହିମାଳୟ ପ୍ରଭୃତି ଭ୍ରମଣ କରି ଯେଉଁ-
ସବୁ ଦୃଶ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନ କରିଥିଲେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଚିଲିକାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା
କରିଛନ୍ତି । ରଞ୍ଜିତସ୍ଥାନର ରୁଷ ମରୁଭୂମି ଅଞ୍ଚଳରେ ଭ୍ରମଣ କରିବା
ସମୟରେ ନୀର-ତରୁ-ସ୍ଥାନ ବନ୍ଧୁର, କର୍କଶ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ ତାଙ୍କ

ଚିତ୍ତରାଜ୍ୟକୁ ଆଲୋଚିତ କରିଦେଇଛି । ଏ ପ୍ରକାର ରୁଷ ଦୃଶ୍ୟ କବିଙ୍କୁ ଏକ ପ୍ରକାର ଅନ୍ଧକାର କରିଦେଇଛି ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । କବି ଯେତେବେଳେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତେ ରୁଷିଆର ସାମାଜିକ ପାଇଲେ ସେତେବେଳେ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆତୁର ଭାବରେ ଚଳିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବାରମ୍ବାର ମନେ ପକାଇଲେ ବା ଚଳିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ମନ ମଧ୍ୟରେ ଭାସି ଉଠିଲା । କବି ଚିତ୍ତର ଏହି ବାଣୀ କବିଙ୍କ ଉଦାହରଣ ଛଳରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଅଛି । ଜଣେ ତୃଷ୍ଣାତୁର ରୋଗୀ ଗୃହ ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ଥିବା ସମୟରେ ମନ ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି ଏକ କମଳିନୀ-ହରିତ-ସରସ ଅର୍ଥାତ୍ ପଞ୍ଚପ୍ରସ ଶୋଭିତ ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁନ୍ଦରୀକୁ ଚନ୍ଦ୍ରାକରେ, ରାଜସ୍ଥାନର ଶ୍ୟାମ ମରୁସ୍ଥଳୀରେ କବି ସେହିପରି ଚଳିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମୟୀ ରୂପକୁ ଚନ୍ଦ୍ରାକ୍ଷେପରେ ନିରୀକ୍ଷଣ କରିଥିଲେ । କବିଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ ଚଳିକା ହିଁ ଯଥାର୍ଥରେ ସବୋଲ୍ଲସ୍ଥ ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଆଧାର । କବି କେବଳ ଯେ ରାଜସ୍ଥାନର ଶ୍ୟାମ ମରୁସ୍ଥଳୀରେ ଚଳିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ସ୍ମରଣ କରିଥିଲେ; ତାହା ନୁହେଁ; ସେ ଭାରତର ଯେତେ ଯେତେ ସ୍ଥାନ ପରିଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ ସବୁଠାରେ ଚଳିକାର ମନୋନିମାହୁମୀ ରୂପ ତାଙ୍କ ମାନସ ରାଜ୍ୟରେ ବାରମ୍ବାର ଉଦ୍ଭାସିତ ହୋଇଥିଲା ।

କବିବର ରାଧାନାଥ ଚଳିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ଯେ ସବୋଲ୍ଲ ସ୍ଥାନ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ତାହାର ପ୍ରମାଣ ଏହି ପଦ୍ୟାଂଶ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ ।

(*) ଖର ସୌରକରେ ତାରକା ଯେସନ
ଅସିଦ୍ଧା ବିସ୍ମୟେ ହେଲ ନଗମନ ।
ଗୁରୁ ପ୍ରାୟେ ତାଙ୍କୁ ଦୂରୁଁ କରି ଶ୍ଵେତ
ସଖୀ ପ୍ରାୟେ ତୋତେ ସ୍ମରୁଥିଲି ମାତ ।

ଉକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶଟି କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କର ଚଳିକା କାବ୍ୟରୁ ଉଦ୍ଧୃତ । କବି ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅବଲୋକନ କରିବାକୁ ଯାଇ କିପରି ନିରୀକ୍ଷଣ ହୋଇଥିଲେ ଓ ବାରମ୍ବାର ଚଳିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କିପରି ତାଙ୍କ ଚିତ୍ତରାଜ୍ୟରେ ପରିଦୃଶ୍ୟମାନ ହୋଇଥିଲା ସେ ବିଷୟ ସେ ଏଠାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ।

କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରୁ ସାମୟିକ ଅବସର ନେଇ କବିବର ରାଧାନାଥ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅବଲୋକନ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଭାରତର ଉତ୍ତରାଞ୍ଚଳ, ଦକ୍ଷିଣାଞ୍ଚଳ, ହିମାଳୟ ପ୍ରଭୃତି ପରିଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । କବି ଯେତେବେଳେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନ ପରିଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ ସେତେବେଳେ ସେହି ସ୍ଥାନଗୁଡ଼ିକ ତାଙ୍କ ଚିତ୍ରରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । କବି କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ମନମୋହିନୀ ସତ୍ତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧ କରିପାରି ନ ଥିଲେ । କବି ଯେତେବେଳେ ଉତ୍କଳ ହିମାଳୟ ସମୀପରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେଲେ ସେତେବେଳେ ସେ ହିମାଳୟର ଗାନ୍ଧାରୀଙ୍କୁ ହିଁ ଉପଲବ୍ଧ କରିଥିଲେ । ରାଜସ୍ଥାନରେ ରୁଷ ମରୁଭୂମିରେ କବି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅତିଷ୍ଠ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲେ । କବି ଯେତେବେଳେ ଭାରତର ଦକ୍ଷିଣାଞ୍ଚଳ ପରିଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ ସେତେବେଳେ ସେ ସାଗର ବେଳାରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ କେବଳ ସାଗରର ବିରାଟ ବ୍ୟାପ୍ତିରେ ବିସ୍ମୟ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳ ପରିଦର୍ଶନ କରିବା ଫଳରେ ଶିଖି, ବିରାଟ, ବିକଟ, ଉଦାର ଦୃଶ୍ୟସମୂହ ସନ୍ଦର୍ଶନ କରି କବି ଯେ କେବଳ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଥିଲେ, ତାହା ନୁହେଁ—ଏହି ସବୁ ଦୃଶ୍ୟ କବିଙ୍କର ଚିତ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ପଥକ୍ଷର କରିଦେଇଥିଲା ଓ ତାହା ଫଳରେ କବି ନିଜର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲେ । କବି କିପରି ଭାବରେ ନିଜର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଭୁଲିଯାଇଥିଲେ ତାହା ଏକ ଉଦାହରଣ ସାହାଯ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶ କରି- ଅଛନ୍ତି । ପ୍ରଶର ସୂର୍ଯ୍ୟ କିରଣରେ ତାରାଗୁଡ଼ିକ ଯେପରି ନିଜନିଜର ସତ୍ତ୍ୱ ଲେପ କରିଦିଅନ୍ତି, ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ରୁଷ, ଶ୍ରୀମ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ ସେହିପରି କବିଙ୍କ ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ ମନମଧ୍ୟରୁ ଲେପ କରାଇଦେଲା । ଅର୍ଥାତ୍ କବି ଯେତେବେଳେ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ଭ୍ରମଣର ବିରାଟ, ଉଦାର ଦୃଶ୍ୟସମୂହ ଦେଖିଲେ ସେତେବେଳେ ସେ ନିଜେ ଅଛନ୍ତି କି ନାହିଁ, ଏ କଥା ପୂର୍ବପୁରୀ ଭୁଲିଗଲେ । ଏହି ଦୃଶ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ବିରାଟତା ତଥା ଉଦାରତାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ କବି ସେଗୁଡ଼ିକ ନିକଟରେ ନିଜର ମଥା ନତ କରିଥିଲେ । ଏଗୁଡ଼ିକ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଗୁରୁଭୂତ୍ୟା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଅର୍ଥାତ୍ ଏସବୁ ଦୃଶ୍ୟରେ ସେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଲଳିତରୂପର ସନ୍ଧାନ ପାଇ ନ ଥିଲେ । ରୁଷ ଯେପରି ତାର ଗୁରୁଙ୍କ ନିକଟରେ ସଭ୍ୟ ମଥା ନତ କରେ, କବି

ସେହିପରି ଏହି ଦୃଶ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ନିକଟରେ ସଉଦୁ ମଥାନତ କରିଥିଲେ ।
ଏହି ସମୟରେ କବି ଚଳିକାକୁ ନିଜର ସଖୀଭବରେ ସ୍ମରଣ କରିଥିଲେ ।
ଅର୍ଥାତ୍ ଚଳିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କବିଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ କେବଳ ଆନନ୍ଦ ଦାନ
କରିବାରେ ସମର୍ଥ ବୋଲି କବି ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ ।

ଏହି ପଦ୍ୟାଂଶରେ କବିଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପିପାସା ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ
ପ୍ରିୟତାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଦଗ୍ଧ ମିଳିଅଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ ।

(୭) ଅବସାଦେ ଅବା ଆମ୍ବବସୁ ତରେ

ବୁଦ୍ଧ ନାହିଁ ମନ ତୋର ରମ୍ୟତାରେ,

ସିଂଗଧ ରୂପ ତୋର ଚିତ୍ତ-ଉଲ୍ଲାସକ

ସୁମଧୁର ହୃଦ-ଭାବର ଦେଖାତକ ।

ଉକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶଟି କବିଙ୍କର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କର ଚଳିକା
କାବ୍ୟରୁ ଆନୀତ । କବିଙ୍କର ରାଧାନାଥ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର
ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅବଲୋକନ କରିବା ପରେ ଚଳିକାର ପ୍ରାକୃତିକ
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଯାଇ ଏହି ପଂକ୍ତିଟିର ଅବତାରଣା
କରିଅଛନ୍ତି ।

କବିଙ୍କର ରାଧାନାଥ ସେଗତବେଳେ ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ
ଉପଭୋଗ କରିବା ମାନସରେ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନ ପରିଭ୍ରମଣ
କରିଥିଲେ ସେଗତବେଳେ ସେ କୌଣସି ସ୍ଥାନର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ
ସନ୍ତୋଷ ପ୍ରକାଶ କରି ନ ଥିଲେ । ସେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଶୁଷ୍କ, ବରଷ-
ବିକଟ ଓ ଉଦାର ଦୃଶ୍ୟସମୂହ ଅବଲୋକନ କରି ଆମ୍ବହର ହୋଇ-
ପଡ଼ିଥିଲେ । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପଭୋଗ କରିବା ସମୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ଆମ୍ବସ୍ଥ
ହେଲେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପରୀକ୍ଷା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥାଏ, ମାତ୍ର ଆମ୍ବହର
ହେଲେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନିକଟତାରେ ପରିଣତ ହୁଏ । କବି ଭାରତର ସବୁ
ସ୍ଥାନରେ ବିକଟତାର ସନ୍ଧାନ ପାଇଥିଲେ । ଏହି ବିକଟତାର ଅନୁଭୂତି
କବିଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ଚଳିକା ଘରକୁ ଟାଣି ଆଣିଥିଲା । କବିଙ୍କ ମନରେ
ଆମ୍ବସ୍ଥ ଭାବରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅବଲୋକନ କରିବା କେବଳ
ଚଳିକା ଘରରେ ହିଁ ସମ୍ଭବପରି ସିନା ଭାରତର ଅନ୍ୟ କୌଣସି
ସ୍ଥାନରେ ନୁହେଁ । କବି ଚଳିକାକୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି ଅଛନ୍ତି

ଯେ ତା'ର ଖାତରେ ଉପବେଶନ କଲେ ମନ କେବେହେଲେ ଅବ-
ସାଦଗ୍ରସ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ ବା ମନୁଷ୍ୟ କେବେହେଲେ ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତ
ହୁଏ ନାହିଁ । ଚଲିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟର ମନୋରାଜ୍ୟରେ ଆନନ୍ଦ-
ଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମନୁଷ୍ୟ ମନରେ ହୈତଭାବ ସୃଷ୍ଟି
କରିଥାଏ । ଏହି ହୈତଭାବ କବିଙ୍କର ଭାରତ ଭ୍ରମକେ ଲରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ
ସ୍ଥାନରେ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲା । ଚଲିକା ଜାନରେ ଉପବେଶନ କରିବା
ସମୟରେ ଦର୍ଶକ ଆତ୍ମହର ନ ହୋଇ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ଅନୁଭବ କରେ
ଯେ ସେ ଆତ୍ମସ୍ଥ ଅଛି ଏବଂ ତାର ସମ୍ମୁଖରେ ଚଲିକାର ସ୍ଥିତି
ତାକୁ ଆନନ୍ଦ ଦାନ କରୁଅଛି । ହୈତଭାବର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଦୁଇଭାବ,
ଅର୍ଥାତ୍ ଦର୍ଶକ ଅନୁଭବ କରେ ଯେ ସେ ନିଜେ ଅଛି ଏବଂ ତାର
ସମ୍ମୁଖରେ ଚଲିକା ଅଛି ।

କବି ଯେତେବେଳେ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ
ଉପଭୋଗ କରିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ ସେତେବେଳେ ସେ ସେସବୁ ସ୍ଥାନରେ
ନିଜର ଆତ୍ମସତ୍ତା ଭୁଲି ଯାଇଥିଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ସେସବୁ ସ୍ଥାନର ବିରାଟତା
ମଧ୍ୟରେ କବି ନିଜକୁ ଭୁଲି ଯାଇଥିଲେ । ତେଣୁ କବି ଏଠାରେ
ଭୁଲନାମକ ଭାବରେ ସେସବୁ ସ୍ଥାନର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟକୁ ଚଲିକାର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ
ସହିତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଚଲିକାର ଉତ୍କର୍ଷ ପ୍ରତିପାଦନ କରି ଅଛନ୍ତି । କବିଙ୍କ
ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚଲିକା ହିଁ ଏ ସୃଷ୍ଟିରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ଆଧାର ।

ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନାରେ କବିଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ପ୍ରେମ ତଥା ସ୍ବଦେଶ-
ବିଶେଷ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଅଛି ।

(୭) ଦୃଷ୍ଟପୂର୍ବ ହୋଇ ଅପୂର୍ବ ପଣତ

ସୁନ୍ଦର ପଶର ଚରନ୍ତନ ଶୁଭ,

ସୁନ୍ଦର ଚନ୍ଦ୍ରର ଅବଦାନ ନାହିଁ

ଯେତେ ଦେଖିଥିଲେ ହେଁ ନୂଆ ଦିଶୁଥାଉ ।

ଉକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶଟି କବିଙ୍କର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କର ଚଲିକା
କାବ୍ୟରୁ ଆଙ୍କିତ । କବି ଏଥିରେ ଚଲିକାର ଅପରୂପ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ
ଶତମୁଖରେ ପ୍ରଶଂସା କରିଅଛନ୍ତି ।

କବି ଚିଲିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ ଏହାକୁ ସୃଷ୍ଟିର ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଆଧାର ଭାବରେ ଚିହ୍ନିତ କରିଅଛନ୍ତି । ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପ୍ରେମୀ କବି ଭରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅବଲୋକନ କରି କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ଅନୁସନ୍ତୋଷ ଲଭ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ସବୁ ସ୍ଥାନରେ ସେ କେବଳ ଚିଲିକାକୁ ବାରମ୍ବାର ମନେ ପକାଇଛନ୍ତି । ଚିଲିକା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ କବିଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପ ଧାରଣ କରିଅଛି । କବି ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ଯେ ଚିଲିକାକୁ ଯେତେଥର ଦେଖିଲେ ହେଁ ସବୁଥର ତାହା ଦର୍ଶକ ଚକ୍ଷୁରେ ନୂତନ ରୂପ ଦେଖାଦିଏ । ଏହା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ଜଗତରେ ଯେଉଁ ବସ୍ତୁ ଯଥାର୍ଥରେ ସୁନ୍ଦର ତାହାକୁ ବାରମ୍ବାର ଦେଖିଥିଲେ ହେଁ ତାହା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଥର ନୂତନ ରୂପରେ ଦେଖାଦେଇଥାଏ । ଇଂରେଜ କବି କିଟ୍ସଙ୍କ କଣ୍ଠରେ କଣ୍ଠ ମିଳାଇ କବି ଏହି ପଦଟି ରଚନା କରିଥିବା ପରି ମନେହୁଏ । କିଟ୍ସ ଲେଖିଥିଲେ, 'A thing of beauty is a joy for ever.' ସେହି ଧୂନ୍ଦର ପ୍ରତିଧ୍ବନି ଭାବରେ କବିଙ୍କର ରାଧାନାଥଙ୍କର ଏହି ପଦ୍ମକୃତି ଏଠାରେ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥାଏ । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ କବି ଏହି କବିତାଂଶର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଂଶରେ ମହାକବି ଭବଭୂତଙ୍କ କଣ୍ଠରେ କଣ୍ଠ ମିଳାଇ ତାଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି ବୋଲି ଆନୁରୋଧମାନେ ମତପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତି । ମହାକବି ଭବଭୂତ ଲେଖିଥିଲେ, “କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ଯନ୍ତବତାଂ ବିଧାତ୍ରେ, ତନ୍ତବ ରୂପ ରମଣୀୟତାୟାଃ” । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ କବିଙ୍କର ରାଧାନାଥ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ଯେ, ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତୁକୁ ଯେତେ ଦେଖିଲେ ହେଁ ଦର୍ଶକ କେବେହେଲେ ଚକ୍ଷୁର ସମାପ୍ତିର ଉପମାନ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପନରେ କେବେହେଲେ ଦର୍ଶକ ଜ୍ଞାନ ଅନୁଭବ କରିବାର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିପାରେନା । ତେଣୁ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତୁକୁ ଦର୍ଶକ ଯେତେଥର ଦେଖିଲେ ହେଁ ତାହା ବାରମ୍ବାର ତାର ଚକ୍ଷୁ ସମକ୍ଷରେ ନୂତନ ରୂପରେ ଆବିର୍ଭୁତ ହୁଏ । ଚିଲିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଏହି ପ୍ରକାରରେ କବିଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ସମକ୍ଷରେ ଉଦ୍‌ଭାବିତ ହୋଇଅଛି ।

ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପ୍ରେମୀ କବିଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପିପାସାର ଅମର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହେଉଛି ଚିଲିକାର ଏହି ଅଂଶ ।

(୮) ଛୁର ଭାଗ୍ୟ ମୋର ପିନ୍ଧିତ ପାଖାଣେ
ମୋ ଜୀବନ ଗଢ଼ା ଅନ୍ୟ ଉପାଦାନେ,
ଚିର ହାହାମୟ ଏ ଛୁର ଜୀବନ
ଜୀବନ ନୁହଇ ଜୀବନ ମରଣ ।

ଉକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶଟି କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କର ଚିଲିକା କାବ୍ୟରୁ ଆନୀତ । କବି ଚିଲିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ପରେ ଚିଲିକାଝରରେ ତାଙ୍କର ଅନ୍ତିମ ଜୀବନଯାପନ କରିବାର କାମନା କିପରି ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇଗଲା ସେ କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କବି ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର କେତେକ କଥା ଏଠାରେ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି ।

କବିବର ରାଧାନାଥ ଚିଲିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ଏତେଦୂର ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ ଯେ ଚିଲିକା ଝରରେ ତାଙ୍କର ଅନ୍ତିମ ଜୀବନଯାପନ କରିବାର କାମନା ପୋଷଣ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ସଂସାରର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତାଙ୍କର ଏହି କାମନା ପୂରଣରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସୃଷ୍ଟି କଲା । ସେ ବାଧା ହୋଇ ଚିଲିକା ଝରରେ ଅନ୍ତିମ ଜୀବନଯାପନ କରିବାର ଅଭିଳାଷ ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ସେ ଜଣେ ସଂସାରୀ ହେଲେ ହେଁ ସଂସାରର ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପରି ତାଙ୍କର ଆଶକ୍ତି ନ ଥିଲା । ସେ ସବୁବେଳେ ନିର୍ଲିପ୍ତ ରହୁଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ସଂସାରର କୌଣସି ସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତି ସହିତ ସଙ୍ଗୀ ହେବାପାଇଁ ମନ ବଳାଇ ନ ଥିଲେ । ସାଧାରଣ ସଂସାରୀ ହସିଖେଳି ଜୀବନକୁ ବିତାଇ ଦେଇଥାଆନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନେ ଜୀବନକୁ ଆନନ୍ଦର ଆଧାର ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର କବିବର ରାଧାନାଥ କେବେହେଲେ ଜୀବନକୁ ଏପରି ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ଜଣେ ଭାଗ୍ୟବାଦୀ ମାନବ । ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଦେଖାଦେଇଥିବା ବହୁ ଦୁର୍ଘଟଣାଜନକ ଘଟଣାରେ ସେ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରିଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ଭାଗ୍ୟ ପଥରରେ ଖୋଦିତ । ଅର୍ଥାତ୍ ତାଙ୍କର ଭାଗ୍ୟ କେବେହେଲେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ନାହିଁ । ସବୁବେଳେ ସେ ଦୁଃଖର ଆବର୍ତ୍ତରେ ପଡ଼ି ହାହାକାର କରିଛନ୍ତି । ଜୀବନର ଅଶେଷ ଦୁଃଖ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ଯଥାର୍ଥରେ ଜୀବନ ନୁହେଁ—

ତାହା ଜୀବନ୍ତ ମରଣ । ଜୀବନରେ ସବୁ ପାଇ ସେ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି
କେବଳ ଦୁଃଖ । ଦୁଃଖବାଞ୍ଛା କବିଙ୍କର ଏହି ଉକ୍ତି ଘାଠକ ମନରେ
ସମବେଦନା ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ ।

କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କର ଜୀବନ ପ୍ରତି ଏ ପ୍ରକାର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ
ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଦୁଃଖସ୍ୱର ପ୍ରକାଶ କରିଅଛି ।

(୯) ସୁଖ ରୂପେ ଯାହା ଜନନେତ୍ରେ ଦିଶେ
ହାତେ ଆସେ ହାତୁଁ ପଡ଼ିବା ପାଇଁ ସେ
ବସ୍ତୁ ନୁହଇ ସେ ଅଟଇଟି ଧୂମ
ଅନ୍ୟ ନାମ ତାର ଆକାଶ-କୁସୁମ ।

ଉକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶଟି କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କର ଚିଲିକା କାବ୍ୟରୁ
ଆମ୍ଭଙ୍କ । ଏହି ପଦ୍ୟାଂଶରେ କବିଙ୍କର ଜୀବନର ଦଶନ କେତେକାଂଶରେ
ପ୍ରକାଶ ପାଇଅଛି ।

ସଂସାର ହେଲେ ହେଁ ରାଧାନାଥ ଥିଲେ ବିଷୟବାସନା ପ୍ରତି
ନିର୍ଲିପ୍ତ । ସଂସାରର ସାଧାରଣ ଲୋକ ଜୀବନକୁ ଉତ୍ସବ ମୁଖର
କରି ଡୋଳିବା ସମୟରେ ସେ ନିଜ ଜୀବନକୁ ଦୁଃଖପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ
ଦେଖି ଅଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ସେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ଯେ, ତାଙ୍କର ଜୀବନ
ଚରଦିନ ଦୁଃଖର ପ୍ରହାରରେ ଜର୍ଜରିତ ଓ ସେ ଦୁଃଖ ରୂପକ ଗୁରୁଙ୍କର
ପ୍ରଧାନ ଶିଷ୍ୟ । କବି ଯେତେବେଳେ ଜଗତକୁ ଦୁଃଖଦୃଷ୍ଟି ଜ୍ଞାନଚକ୍ଷୁରେ
ଦେଖିଅଛନ୍ତି ସେତେବେଳେ ଜଗତର କୌଣସି ଉପାଦାନ ତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁକୁ
ସୁଖକର ମନେହୋଇ ନାହିଁ । ମରୁଥିର ସେ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି
ଦୁଃଖର ସତ୍ତା । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ମତରେ, ସଂସାରର ଲୋକେ ଯାହାକୁ
ସୁଖ ମନେକରି ତାହା ପଛରେ ଧାଇଁ ଯାଆନ୍ତି ତାହା କେବେହେଲେ
ଚରସ୍ଥାୟୀ ନହେଁ । ତାହା ଗୋଟିଏ ହାତରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ହାତକୁ
ଆସେ ଓ ପୁଣି ସେ ହାତରୁ ଅନ୍ୟ ହାତକୁ ଚାଲିଯାଏ । କବିଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ
ସୁଖ ଏକ ବସ୍ତୁ ନୁହେଁ, ତାହା ଧୂମ । ଧୂଆଁ ଯେପରି କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ
ସ୍ଥାୟୀ ଭାବରେ ନ ରହି ନିଜର ସତ୍ତା ନେଇ ଉଡ଼ିଯାଏ, ସୁଖ ଠିକ୍ ସେହିପରି
ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନକୁ ଚାଲିଯାଏ । ଯେଉଁମାନେ ତାକୁ
ଚରଦିନ ବାନ୍ଧି ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି ସେମାନେ କେବେହେଲେ

ସଫଳକାମ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ କବି ସୁଝର ଅନ୍ୟ ନାମ ଦେଇଛନ୍ତି ଆକାଶ କୁସୁମ ଆକାଶରେ କୁସୁମ ପାଇବାର ଆଶା ଦେଇ ଅସଙ୍ଗତ ସୁଝକୁ ଚିରଦିନ ପାଇଁ ପାଇବାର ଆଶା ସେହିପରି ଅସଙ୍ଗତ ।

ଉକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶର କବିଙ୍କର ଜୀବନଦର୍ଶନ ଓ ଦାର୍ଶନିକ ଦୃଷ୍ଟି କୋଣର ଯଥାର୍ଥର ପରିଚୟ ମିଳିଅଛି ।

(୧୦) କୋ କୃପା ବିହୀନ ଉତ୍କଳମାତାର

ନାମ ଖ୍ୟାତଗ୍ରନ୍ଥେ ପଡ଼ି ନାହିଁ ଗାର ।

ଉକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶଟି କବିଙ୍କର ରଞ୍ଜନାଥଙ୍କର ଚିଲିକା କାବ୍ୟରୁ ଉଦ୍ଧୃତ । କାବ୍ୟର ଶେଷ ଭାଗରେ କବି ଉତ୍କଳର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ସମ୍ପର୍କରେ ଖେଦୋକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି ।

ଚିଲିକା କାବ୍ୟର ଶେଷାଂଶରେ କବି ଉତ୍କଳର ପ୍ରାକୃତିକ ଅବସ୍ଥିତି ଓ ତାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତ ପଥରେ ଉତ୍କଳ ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଗନ୍ତାଘର ହେଉଛି ହେଁ ତାର ଖ୍ୟାତି ଭାରତରେ ପ୍ରଚାର ଲାଭ କରିନାହିଁ । ଏହାର ଏକମାତ୍ର କାରଣ ସ୍ବରୂପ କବି ସରସ୍ବତୀଙ୍କର କରୁଣାର ଅଭାବକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି । ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କର ପ୍ରାକୃତିକ ଅବସ୍ଥିତିରୁ ଉଚ୍ଚ ବିଶେଷ ଭାବରେ ପ୍ରଚାରଲାଭ କରିଅଛି କବିମାନଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା ଯୋଗୁଁ । ମାତ୍ର ଉତ୍କଳରେ ତାହା ହୋଇନାହିଁ । କବିମାନଙ୍କ ରଚନା ଯୋଗୁଁ ଖବ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଗିରୀ ଆସନ ପାଇଛି, ମାତ୍ର ଉତ୍କଳର ମହେନ୍ଦ୍ର ପବନ ଅଜ୍ଞାତରେ ରହିଛି । ସେହିପରି ସୁଦ୍ର ଶିଳ୍ପାନୟ ଜଗତରେ ବିଖ୍ୟାତ ହୋଇଛି, ମାତ୍ର ମହାନୟର ନାମ କେହି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ କବି ନିଜ ଜନ୍ମଭୂମିର ଏତାଦୃଶ୍ୟ ଅଖ୍ୟାତିରେ ଖୋଦ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ଓ ଏଥିପାଇଁ ଦେଶ ଗଣାପାଣିଙ୍କୁ ଦାୟୀ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ ଦେଶ ଗଣାପାଣିଙ୍କର କରୁଣା ଅଭାବରୁ ଉତ୍କଳର କବିଙ୍କ ଲେଖନୀ ଉତ୍କଳର ପ୍ରାକୃତିକ ଅବସ୍ଥିତିକୁ ବିଖ୍ୟାତ କରିପାରି ନାହିଁ । କବିଙ୍କର ଏ ପ୍ରକାର ଖେଦୋକ୍ତିରେ ସତ୍ୟତା ରହିଅଛି । ଉତ୍କଳର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କବିଙ୍କ ଚିତ୍ତକୁ ଦୁଃଖାଭିଭୂତ କରିଦେଇଛି ।

ଏହି ପଦ୍ୟାଂଶରୁ କବିଙ୍କର ଦେଶାତ୍ମବୋଧ ଭାବଧାରର ଯଥାର୍ଥର ପରିଚୟ ମିଳିଥାଏ ।

ପ୍ରବେଶିତର

(୧) ଚିଲିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କିପରି ଭାବରେ କବିଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ ପ୍ରତିଭାତ ହୋଇଅଛି—ନିଜ ଭାଷାରେ ବ୍ୟକ୍ତକର ।

କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କର କାବ୍ୟ-କବିତା ଆଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ପ୍ରେମପ୍ରବଣତା ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଭାବରେ ଦୃଷ୍ଟି ରଖିବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କ ହାତରେ ହିଁ ପ୍ରକୃତ ମୁଖ୍ୟ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶିତମ ହୋଇଅଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । କବିବର ରାଧାନାଥ ଚିଲିକା କାବ୍ୟ ରଚନା କରିବା ସମୟକୁ ତାଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ସହିତ ପାଠକମାନେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ପରିଚିତ ହେଇ ସାରିଥିଲେ । ଚିଲିକା ହ୍ରଦର ଅବସ୍ଥିତି ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କବିଙ୍କୁ ଏପରି ଭାବରେ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥିଲା ଯେ କବି ଚିଲିକାକୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆଧାର ଭାବରେ ତାଙ୍କ କାବ୍ୟରେ ଚିତ୍ରିତ କରିଅଛନ୍ତି ।

କାବ୍ୟର ଆରମ୍ଭରେ କବି କୌଣସି କାବ୍ୟଶୃତିର ଅନୁସରଣ ନ କରି ପ୍ରଥମରୁ ଚିଲିକାକୁ ଉତ୍କଳଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ବିଳସ ସରୋବର, ମରୁଳ-ମାଳିନୀ ନିଳାମ୍ବୁ ଚିଲିକା ଭାବରେ ସନ୍ତୋଷପନ କରଛନ୍ତି । ଚିଲିକାର ଅବସ୍ଥିତି ଓ ତାର ପାରିପାଶ୍ବିକ ପ୍ରକୃତିର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଇ କବି ନିଜର ଭାରତ ଭ୍ରମଣ ଅଭିଜ୍ଞତା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତିର ପ୍ରମାଣ କବି ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ ଅବଲୋକନରେ ଆନନ୍ଦଲାଭ ନିମିତ୍ତ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନ-ପରିଦର୍ଶନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭ୍ରମଣୋଦ୍ୟତ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ ଅବଲୋକନ କରି ତହିଁରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ବିମଳ ସତ୍ତ୍ୱ ଅନୁଭବ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଝୁଣ୍ଟଣ, ବିରାଟ, ବିକଟ ଦୃଶ୍ୟ ସନ୍ଦର୍ଶନରେ କବି ଚିତ୍ତ ଆତ୍ମହର ହୋଇପଡ଼ିଲା । କବି ନିଜର ଆତ୍ମସତ୍ତ୍ୱ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ତେଣୁ ସେ ବାରମ୍ବାର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଚିଲିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ସ୍ମରଣ କରିଥିଲେ । କବି ଯେତେବେଳେ ହିମାଳୟର

ପାଦଦେଶରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ତାର ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ
ଅବଲୋକନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ ସେତେବେଳେ ସେ
ହିମାଳୟର ବିରାଟତାରେ ଆତ୍ମସତ୍ତା ହରାଇ ବସିଲେ । କବିଙ୍କ
ଭାଷାରେ,

“ଭାରତର ରତ୍ନ-ସୀମାନ୍ତ-ଅଚଳ
ଦେଖିଲି ହିମାଦ୍ରି ହିମ ଉର୍ଜ୍ଜ୍ୱସ୍ୱଳ ।
ପାଦେ କୋଟି କୋଟି ଶିଖରୀ ସମାଜ
ସବୋକେ ଶୋଭନ୍ତି ଶୁଭ୍ର ଶୈଳରାଜ,
ଶୃଙ୍ଗୋପରି ଶୃଙ୍ଗ—ଶୃଙ୍ଗ ତଦୁପରି
ମାଳ ବ୍ୟୋମପଟେ ଚନ୍ଦ୍ର ହେଲୁପରି ।
ମାହାର-ମୁକୁଟେ ମସ୍ତକ ମଣ୍ଡିତ
ହେଲେ ଶୋଭେ ଶୁଭ୍ର ଗଙ୍ଗା-ଉପସାତ ।
ନିସ୍ତବ୍ଧ ମାରବ ସେ ମହାବିଜନେ
ସନାତନ ଶ୍ରେତ ଭୂସାର-ଆସନେ ।
ବ୍ୟୋମକେଶ-ମୁଖି ଦେଖିଲି ଚମକ
ପଡ଼ିଲ ସେ ରୂପେ ଚିତ୍ରବୃତ୍ତି ଥକ ।
ମନେ ମନେ କହି ନିମିଲି ମାରବେ
ନମୋ ଦେବାମୁନେ ଶ୍ରୀ ଗୌରୀ-ଗୁରବେ ।”

କେବଳ ଏତିକି ନୁହେଁ, ରାଜସ୍ଥାନର ଶ୍ରୀମ ମହେଶ୍ୱରୀ ଭ୍ରମଣ କରିବା
ସମୟରେ କବି ସେଠାରେ ଅତିମାତ୍ରାରେ ଅତିଷ୍ଠ ହୋଇପଡ଼ିଛନ୍ତି । ସେହି
ଦୃଶ୍ୟରେ ବ୍ୟତୀତ କବିଚିତ୍ତ ଚିଲିକାର ଆନନ୍ଦ ଦାୟିନୀ ରୂପକୁ ବାରବାର
ସ୍ମରଣ କରିଅଛନ୍ତି ।

“ତୃଷାଭୁର ରେଖା ଗୁହ୍ୟ ଯଥା ବସି
ସ୍ତୁରେ କମଳମା-ହରିତ ସରସୀ ।
ସେହି ରୁଷ ଦୃଶ୍ୟେ ସ୍ମିନ୍ନ ଛବି ତୋର
ନେତାନ୍ତେ ସ୍ମୃତି କରୁଥିଲ ମୋର ।”

ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ ସନ୍ଦର୍ଶନ କରିବା
ସମୟରେ କବି କେବେହେଲେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ବିମଳ ରୂପର ସନ୍ଦାନ

ପାଇପ ରି ନାହାନ୍ତି । ଝୁଟେ, ବିରାଟ, ବିକଟ ଦୃଶ୍ୟରାଜି କବିଙ୍କ
ଚିତ୍ତରେ ଝୁଟି ଫିଆର କରିଅଛି । ତେଣୁ କବି ତାଙ୍କର ସ୍ବରଚକ୍ରମଣର
ଅଭିଜ୍ଞତା ବିଷୟରେ ଲେଖିଛନ୍ତି—

“ସ୍ବର୍ଗ୍ୟ ଭାବେ ଏହି ମହାଦୃଶ୍ୟମାନ
ଦେଖିଲି ଭାବେ ତ୍ରୁମି ନାନା ସ୍ଥାନ ।
ଝୁଟେ, ବିରାଟ, ବିକଟ, ଉଦାର
ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ହେଲୁ ବିସ୍ମୟ ଅପାର ।
ଚିତ୍ତକୁ ଗଲ ନିଜ ପଥ ହୁଡ଼ି
ସନ୍ଧ୍ୟା ଗଲ ସେହି ମହାଭାବେ ବୁଡ଼ି ।
ଖର ସୌରକରେ ତାରକା ଯେସନ
ଅସ୍ଥିତା ବିସ୍ମୟେ ହେଲୁ ନିମଗନ ।
ଗୁରୁପ୍ରାୟ ତାଙ୍କୁ ଦୂରୁଁ କରି ଝୁଟି
ସଖୀ ପ୍ରାୟେ ତୋତେ ସ୍ବରୁଥିଲି ମାତି ।”

ସ୍ବରଚକ୍ର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କବିଙ୍କ ଚିତ୍ତକୁ ଆନନ୍ଦିତ
କରିପାରିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ କବି ସେ ସବୁକୁ ଚିଲିକା ସହିତ ଭୁଲିନା କରି
ଚିଲିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ବୋଲି ପ୍ରତିପାଦିତ କରିଅଛନ୍ତି ।

ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପ୍ରେମୀ କବିଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଚିଲିକାର ଶରତକାଳୀନ
ଦୃଶ୍ୟକୁ ଉତ୍ତମଭାବରେ ରୂପଦାନ କରିଅଛି । ଶରତରତ୍ନର ଆଗମନରେ
ଚିଲିକା ବନ୍ଧରେ ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ହଂସ ସନ୍ତରଣ କରନ୍ତି । ଏହି
ବିଷୟ କବିଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋମୁଗ୍ଧକର ରୂପ ଧାରଣ
କରିଅଛି ।

“କଳ୍ପସିତ ବାରି କଳ୍ପସି-ହାରକ
କାସାରେ କୁମୁଦ ହାସ-ପ୍ରକାଶକ ।
ଦକ୍ଷିଣାଶା-ବଧୂ ଅବତଂସ-ମୋତି
ମହୋଦ୍ଦଳ କୁନ୍ଦ-ସମୁଦ୍ଭବ ଜ୍ୟୋତି
ଉଠିଲେ ଆକାଶେ, ଆସି ଦଳେ ଦଳେ
ପୁରନ୍ତି ଜଳ ଏ କଳ କୋଳାହଳେ ।”

ଶରତରତ୍ନରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କବିଙ୍କ ଲେଖନୀର ଅଙ୍ଗବ ଜୀବନ୍ତ
ତଥା ରମଣୀୟ ରୂପ ଲଭ କରିଅଛି । ଚିଲିକାର ଝରବର୍ଣ୍ଣୀ ଅଶ୍ରେଷ୍ଠ
ବର୍ଣ୍ଣନା ଏପରି ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ହୋଇଅଛି ଯେ, ପାଠକର ଚିତ୍ତ ତହିଁରେ ଦ୍ରବୀଭୂତ
ହୋଇଯାଏ । ଚିଲିକାର ପଶ୍ଚିମଝରର ଶୋଭା ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ
କବିଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ ଏକ ବର୍ଣ୍ଣୋତ୍ସବ ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛି । ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନା କବିଙ୍କର
କଳ୍ପନା ଶିଳ ସର ଅମର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । କବି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ତତ୍ତ୍ୱ
ମଧ୍ୟରେ ଲେଖି ବସିଛନ୍ତି,

“ଆହା ଏ ଶୋଭାର କାହିଁ ପଟାନ୍ତର
ଥୁଲେ ଥୁବ ସୁଗନ୍ଧ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଅଗୋଚର,
ପାନସାରିବ ଦେଖି କହ କେହୁ ଜନ
ଏ ଶୋକ-ପାସୋର ଅପ୍ସର ଭ୍ରମନ ?
ଭରଣଭୋଜନ କେଉଁ ରୂପପାଣୀ
ତୃପ୍ତ ହେବ ଏହା ଥରେ ମାତ ଧାୟୀ ?
ବଚନ ବିଚିତ୍ର ନୁହଇ ଏ ଛବି
ହୃଦ ସେ କେବଳ ପାନର ଅନୁଭବ ।”

ଚିଲିକା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ କବିଙ୍କର ବିହ୍ୱଳଚିତ୍ତ କେବଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର
ସନ୍ତାନ କରିଛି ଏବଂ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଜୟଗାନ କରିଛି । କବିଙ୍କ କଳ୍ପନାରେ
ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କର କାଞ୍ଚ ଅଭିଯାନରୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନର ଦୃଶ୍ୟ ଅଙ୍ଗବ
ରମଣୀୟ ହୋଇଉଠିଛି । କେବଳ ସେତିକି ନୁହଁ କବି ପ୍ରଯୋଗସମୟରେ
ରକ୍ତବାହୁର ଉତ୍କଳ ଆତ୍ମନୀଶ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଚିଲିକାର ସହାର
ମୁଣି ଅଙ୍କନ କରିଅଛନ୍ତି । ବର୍ଣ୍ଣନା କ୍ଷମରେ କବି ଚିଲିକାର ସିରୁଣାମୁକା
ଶକ୍ତିର ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି ।

ଚିଲିକା ଝରରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ କବି ପଶ୍ଚିମ ଆକାଶରେ
ଅସ୍ତଗାମୀ ସୂର୍ଯ୍ୟର ଜନକ କରଣ ରଞ୍ଜିତ ଦୃଶ୍ୟ ଅବଲୋକନ କରି
ସେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଜୟଗାନ କରିଅଛନ୍ତି । କ୍ଷୀଣକ୍ଷୀର ଅନ୍ତରାଳରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ
ଅସ୍ତହେବା ସମୟରେ ଚିଲିକା ବନ୍ଧରେ ଯେଉଁ ଅପୂର୍ବ ବର୍ଣ୍ଣୋତ୍ସବ ସୃଷ୍ଟି
ହୁଏ ତାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି,

“ଚିଲିକା ତୋହର ଏହି ଶୋଭାବନ
ବର୍ଣ୍ଣୋତ୍ସବମୟ ଦୃଶ୍ୟ ସାୟଂତନ
ଅଟେ ସର୍ବଶୋଭା ସୀମାନ୍ତର ଟୀକା
ପ୍ରକୃତିର ଗୁରୁ ଆଲୋଚ୍ୟ-ଶାଳିକା ।”

ଚିଲିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କବିଚିତ୍ରକୁ ଏପରି ଭାବରେ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥିଲା ଯେ କବି ତାଙ୍କର ଅନ୍ତମ ଜୀବନ ଚିଲିକାଞ୍ଚରରେ ଅତିବାହିତ କରିବାର କାମନା ପୋଷଣ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଜଣେ ସାଧାରଣ ସଂସାରୀ ଭାବରେ ତାଙ୍କର ସେ ଆଶା ଫଳବତୀ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ କବିଙ୍କ ମନରେ ଗଭୀର ଦୁଃଖ ଦେଖା ଦେଇଥିଲା । କାବ୍ୟର ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗ ହିଁମରେ କବି ନିଜ ଜୀବନର ବହୁ ଅଭିଜ୍ଞତା ଓ ଦୁଃଖ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଉତ୍କଳର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର କାରଣ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଅଛନ୍ତି ।

କବିବର ରାଧାନାଥ ଚିଲିକା କାବ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତି ପ୍ରେମ-ପ୍ରବଣତା ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ଅମର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି—ଏ କଥା କେହି ଅସ୍ତ୍ରୀକାର କରି ନ ପାରେ ।

୨ । ଚିଲିକା କାବ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନରେ କବିଙ୍କର ପ୍ରକୃତି ଚିନ୍ତଣର ଦକ୍ଷତା ବିଷୟ ଆଲୋଚନା କର ।

କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ କାବ୍ୟ-କବିତାର ପ୍ରସଙ୍ଗ ହିଁମରେ ପ୍ରକୃତି ବର୍ଣ୍ଣନା ସ୍ଥାନ ପାଉଥିଲା । ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ରତ୍ନର ଆବର୍ଜନ, ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ, ଉଦ୍ୟାନ ପ୍ରଭୃତିର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସ୍ଥାନ ପାଉଥିଲା । ମାତ୍ର କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କଠାରୁ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ କବିତାରେ ପ୍ରକୃତି ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନ ଗ୍ରହଣ କଲା । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତି ତାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆତ୍ମସ୍ୱତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଲା । କବିବର ରାଧାନାଥ ଓ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କବି-ମାନଙ୍କର ରଚନାରେ ପ୍ରକୃତି ବହୁ ଭାବରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ହେଁ ଚିଲିକା କାବ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତିର ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଭିନବ । ଚିଲିକାର ଅଙ୍ଗସୌଷ୍ଟବ କବିଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ହେଇ ଉଠିଛି ଏକାନ୍ତ ଅନବଦ୍ୟ । କାବ୍ୟର ଆରମ୍ଭରେ କବି ଚିଲିକାର ଅନୁପମ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବିଷୟ ସଚିତ କରି କାବ୍ୟର ପଞ୍ଚକ୍ତିରେ କେବଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଜୟଗାନ

କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ମୁକ୍ତ କଣ୍ଠରେ ସ୍ୱୀକାର କରିବାର କଥା । କାବ୍ୟରୁ ଆରମ୍ଭରେ କବି ସେତେବେଳେ ପାଠକକୁ ଶୁଣାନ୍ତି—

‘ଉତ୍କଳ-କମଳା ବିଳାସ-ପାଦିକା

ମରୁଳ-ମାଳିନୀ-ନୀଳାମ୍ବୁ ଚିଲିକା ।’

ସେତେବେଳେ ପାଠକ କେବଳ ଏଇ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଶ୍ରୀକାର ସାଦୁକରି ମାୟାରେ ଅଭିଭୂତ ହୁଏନା; ସେ ଅନୁଭବ କରେ ସତେ ଯେପରି ଚିଲିକାର ମାଳବସ ଉପରେ ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ହୋଇ ମରୁଳ ସନ୍ତରଣ କରୁଛନ୍ତି, ଆଉ ଚିଲିକାର ମାଳ କଲ୍ଲୋଳ ସେମାନଙ୍କୁ ଦୋଳାୟିତ କରିବାରେ ଲାଗିଛି । କାବ୍ୟ ରଚନାରେ ଏଇ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ କେବଳ ପାଠ କରିବାର ନୁହେଁ—ଅନୁଭବ କରିବାକୁ କଥା । କବି ଏଠାରେ କାବ୍ୟକୁ ରଚନା କରିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କର ମାନସ ରାଜ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଚିନ୍ତା ଉଦ୍‌ଭାସିତ ହୋଇଉଠିଥିଲା ତାହାକୁ ହିଁ ପାଠକମାନଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ବାଢ଼ିଦେଇଛନ୍ତି । ରଚନାର ଏହି ଗୁଣଟିକୁ ଚିନ୍ତାକାବ୍ୟରୁ ବୋଲି କହିଦେଇ ସମାଲୋଚକ ତାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଶେଷ କରିଦେଇ— ପାରେ, ମାତ୍ର ରମିକ ପାଠକ କାବ୍ୟର ଚିନ୍ତାକାବ୍ୟରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଥାଏ ।

କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କ ଲେଖନୀ ସମଗ୍ର ଭାବରେ କେବଳ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ବସିଛି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସତ୍ତା ଆଉ ସେଇ ସତ୍ତା ଭିତରେ କବି ରୁହୁଁଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ପାଠକଶ୍ରେଣୀ ଅବଗାଧନ କରି ଜୀବନରେ କେବଳ ଆନନ୍ଦର ଅଧିକାରୀ ହୁଅନ୍ତୁ । ଜୀବନ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଅଧୀର କବି ପାପଶିଖା ପରି ଜଳି ଜଳି ଆଲୋକ ଦାନ କରୁଛନ୍ତି ଶୁଦ୍ଧରେ ତାଙ୍କର ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଯୋଗାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ରସପାନର ସାର୍ଥକ ଉପାଦାନ । କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କ ଜୀବନର ଏଇ ସହଜ ଗୁଣଟି ବିଷୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାଠକ ଅବହତ ହେବା ବିଧେୟ ।

କବିଙ୍କ ଲେଖନୀ କେବଳ ଚିଲିକା ବସି ନୁହେଁ, ଚିଲିକାର ଶରବତୀ ଅଞ୍ଚଳର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ଯଥାଯଥ ଭାବରେ ରୂପଦାନ କରିବାରେ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ସୃଷ୍ଟି କରି ନାହିଁ । କବିଙ୍କ ଶ୍ରୀକାରେ—

‘କିଶାଳ ପୁକନ ମନୋମୋହକାରୀ
ମସ୍ତକିକା ଯାର ଚର ସହଚର ।
ଦ୍ଵୀପମାଳା ଶ୍ରେୟ ହରିତାୟମାନ,
ଏମାନ ଚୋହର ଶୋଭା-ଉପାଦାନ ।
ଏତେ ଛବି ଯେଣୁ ଏକାଧାରେ ଠଳ
ଛବିଲ ଉଜ୍ଜ୍ଵଳେ ତୋ ଛବି ଅତୁଳ ।’

କବିଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ପିପାସୁ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିଛି କେବଳ ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ । ଚିଲିକାର ଘରବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳରେ କେଉଁଠାରେ ଗ୍ରାମଦେବତାଙ୍କ ମନ୍ଦିର ସଂଲଗ୍ନ ଉଦ୍ୟାନବାଟିକାରେ ସିନ୍ଦୂରିତ ଗୋଡ଼ବାଣ ପୁଷ୍ପର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କେଉଁଠାରେ କନିଅର ପୁଲର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ପୁଣି କେଉଁ ଗ୍ରାମ ଉପକଣ୍ଠରେ ବିରଟକାୟ ବଟଦ୍ରୁମର ଶାଖାରେ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ସମୟରେ ହଳଦୀବସନ୍ତ ସହିତ ଗୁଣ୍ଡୁଚର କଳଶିର ପରି କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଦୃଶ୍ୟ କବିଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିପଥରୁ ବାଦ୍ ଯାଇ ନାହିଁ । ଚିଲିକାଘରରେ ବୃତ୍ତିରେ ଥିବା କେତେଜଣ ପୁଷ୍ପକୁ ଚିଲିକା ବସରୁ ପ୍ରବାହିତ ମନ୍ଦ ସମୀରଣ କିପରି ଭାବରେ ସେବାକରୁଥାଏ ତାହା କବିଙ୍କ ଲେଖନୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ଚିତ୍ରଣ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛି ।

ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପିପାସୁ କବି କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରୁ ସାମୟିକ ଅବସର ନେଇ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅବଲୋକନ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବହୁସ୍ଥାନ ଭ୍ରମଣ କରିଥିଲେ । ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ସେ ଯେଉଁସବୁ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ ଅବଲୋକନ କରିଥିଲେ ସେ ସବୁ ତାଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦଦାନ କରିପାରି ନ ଥିଲା । ସେ ବାରମ୍ବାର ଚିଲିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ସ୍ମରଣ କରିଥିଲେ । ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରିବାରେ କବିଙ୍କର କିପରି ସୁସ୍ଥ ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତି ଥିଲା ତାହା କବିଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ଉତ୍ତମ ଭାବରେ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଥାଏ ।

ଚିଲିକା ବସରେ ଶାରଦୀୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କବିଙ୍କର ଲେଖନୀରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପୁଷ୍ପଳ ହୋଇଉଠିଛି । ରତ୍ନ ଚନ୍ଦ୍ରରେ କବିଙ୍କ ଅପୂର୍ବ ଦକ୍ଷତା ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଥାଏ । ଚିଲିକାର

ବନ୍ଧ ଦେଶରେ ଓ ଖାର ଦେଶରେ ଅବସ୍ଥିତ ବିଭିନ୍ନ ପାହାଡ଼ ପର୍ବତ,
ଅରଣ୍ୟ ପ୍ରଭୃତିର ବିଶଦ ବର୍ଣ୍ଣନା କାବ୍ୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଚମତ୍କାର ଶୃଙ୍ଖଳରେ
ପ୍ରକାଶ ପାଇଅଛି । କବିଙ୍କର ପ୍ରକୃତି ବର୍ଣ୍ଣନାର ଏକ ଅନୁପମ
ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧାର ଯୋଗ୍ୟ । ଚିଲିକାର ପୂର୍ବଝରରୁ ନୌକା
ଆଗେହଣ କରି ଦର୍ଶକ ପଶ୍ଚିମଝର ଅଭିମୁଖରେ ଅଗ୍ରସର ହେବା
ସମୟରେ କିପରି ଭାବରେ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟର ସମାଗେହ ଦର୍ଶକ
ଚିତ୍ତକୁ ଆକ୍ରାନ୍ତ କରେ ତାହା କବିଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଫୁଟୁ ।

‘କୁହେଲିକା ଭେଦି ଯେହ୍ନେ ଶିଳକୁଟ
ହମେ ହେଉଥାନ୍ତି ନଭେ ପରିସ୍ପର୍ଶ ।
ଜଳୋଦଗତ ଇନ୍ଦ୍ରମାଳର ଗନ୍ଧୁଜ
ପ୍ରାୟ ଦଶୁଆଇ ଦ୍ରୀପଶିଳ ବ୍ରଜ ।
ଯେତେ ହେଉଥାଇ ତର ଅଗ୍ରସର
ଅଲଗା ଦିଶନ୍ତି ଲଗ୍ନ ପରସ୍ପର ।
ସୂକ୍ଷ୍ମ ହେଉଥାଏ ହମେ ହମେ ଶ୍ରୀତ
ଏକ ବର୍ଣ୍ଣ ନାନାବର୍ଣ୍ଣେ ବିଭାସିତ;
ପଲକେ ପଲକେ ହୁଅଇ ପ୍ରକାଶ
ଛାୟା ଆଲେକର ଅପୂର୍ବ ବିଳାସ;
ସାୟନ୍ତନ ଘନ ଖେଳଇ ଗଗନେ
ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତର ଐନ୍ଦ୍ରଜାଲକ ଚରଣେ;
ଠାବେ ଠାବେ ଅଭ୍ରଗଣ୍ଡ ସୃଷ୍ଟିକାନ୍ତ
ଶିରତୋଳ ଶିଳ ଶିଖି ଝୁଙ୍କୁଥାନ୍ତି
ଶୋଭାବଶି ପୁଟି ଅନ୍ତରାକ୍ଷେ ସ୍ଥଳେ,
ତହୁଁ ତୋ ତରଙ୍ଗ ବସେ ପ୍ରତିଫଳେ !’

ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନାରେ କବିଙ୍କର ସୂକ୍ଷ୍ମବୁଦ୍ଧି ପାଠକ ମନରେ
ବିସ୍ମୟ ଉତ୍ପାଦନ କରିଥାଏ । କବିଙ୍କର ନିବିଷ୍ଟଚିତ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର
ଅନୁସନ୍ଧାନରେ କିପରି ଏକନିଷ୍ଠ ତାହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଅଧିକ ବା କି
ଭାବରେ ଦିଆଯାଇପାରେ ?

କବି ଚିଲିକାର ପ୍ରକୃତିକୁ ସିରୁଣାମୁକା ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ଚିଲିକାର ପ୍ରକୃତିରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି, ବହୁ ଜୀବଜନ୍ତୁର ସ୍ଥିତି ଓ ରକ୍ତବାହୁ ଦୈତ୍ୟସଂହାର ଚିଲିକା ପ୍ରକୃତିର ସିରୁଣର ପରିଚୟ । ଦୈତ୍ୟ ରକ୍ତବାହୁ ଉତ୍କଳ ଆଦମଣ କବି ଉତ୍କଳକୁ ଲୁଣ୍ଠନ କରି ଯେତେବେଳେ ଅତିମାସାରେ ଗଙ୍ଗୋଦ ମନ ନେଇ ଚିଲିକା ମଧ୍ୟଦେଇ ସୁଦେଶକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରୁଥିଲା ସେତେବେଳେ ଚିଲିକା କରୁଳମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ କରି ରକ୍ତବାହୁର ଦଳ ସମେତ ତାକୁ ସଂହାର କରିଥିଲା ।

ଚିଲିକାର ପଶ୍ଚିମଞ୍ଚରର ସନ୍ଧ୍ୟା ବର୍ଣ୍ଣନା କବିଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋରମ ରୂପ ଧାରଣ କରିଅଛି । ଭାଲେସ ପଦ୍ମତର ଅନ୍ତରାଳରେ ଅସ୍ତଗାମୀ ସୂର୍ଯ୍ୟର ରକ୍ତମାସା ଚିଲିକା ବନ୍ଧରେ କି ସ୍ୱପ୍ନଲେଖ ସୃଷ୍ଟିକରେ ତାହା କବିଙ୍କ କଳ୍ପନାଶକ୍ତି ତଥା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଜ୍ଞାନର ପରୀକ୍ଷା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଅଛି ।

ଚିଲିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ମୁଗ୍ଧ କବି ତାଙ୍କ ଲେଖନୀ ସାହାଯ୍ୟରେ ଚିଲିକା ପ୍ରାକୃତିକୁ ସବୁଦିନ ପାଇଁ ଅମର ଆଲେଖ୍ୟରେ ଭୂଷିତ କରିଛନ୍ତି ।

୩ । ଚିଲିକାର ପଶ୍ଚିମଞ୍ଚରର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ କବିଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପ୍ରିୟ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ପରିଚୟ କିପରି ଭାବରେ ମିଳିଅଛି, ଆଲୋଚନା କର ।

କବିବର ରାଧାନାଥ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଯେତେଗୁଡ଼ିଏ କାବ୍ୟ ଦାନ କରିଛନ୍ତି, ତହିଁରେ ତାଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପ୍ରିୟତାର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ମିଳିଅଛି । ତାଙ୍କର କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରକୃତିବିଶେଷର ଯେଉଁ ଅପୂର୍ବ ପ୍ରକାଶ ଦିଅନ୍ତି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କବିଙ୍କ ରଚନାରେ ତାହା ପ୍ରାୟ ଦେଖି ଯାଏ ନାହିଁ । କବି ଚିଲିକାର କାବ୍ୟ ରଚନା କରିବା ସମୟରେ ପ୍ରକୃତିର ଅମର ଆଲେଖ୍ୟ ଅଙ୍କନ କରି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଜୟଗାନ କରିଅଛନ୍ତି । ରସପିପାସୁ ପାଠକ କବିଙ୍କର ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନା ପାଠ କରିବା ସମୟରେ କବିଙ୍କ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପ୍ରିୟତାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଥାଏ ।

କବି ଚିଲିକା ଶରବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳର ଶୋଭା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାରେ ଯେପରି ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି ଚିଲିକାର ବନ୍ଧଦେଶରେ ଶୋଭା

ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ସେହିପରି ସ୍ବାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଅଛନ୍ତି । ଚିଲିକାର ପଶ୍ଚିମଝରର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କବିଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ଅନନ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ରୂପ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛି । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ—

‘ତୋ ପଶ୍ଚିମଝର ଶୋଭାର ନିଳୟ
ଦେଖି ନ ରହିବ ଲାଖି କା ହୃଦୟ ।’

ବାସ୍ତବରେ କବିଙ୍କର ଏହି ଉକ୍ତି ତାଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାର ପ୍ରତି ପଦରେ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଅଛି । ଚିଲିକାର ପଶ୍ଚିମଝରର ପବ୍ବତ ଶ୍ରେଣୀର ଅବସ୍ଥିତି କବିଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ ଏକ ଅତୁଳନୀୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଆଧାର ଭାବରେ ଦେଖାଦେଇଛି । ଭାଲେଶଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ଶୋଲଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପବ୍ବତଗୁଡ଼ିକର ଶୋଭା କବିଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଗନ୍ତାଘର ଭାବରେ ରୂପାୟିତ । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ—

‘ଇନ୍ଦ୍ରମାଳାକାନ୍ତ ବିଶାଳ ଶୋଲଣ
ଦେଖି ମୋ ମନକୁ ଆସଇ ଏପରି
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଉଠନ୍ତି କି ଭେଦଣ ଅବନୀ
ମୟ ବିରଚିତ ଯାନେ ବୈରାଗିନୀ ?’

ଚିଲିକାର ପୂର୍ବଝରରୁ ନୌକା ଆଗେଇବା କରି ଦର୍ଶକ ପଶ୍ଚିମଝରକୁ ଅଗ୍ରସର ହେବା ସମୟରେ ପବ୍ବତର ଆକୃତି ଫଳେ ସୃଷ୍ଟିରୁ ସ୍ଥିତ ଦେଖାଯାଏ । ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ଅସ୍ତଗାମୀ ସୂର୍ଯ୍ୟରେ ଉଦ୍ଭାସିତ ମେଘଶାଘ୍ର ଆକାଶରେ ଖେଳି ବୁଲିବା ଫଳରେ ଗୁମ୍ଫା ଓ ଆଲେକର ଅପୂର୍ବ ବିଳାସ ଦର୍ଶକର ମନୋରଞ୍ଜନ କରିଥାଏ । ପବ୍ବତର ଅଗ୍ରଭାଗରେ ଥିବା ମେଘଶାଘ୍ର ଆକାଶରେ ଖେଳିବୁଲିବା ଫଳରେ ସୃଷ୍ଟିକାନ୍ତ ଧାରଣ କରି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦେଖାଯିବା ସମୟରେ ଚିଲିକାର ନୀଳ ଜଳ-ରାଶିରେ ତାର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଅନିବାରଣୀୟ ସୁଷମା ସୃଷ୍ଟିକରେ । ଏକ ପ୍ରକାର ଦୃଶ୍ୟରେ କବିଚିତ୍ତ ଯେଉଁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସନ୍ଧାନ ପାଇଅଛି ତାହାକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କ ଲେଖନୀ ଅଙ୍କନ କରିଛି—

‘ଆହା ! ଏ ଶୋଭାର କାହିଁ ପଟାନ୍ତର ?
ଥୁଲେ ଥୁବ ସ୍ବର୍ଗେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଅଗୋଚର !

ପାସୋରିବ ଦେଖି କହୁ କେହୁ ଜନ
ଏ ଗୋଳପାସୋର ଅପସର ଭୁବନ ?
ଭରତ ଭଜତ କେଉଁ ରୂପପାୟୀ
ତୁମ୍ଭହେବ ଏହା ଥରେମାତ୍ର ଧାୟୀ ?
ବଚନ ବିଷଇ ନୁହଇ ଏ ଛବି
ହୃଦ ସେ କେବଳ ପାରେ ଅନୁଭବ ।’

ଭାଲେଶ୍ୱର ପଛପଟକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଡଳିପଡ଼ିବା ସମୟରେ ଭାଲେଶ୍ୱର ଶିଖରପ୍ରଦେଶ ସୃଷ୍ଟିସିଂହାସନ ସଦୃଶ ପ୍ରଜ୍ଜ୍ୱଳିତ ହୁଏ । ପର୍ବତରେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଗୁମ୍ଫା ପଡ଼ି ଫମେ ଲମ୍ବିଯାଏ । ଗୁମ୍ଫା ଲମ୍ବିଯିବା ଫଳରେ ହରିତବର୍ଣ୍ଣ ଫମେ ମାଳରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ଗିରିର ତଟଦେଶକୁ ମୁଖରିତ କରି ପଲ ପଲ ହୋଇ ଗୁମ୍ଫା ମେଷାଦି ଗୃହପାଳିତ ପଶୁ ଅରଣ୍ୟରୁ ଗୁମ୍ଫାଭିମୁଖେ ଅଗ୍ରସର ହୁଅନ୍ତି । ମହିଷ ଟିପାର ଗୁରୁ ଗୁରୁ ଧ୍ୱନିରେ ଅରଣ୍ୟ ପଥ ମୁଖରିତ ହୋଇଉଠେ । ଗୋଷ୍ଠରୁ ଧୂମରେଖା ଉଠି କୁଣ୍ଡଳ ଗତିରେ କାନନକୁ ଆକ୍ରାନ୍ତ କରନ୍ତି । ଏହି ପକ୍ଷୀମାନେ ଜଳବରବ କରି ହ୍ରଦରୁ ଉଠି ବନ ମଧ୍ୟରେ ନିଜ ନିଜର ସନ୍ତାନ କରନ୍ତି । ଅସ୍ତଗାମୀ ସନ୍ଧ୍ୟାର ଜନକ କରୁଣ ସେମାନଙ୍କ ଡେଣାରେ ପଡ଼ିବାରୁ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ମଣ୍ଡିତ ହେବାପରି ଦେଖାଯାଏ । ତା ପରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଡଳିପଡ଼ି ଭାଲେଶ୍ୱର ପଛପଟକୁ । ଏହି କିନ୍ତବଳେ ମନେହୁଏ, ସତେ ଯେପରି ସୂର୍ଯ୍ୟ ଧରଣୀ ଉପରେ ଗୁଡ଼ିଏ ରହୁ ଗୁଣିତଦଳ ଚାଲିଗଲେ ।

ଏହି ପ୍ରକାର ଭାବରେ କବିଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ସନ୍ଧ୍ୟାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋମୁଗ୍ଧକର ହୋଇଅଛି । ଫମେ ଗୁମ୍ଫାର ଆଗମନରେ ଚିଲିକାର ଖରବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରଦେଶ ଶାନ୍ତର ଆବାସସ୍ଥଳରେ ପରିଣତ ହୁଏ । କବିବର ଶ୍ରୀଧରାଧର ଚିଲିକାଖରର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଏତେ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ହୋଇଛନ୍ତି ଯେ ତାହା ତାଙ୍କର ଗର୍ଭର ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତିର ଯଥାର୍ଥ ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାଏ । କବିଙ୍କର ମନୋରଞ୍ଜ୍ୟରେ ପଶ୍ଚିମଝରର ଶୋଭା ଯେଉଁ ପ୍ରତିଫିତ୍ତା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା ତାହା ତାଙ୍କର ଉକ୍ତିରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଅଛି ।

‘ଚିଲିକା ! ତୋହର ଏହି ଶୋଭାବନ
 ବଞ୍ଚେଇବମୟ ଦୃଶ୍ୟ ସାୟଂତନ
 ଅଟେ ସବଶୋଭା ସୀମନ୍ତର ଟୀକା
 ପ୍ରକୃତିର ଗୁରୁ ଆଲେଖ୍ୟ ଶାଳିକା ।

ଚିଲିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମୟୀ ରୂପ କବିଙ୍କୁ ଏପରି ଭାବରେ ଆକୃଷ୍ଟ
 କରିଥିଲା ଯେ କବି ତାଙ୍କର ଶେଷ ଜୀବନ ଚିଲିକାତୀରରେ ଅତିବାହିତ
 କରିବାର କାମନା ପୋଷଣ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି—

‘କରିଥିଲି ଆଶା କରିବି ଯାପନ
 ତୋ ପଶ୍ଚିମତୀରେ ପଶ୍ଚିମ-ଜୀବନ ।
 କୁଟୀର ବିରତି ଜଟିଆ ତରଣେ
 କାଟିଥାନ୍ତି ଆୟୁ ଶେଷ ନିକାଞ୍ଚନେ ।’

କବିଙ୍କର ଏହି ଉକ୍ତି ହିଁ ତାଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରାହକତାର
 ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରମାଣ । ମାତ୍ର କବିଙ୍କର ଏହି କାମନା ପୂରଣ ନ ହୋଇ-
 ପାରିବାରୁ ସେଥିଲଗି ତାଙ୍କ ମନରେ ଯେଉଁ ଦୁଃଖ ଜାତ ହୋଇଥିଲା
 ତାହା କବିଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଏପରି ଭାବରେ ଡିକାଶ ପାଇଅଛି ଯେ,
 ଯେ କୌଣସି ପାଠକ ଚିଲିକା କାବ୍ୟର ସେହି ଅଂଶ ପାଠକରିବା
 ସମୟରେ କବିଙ୍କ ଦୁଃଖରେ ସମ୍ବୋଦନଶୀଳ ହୋଇପଡ଼େ ।

କବିଙ୍କର ରାଧାନାଥଙ୍କର କାବ୍ୟକବିତା ମଧ୍ୟରେ ଚିଲିକା
 ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନର ଅଧିକାରୀ । ପ୍ରକୃତିର ରମଣୀୟ ଉପାଦାନକୁ
 କେନ୍ଦ୍ର କରି କବିଚିତ୍ର ଯେପରି ଭାବରେ ଲେଖନୀ ଗୁଳନା କରିଅଛି
 ତାହାର ପଟାନ୍ତର ନାହିଁ । କବିଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଶକ୍ତି ଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗଭୀର
 ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ । କବିଙ୍କର ରାଧାନାଥଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ ଚିଲିକାର ରୂପ ଯେତକ
 ରମଣୀୟ ତାଙ୍କର ପାଠକମାନଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ ତାହା କୌଣସି ଅଂଶରେ
 କମ୍ ନୁହେଁ ।

୪ । କବିଙ୍କର ରାଧାନାଥ ଥିଲେ ଜଣେ ଦୁଃଖବାଦୀ
 କବି—ଚିଲିକା କାବ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନରେ ଏହି ଉକ୍ତିର ସାରବତ୍ତା
 ନିର୍ଣ୍ଣୟ କର ।

କବିବର ରାଧାନାଥ ଚଲିକାର ପଣ୍ଡିତମଣ୍ଡରରେ ଶୋଭାରେ ମୁଖ୍ୟ ହୋଇ ତାଙ୍କର ଅନୁମ ଜୀବନ ସେହିଠାରେ ଯାପନ କରିବାର କାମନା ପୋଷଣ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେ ଜଣେ ସାଧାରଣ ସଂସାରୀ ହୋଇଥିବାରୁ ସଂସାରର କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଆହ୍ୱାନରେ ତାଙ୍କର ସେ କାମନା ପୂରଣ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟଥିତ ଚିତ୍ତରେ ଚିଲିକା କାବ୍ୟର ଶେଷାଂଶରେ ଖେଦୋକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ଖେଦୋକ୍ତିରେ ସେ ବାରମ୍ବାର ତାଙ୍କ ଭାଗ୍ୟକୁ ନିନ୍ଦା କରିଛନ୍ତି । ଚିଲିକାଠାରୁ ବିଦାୟ ଗ୍ରହଣ କରି କବି କହିଛନ୍ତି ଯେ ତାଙ୍କର ଭାଗ୍ୟ ଅନୁକୂଳ ହୋଇଥିଲେ ଚିଲିକାର ପଣ୍ଡିତମଣ୍ଡରରେ ସେ ତାଙ୍କର ପଣ୍ଡିତ ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରିପାରିଥାଆନ୍ତେ, ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଭାଗ୍ୟ ପ୍ରତିକୂଳ । ସେ ସଂସାରରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ସଦାବେଳେ ଉଦାସୀନ । ସଂସାରର ସାଧାରଣ ସଂସାରୀ ସହିତ ସଙ୍ଗୀ ହେବାପାଇଁ ସେ କେବେହେଲେ ମନ ବଳାଇ ନାହାନ୍ତି । ଏହାର କାରଣ ସ୍ୱରୂପ ସେ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ସାଧାରଣ ସଂସାରୀ ହସିଖେଳି ସମୟ ଅତିବାହିତ କରିଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ଜୀବନକୁ ମହୋତ୍ସବମୟ ମନେ କରନ୍ତି । ଜୀବନକୁ ହସିଖେଳି କଟାଇ ଦେବା ବା ଜୀବନକୁ ମହୋତ୍ସବମୟ ମନେ କରିବା ରାଧାନାଥଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନାହିଁ । ଏହାର କାରଣ ସ୍ୱରୂପ ସେ କହିଛନ୍ତି—

‘ଛୁର ଭାଗ୍ୟ ମୋର ପିହିତ ପାଖାଖି
ମୋ ଜୀବନ ଗଢ଼ା ଅନ୍ୟ ଉପାଦାନେ,
ଚିର ଦାହାମୟ ଏ ଛୁର ଜୀବନ
ଜୀବନ ନୁହଁଇ ଜୀବନ୍ତ ମରଣ !
ଚରନ୍ତି ଦୁଃଖ ପ୍ରହରେ ଜଙ୍ଗଲର
ପଞ୍ଜିଣ୍ୟ ମୁହିଁ ଦୁଃଖ-ଗୁରୁଙ୍କର,
ଦୁଃଖଦତ୍ତ ଜ୍ଞାନ-ଚକ୍ରରେ ଜଗତ
ଦେଖିବାରେ ମୁହିଁ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ସତତ ।

କବିବର ରାଧାନାଥ ଓଡ଼ିଶାର ଶିକ୍ଷାବିଭାଗରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମାନ ସର୍ବୋଚ୍ଚ କର୍ତ୍ତା ପଦରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ଥିଲେ ଓ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଜଣେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କବିର ସମ୍ମାନ ପାଇଥିଲେ । କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କର

ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଶାର ଯେ କୌଣସି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜଣେ ଅସାଧାରଣ ଭାବରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରାଇଥିଲେ ହେଁ ତାଙ୍କ ଜୀବନର କେତେକ ଅସ୍ତବ୍ୟ ଅସୁବିଧା ତାଙ୍କୁ ସବୁବେଳେ ଦୁଃଖ ଭିତରକୁ ଟାଣି ଆଣିଥିଲା । ସେହି ଦୁଃଖ ଭିତରେ ସେ ରୁଦ୍ଧଶ୍ରୀ ସହାଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ସୁଖି କବିଙ୍କର ରାଧାନାଥ ଥିଲେ ଜଣେ ଜ୍ଞାନୀ ଓ ସଂସ୍କରଣପ୍ରିୟ ପଣ୍ଡିତ । ସେ ଜଗତର ସାଧାରଣ ସଂସାରର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣକୁ ଆଦୌ ସମର୍ଥନ କରିପାରି ନ ଥିଲେ ।

ସାଧାରଣ ସଂସାର ବହୁ ଅଳଙ୍କ ପଦାର୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ ରହି ଯାହାକୁ ସୁଖ ବୋଲି ଜ୍ଞାନକରେ ରାଧାନାଥ ତାହାକୁ ସୁଖବୋଲି ଜ୍ଞାନ କରି ନ ଥିଲେ । ତେଣୁ କବିଙ୍କ ବିବେଚନା ସାଧାରଣ ସଂସାରର ବିବେଚନାଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ କବି ଜାଗତିକ ସୁଖ ବିଷୟରେ ନିଜର ଉକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଯାଇ ଲେଖିଛନ୍ତି—

‘ସୁଖ ବୋଲି ଯାକୁ ବୋଲଇ ସଂସାର
କରୁଥାଇ ତାକୁ ଦୂରୁ ମୁଁ ଜୁହାର,
ସୁଖ ରୂପେ ଯାହା ଜନନେଶେ ଦିଶେ
ହାତେ ଆସେ ହାତୁଁ ପଡ଼ିବା ପାଇଁ ସେ,
ବସ୍ତୁ ନୁହଇ ସେ ଅଟଇଟି ଧୂମ
ଅନ୍ୟ ନାମ ତାର ଆକାଶ-କୁସୁମ ।’

ସୁଖ ବିଷୟରେ କବିଙ୍କର ଏ ପ୍ରକାର ମତପୋଷଣ ଦେଖିଲେ, ଯେ କୌଣସି ପାଠକ କବିଙ୍କୁ ବିଷାଦବାଦୀ କବି ରୂପରେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସାଧାରଣ କଥା । କବି ଯେବେ ଯାଗତିକ ସୁଖ ବିଷୟରେ ଏ ପ୍ରକାର ମତପୋଷଣ କଲେ ତେବେ ତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ ପ୍ରକୃତ ସୁଖ କ’ଣ ? ଏ ବିଷୟରେ କବି ତାଙ୍କର ସ୍ୱମତ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଜନ ସ୍ଥଳରେ ଜଗତର କୋଳାହଳରୁ ଦୂରରେ ରହି ବାଗ୍‌ଦେବୀ ଆରାଧନା କରି ପାରିଲେ ସେ ପ୍ରକୃତ ସୁଖ ପାଇପାରି ଥାଆନ୍ତେ । ଏଥିପାଇଁ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି—

‘ସେ ସୁଖେ ନ ଥିଲ କେବେ ମୋର ସ୍ମୃତୀ
ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା ମାତ୍ର ତୋର ଖର ଗୁହୀ

ଶାନ୍ତିରସାସ୍ତବ ସେହି ଦଣ୍ଡ କୋଳେ

ବାର୍ତ୍ତଦଣ୍ଡ ଚରଣ ପୂଜିବି ନିଶ୍ଚୟେ ।’

କବିଙ୍କର ଏହି କାମନା ଚରିତାର୍ଥ ନ ହେବାରୁ ସେ ଅତିମାତ୍ରାରେ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ସେ ନୀବନରେ ଚାହିଁଥିଲେ ଶାନ୍ତି ଆଉ ସେଇ ଶାନ୍ତିର ଜୀବନରେ ବାଣୀ ଅର୍ଜନ । ମାତ୍ର ମହାଭାରତ ତାହା କରାଇ ନ ଦେବାରୁ ସେ ଭାଗ୍ୟର ନିନ୍ଦା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିଜକୁ ନିତାନ୍ତ ହୀନ, ଅକ୍ଷୟ ମନେ କରିଛନ୍ତି । ଚଳିକା କାବ୍ୟର ଶେଷାଂଶରେ ଥିବା ଏହି କେତେକ ପଞ୍ଚୁକ୍ତିକୁ ଭିତ୍ତିକରି ଆଲୋଚକମାନେ କବିଙ୍କର ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ଜଣେ ଦୁଃଖବାଦୀ କବି ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରି ଥାଆନ୍ତି । ମାତ୍ର ଫକ୍ତ ପଟରେ କବି ଜାଗତିକ ସୁଖର ବହୁ ଉଦ୍ଧୃତ ଥାଇ ଜଗତର ସୁଖକୁ ଭୁଲ୍ଲଜାନ କରି ମହତ୍ତ୍ୱର ସୁଖଲଭ ନିମିତ୍ତ ବ୍ୟଗ୍ର ଥିଲେ ।

ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର

୧ । ନମୋକ୍ତ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ କେଉଁ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ
କୁହାଯାଇଛି ? ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟ ଦଶ ଧାଡ଼ିରେ ବ୍ୟକ୍ତ କର ।

- ପ୍ରଶ୍ନ : (କ) ଲୁଚି ରହିଥିଲେ ତୋହରି ସଲିଲେ ।
(ଖ) ମୁଣ୍ଡିମଣି ହୋଇ ଭବ-ଭଙ୍ଗୁରତା ।
(ଗ) ଏମାନ ତୋହର ଶୋଭା-ଉପାଦାନ ।
(ଘ) ମାଳ ବ୍ୟୋମପଟେ ଚନ୍ଦ୍ର ହେଲ ପରି ।
(ଙ) ମାରଦାନେ ପୁଣି ମରାଚକା-ବେଶୀ ।
(ଚ) ମାପେ ନୃତ୍ୟକାଶ୍ଚ ମାଳକଣ୍ଠ କେକା ।
(ଛ) ପିଅନ୍ତି ପୀୟୂଷ ପ୍ରୟୁକ୍ତି ଅନ୍ତରେ ।
(ଜ) ସୁମଧୁର ହେଉ-ସ୍ବାବର ଦ୍ୟୋତକ ।
(ଝ) ଶରତ ସଙ୍ଗରେ ହୁଅନ୍ତି ଅନ୍ତର ?
(ଞ) ହଳଦୀବସନ୍ତ ସଙ୍ଗେ ଗୁଣ୍ଡିଚର ।
(ଟ) ଯେତେ ଦେଖିଲେ ହେଁ ନୂଆ ଦିଶୁଥାଉ ।
(ଠ) ଏ ଲୋକପାସୋର ଅଧିପତି-ଭୁବନ ।

ପ୍ରଶ୍ନ : (କ) ଲୁଚି ରହିଥିଲେ ତୋହରି ସଲିଲେ ।

ଉତ୍ତର : ଉକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶଟି ଚିଲିକା କାବ୍ୟରେ ଚିଲିକା ଚଉଁରେ ଲୁଚିବା-
ଯୁକ୍ତ ଥିବା ପାହାଡ଼ଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପର୍କରେ କୁହାଯାଇଅଛି । କବିବର
ରାଧାନାଥ ଚିଲିକାର ଖରବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରଦେଶର ପ୍ରାକୃତିକ ଶୋଭା ବର୍ଣ୍ଣନା
କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଚିଲିକାର ବସଦେଶରେ ପ୍ରାକୃତିକ ଶୋଭା
ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । ଚିଲିକା ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ପାହାଡ଼ ପୂର୍ବପୂର୍ବ
ଗୁଡ଼ି ରହିଅଛି ଓ କେତେକ ଅଧାଅଧୁ ଗୁଡ଼ି ରହିଅଛି । ଏହି ପାହାଡ଼-
ଗୁଡ଼ିକର ଅବସ୍ଥିତି ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ କବି ଏକ ପୌରାଣିକ
ପ୍ରବାଦର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରି ଅଛନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ପାହାଡ଼-

ଗୁଡ଼ିକର ପକ୍ଷରେ ଓ ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନକୁ ଉଡ଼ିଯାଇ ପାରୁଥିଲେ । ପାହାଡ଼ଗୁଡ଼ିକ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ବସି ଯାଉଥିଲେ ସେଠାରେ ବହୁ ଜୀବଜନ୍ତୁ ନଷ୍ଟ ହେଉଥିଲେ । ଏହା ଦେଖି ଇନ୍ଦ୍ର ବଳି ସାହାଯ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କର ପକ୍ଷ ଛେଦନ କଲେ । ତେଣୁ ସେମାନେ ଆଉ ଉଡ଼ି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଚିଲିକା ବନ୍ଧରେ ଆତ୍ମଗୋପନ କରିଥିବା ପାହାଡ଼ଗୁଡ଼ିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି କବି କହିଛନ୍ତି ଯେ ସେମାନେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଭୟରେ ଚିଲିକାର ଜଳ ମଧ୍ୟରେ ଆତ୍ମଗୋପନ କରିଛନ୍ତି କି ?

ପ୍ର : (ଖ) ମୁର୍ଖିମଣି ହୋଇ ଭବ-ଭଙ୍ଗୁରତା ।

ଉ : ଉକ୍ତ ପଦ୍ୟାଂଶଟି କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କର ଚିଲିକା କାବ୍ୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଚିଲିକାର ଝର ଦେଶରେ କେତେକ ଭଗ୍ନ ମନ୍ଦିର ଓ ଭଗ୍ନ ଦୁର୍ଗ ରହିଅଛି । କବି ଚିଲିକାର ଝରବର୍ତ୍ତୀ ଶୋଭା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ସମୟରେ ସେହି ଭଗ୍ନ ମନ୍ଦିର ଓ ଦୁର୍ଗ ବିଷୟରେ କେତେକ କଥା କହିଛନ୍ତି । କବିଙ୍କ ମତରେ ସଂସାରର କ୍ଷଣସ୍ଥାୟିତ୍ବ ମନୁଷ୍ୟକୁ ବାରମ୍ବାର ଚେତାଇ ଦେଉଅଛି । ତଥାପି ମଣିଷ ସେଥିପ୍ରତି ସାବଧାନ ରହିପାରୁ ନାହିଁ । ଚିଲିକା ଝରରେ ଥିବା ଭଗ୍ନ ମନ୍ଦିର ଓ ଭଗ୍ନ ଦୁର୍ଗଗୁଡ଼ିକ ଦିନେ ସମୃଦ୍ଧ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିଲା । ମାତ୍ର କାଳର କରଳ କବଳରେ ପଡ଼ି ଏବେ ଭଗ୍ନାବଶେଷ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଅଛି । ଏହି ଭଗ୍ନାବଶେଷ ଏବେ ମଣିଷ ସମାଜକୁ ସଂସାରର କ୍ଷଣଭଙ୍ଗୁରତା ବିଷୟରେ ସୂଚନା ଦେଉଅଛି । ତେଣୁ କବି ଏହି ଭଗ୍ନାବଶେଷକୁ ସଂସାରର କ୍ଷଣ ଭଙ୍ଗୁରତାର ମୁର୍ଖିମଣି ବିଗ୍ରହ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଏଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତିଫଳିତ ଛଳରେ ଜଗତ କ୍ଷୟଶୀଳତାର ବାଣୀ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରୁଅଛନ୍ତି ।

ପ୍ର : (ଗ) ଏମାନେ ତୋହର ଶୋଭା ଉପାଦାନ ।

ଉ : କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ ଚିଲିକା କାବ୍ୟରେ ଚିଲିକାର ଝରବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରଦେଶର ଶୋଭା ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଏହି ପଦ୍ୟାଂଶଟି ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଚିଲିକାର ଝରବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରଦେଶ ସବୁ ଋତୁରେ ଶ୍ୟାମଳ ବର୍ଣ୍ଣ ଧାରଣ କରୁଥାଏ । ସେଠାରେ କୁରଙ୍ଗୀ ସଦା ଫୀଜାରତ । ଚିଲିକାର ବିଶାଳ

ତଟଦେଶ ଦର୍ଶକର ମନକୁ ହରଷ କରେ । ଚିଲିକାର ଖରଦେଶରେ ମରାଚିକା ସବୁବେଳେ ରହିଥାଏ । ଚିଲିକା ବନ୍ଧରେ ଥିବା ଦ୍ରୀପଦୁଞ୍ଜରେ ବିଭିନ୍ନ ରତ୍ନରେ ବିଭିନ୍ନ ଫସଲ ଉତ୍ପାଦିତ ହୁଏ । ଚିଲିକାର ତଟଦେଶ ଓ ବନ୍ଧଦେଶରେ ଥିବା ଏହିସବୁ ଶୋଭା ଚିଲିକାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଉପାଦାନ । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପିତାୟୁ କବିଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଏଠାରେ କେବଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସନ୍ଧାନ କରିଅଛି । ଚିଲିକାଖରର ଯେ ନୀତିଶୟି ଦୃଶ୍ୟ କବିଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ ଅଙ୍ଗବ ଚମତ୍କାର । କବିଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରାହକତା ଏହି ପଦ୍ୟାଂଶରେ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଅଛି ।

ପ୍ର : (ଦ) ନୀଳ ବ୍ୟୋମପଟେ ଚନ୍ଦ୍ର ହେଲୁ ପରି ।

ଉ : କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କର ଚିଲିକା କାବ୍ୟରେ ହିମାଳୟ ପର୍ବତର ପ୍ରାକୃତିକ ଶୋଭା ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଏହି ପଦ୍ୟ ଶିଟି କୁହାଯାଇଅଛି । କବିବର ରାଧାନାଥ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପଭୋଗ କରିବା ମାନସରେ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରୁ ସାମୟିକ ଭାବରେ ଅବସର ନେଇ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନ ପରିଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ସେ ହିମାଳୟ ପର୍ବତର ପ୍ରାକୃତିକ ଶୋଭା ସନ୍ଦର୍ଶନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ହିମାଳୟର ପାଦଦେଶରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେଲେ । କବି ହିମାଳୟର ବିରାଟତାରେ ଏକାବେଳକେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ସେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ଫିମେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦେଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବହୁ ଶୃଙ୍ଗର ସମାହାର । କବି ଯେତେ ଯେତେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦେଶକୁ ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରସାରିତ କଲେ ସେତେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଶୃଙ୍ଗ ପରେ ଶୃଙ୍ଗ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ । ଏହି ଶୃଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକର ଫିମୋନ୍ମତ ସ୍ଥିତି କବିଙ୍କ ମାନସ ପଟରେ ଏକ ଚନ୍ଦ୍ରସମ ଦ୍ରବ୍ୟ ଭାବେ ହେଲା । ଏକ ପଟରେ ନୀଳ ଆକାଶ ଓ ତାର ସମ୍ମୁଖରେ ଶୃଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକ ଅବସ୍ଥିତ । ତେଣୁ କବିଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ତାହା ନୀଳ ଆକାଶ ପଟରେ ଚନ୍ଦ୍ର ଭାବେ ହୋଇଥିବା ଏକ ଚନ୍ଦ୍ରପଟ ପରି ମନେହେଲା । କବିଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରାହକତା ଏହା ଏକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ।

ପ୍ର : (ଝ) ନୀରଦାନେ ପୁଣି ମରାଚିକା ବେଣୀ ।

ଉ : କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ ଚିଲିକା କାବ୍ୟରେ ରଜସ୍ଥାନ ମରୁଭୂମି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଏହି ପଦ୍ୟାଂଶଟି ପ୍ରକାଶିତ । ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର

ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କବି କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରୁ ସାମୟିକ ଅବସର ଗ୍ରହଣ କରି ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନ ପରିଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ସେ ହିମାଳୟର ବିରାଟତାରେ ଅମୁଦ୍ଧର ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ତା'ପରେ ସେ ରଜସ୍ଥାନର ଭୀମ ମରୁସ୍ଥଳୀକୁ ଗଲେ । ରଜସ୍ଥାନର ମରୁଭୂମିରେ କବି ଏକାନ୍ତବଳନକ ଅତିଷ୍ଠ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ରଜସ୍ଥାନର ଭୀମ ମରୁସ୍ଥଳୀ କବିଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟରେ ସବୁଗ୍ରାସୀ କାଳ ସମ ପ୍ରତିଭାତ ହେଲା । ନୀରବରୁଣୀ ବନ୍ଧୁର ମରୁ ପ୍ରଦେଶରେ ସୂର୍ଯ୍ୟରଶ୍ମି ଅନ୍ଧାର ପ୍ରଶର ଓ ସେଠାରେ ଥିବା ପାହାଡ଼ର ଗୁମ୍ଫା ମଧ୍ୟରେ ଶାୟିତ ସର୍ପମାନଙ୍କର ଶ୍ବାସବାୟୁ ଯୋଗେ ସେଠାକାର ଉତ୍ତପ୍ତ ବାମ୍ଫ ବିଶାଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଥାଏ । ତାହା ପ୍ରତ୍ୟେକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ପଥିକର ପ୍ରାଣ ନାଶର କାରଣ ହୋଇଥାଏ । ଶୁଷ୍କ ମରୁଭୂମିର ପ୍ରକୃତିକୁ ଅବଲୋକନ କରି କବି କହିଛନ୍ତି ଯେ ସେଠାରେ ଥିବା ନାଗସଂଘୀ ବୁଦ୍ଧା ଶୁଦ୍ଧାଦାନ କରିବା ଓ ମରୁତଙ୍କା ଜଳଦାନ କରିବା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରାକୃତିକ ସନ୍ତାନ ନାହିଁ । କବିଙ୍କ ଉକ୍ତିରୁ ସେଠାରେ ଶୁଦ୍ଧା ଓ ଜଳର ଅଭାବ ସ୍ପଷ୍ଟ ।

ପ : (ଚ) ନୀତି ନୃତ୍ୟକାଣ୍ଡ ମାଳକଣ୍ଠ କେକା ।

ଉ : କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କର ଚିଲିକା କାବ୍ୟରେ ଦଣ୍ଡକାରଣ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳ ବିଷୟରେ ଏହି ପଂକ୍ତିଟି ବର୍ଣ୍ଣିତ । କବିବର ରାଧାନାଥ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରୁ ସାମୟିକ ଅବସର ନେଇ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନ ପରିଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ସେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର କେତେକ ସ୍ଥାନ ଭ୍ରମଣ କରିବା ସମୟରେ ଦଣ୍ଡକାରଣ୍ୟର ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ ଅବଲୋକନ କରିଥିଲେ । ସେଠାରେ ସେ ପାହାଡ଼, ପର୍ବତ, ନଦୀ, ଖର୍ଯ୍ୟାଶ୍ରମ ଆଦି ଦେଖିଥିଲେ । ସେ ସ୍ଥାନର ଘନ ଅରଣ୍ୟ କବିଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ ଆନନ୍ଦ ଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରି ନ ଥିଲା । ସେ ସ୍ଥାନରେ କବି ରାମାୟଣର ସ୍ମୃତିଚିହ୍ନ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଥିଲେ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସେଠାରେ ବନବାସ କରିଥିଲେ । ବର୍ଷା ଆଗମନ କାଳରେ ସେଠାରେ ଥିବା କଦମ୍ବବୃକ୍ଷରେ ମୟୂର ନୃତ୍ୟ କରିଥାଏ । ସେହି ମୟୂରକୁ କବି ସୀତାଙ୍କର ସ୍ବହସ୍ତପାଳିତ

ମୟୂରର ବଂଶଧର ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ସ୍ଥାନରେ
ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଆଶ୍ରମ ଥିଲା ବୋଲି କବି ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ।

ପ୍ର : (ଛ) ପିଅନ୍ତି ପୀୟୂଷ ପ୍ରୟୁକ୍ତି ଅନ୍ତରେ ।

ଉ : କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କର ଚିଲିକା କାବ୍ୟରେ
ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏହି ଉକ୍ତିଟି
ସ୍ଥାନ ପାଇଅଛି । ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର
ଉପଭୋଗ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କବି ତାଙ୍କର କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରୁ ସାମୟିକ
ଅବସର ନେଇ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନ ଭ୍ରମଣ କରିଥିଲେ । କବି ହିମା-
ଳୟର ପାଦଦେଶରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ତାର ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ
ଉପଭୋଗ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ, ମାତ୍ର ହିମାଳୟର ବିରାଟତାରେ
ନିଜର ଆତ୍ମସତ୍ତ୍ୱ ବସ୍ତୁତ ହେଲେ । ତା' ପରେ କବି ରାଜସ୍ଥାନର ଭ୍ରମ
ମରୁଭୂମିରେ ପଡ଼ିଥିଲେ ଓ ସେ ସ୍ଥାନର ଉତ୍ତପ୍ତ ବାୟୁ ତଥା କର୍କଶତାରେ
ନିରାଶ ହେଲେ । ତା'ପରେ କବି ବିନ୍ଧ୍ୟାଦ୍ୱୀରେ ପଡ଼ିଥିଲେ । ଧୂଆଁଧାର
ପ୍ରପାତର ଶ୍ରେଣୀ ଛେତର କବିଚିତ୍ତ ଅସ୍ତ୍ରାନ୍ତର ବୋଧକଲା ।
ଦଣ୍ଡକାରଣ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ କବି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପଭୋଗରେ ଉପାଦାନ ପାଇଲେ
ନାହିଁ । ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ସାଗରତୀରେ କବି ଦଣ୍ଡାୟମାନ
ହୋଇ ସାଗରର ବିରାଟତାରେ ନିଜକୁ ଭୁଲିଗଲେ । ଭାରତର
ଯେଉଁସବୁ ଦୃଶ୍ୟ କବି ଦେଖିଥିଲେ ସେସବୁ ତାଙ୍କ ଅନ୍ତରକୁ ଆହ୍ୱାନିତ
କରିପାରି ନ ଥିଲା; କାରଣ ସେସବୁ ଦୃଶ୍ୟରେ ଲଳିତତ୍ୱର ସତ୍ତ୍ୱ ନ ଥିଲା ।
ଯେଉଁ ଫଲଗୁଡ଼ିକ ସୂର୍ଯ୍ୟକରଣରେ ଝାଉଁଳି ପଡ଼ିଛି ସେଗୁଡ଼ିକ ଚନ୍ଦ୍ର-
କରଣରେ ସୁଧାପାନ କରିବା ପରି ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ଦୃଶ୍ୟରେ
କବି ମର୍ମାହତ ହୋଇ ଚିଲିକାର ଲଳିତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ଆନନ୍ଦଲାଭ
କରିଥିଲେ ।

ପ୍ର : (ଜ) ସୁମଧୁର ହୈତ-ଭାବର ଦେଖାତକ ।

ଉ : କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ ଚିଲିକା କାବ୍ୟରେ ଚିଲିକା
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହି ଉକ୍ତିଟି ପ୍ରକାଶ
ପାଇଅଛି । କବି ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ
ଉପଭୋଗ କରିବା ମାନସରେ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରୁ ସାମୟିକ ଅବସର ନେଇ

ଭରତର କେତେକ ସ୍ଥାନ ଭ୍ରମଣ କରିଥିଲେ । କବି ହିମାଳୟର ବିରାଟତାରେ ନିଜର ଅସ୍ଥିତା ବିସ୍ମୃତ ହେଲେ । ରାଜସ୍ଥାନର ଶ୍ରୀମ ମନ୍ତ୍ରଭୂମିର କର୍କଶତା କବିଙ୍କୁ ଦୁଃଖ ଦେଲା । ଦଣ୍ଡକାରଣ୍ୟର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ କବି ଆନନ୍ଦର ସନ୍ତୁ ଉପଲବ୍ଧ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ବିନ୍ଧ୍ୟାଦ୍ରିରେ କବି ଧୂଆଁଧାର ପ୍ରପାତର ଶୁଷ୍କ ଗର୍ଜନରେ ବ୍ୟଥିତ ହେଲେ । ଭରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କବିଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଉପଭୋଗ୍ୟ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ, କାରଣ ସବୁଠାରେ କବି ନିଜର ଅସ୍ଥିତା ବିସ୍ମୃତ ହୋଇଥିଲେ । ଚିଲିକା ଝରରେ କବି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପଭୋଗ କରିପାରି-
ଥିଲେ, କାରଣ ଚିଲିକା ବିରାଟ ନୁହେଁ—ସୁ-ବୃନ୍ଦା । ଚିଲିକାଝରରେ ଉପବେଶନ କଲେ ଦର୍ଶନ ମନରେ ଦୃଶ୍ୟ ଓ ଦଶକ ଏହି ଦୁଇଟି ଶବ୍ଦ ରହିଥାଏ, ଅର୍ଥାତ୍ ଦର୍ଶକ କେବେହେଲେ ଅନୁବିସ୍ମୃତ ହୁଏ ନାହିଁ । ତେଣୁ କବିଙ୍କ ମତରେ କେବଳ ଚିଲିକା ହିଁ ସମଗ୍ର ଭରତର ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଆଧାର ।

ପ୍ର. (୧) ଶରତ ସଙ୍ଗତେ ଦୁଃଖ ଅନ୍ତର ?

ଉ. କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କର ଚିଲିକା କାବ୍ୟରେ ଶରତରୁ ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଏହି ଉକ୍ତିଟି ପ୍ରକାଶିତ । ଚିଲିକା ବନ୍ଧରେ ଶରତ-ରୁତୁର ଆଗମନରେ ଦଳଦଳ ହୋଇ ହଂସ ସନ୍ତରଣ କରନ୍ତି । ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋମୁଗ୍ଧକର । ହଂସମାନେ ଚିଲିକା ବନ୍ଧରେ ବର୍ଷର ସବୁ ସମୟରେ ନ ଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଶରତରୁତୁର ଚିଲିକାକୁ ଆସନ୍ତି ଓ ଶରତରୁତୁ ଶେଷରେ ସେମାନେ ଚିଲିକା ବନ୍ଧରୁ ବିଦାୟ ନିଅନ୍ତି । ତେଣୁ କବିଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିଛି ଯେ ଏମାନେ ଶରତରୁତୁ ଆରମ୍ଭରେ କେଉଁଠାରୁ ଆସନ୍ତି ଓ ପୁଣି ଶରତରୁତୁ ଶେଷରେ କେଉଁଆଡ଼କୁ ଚାଲି-ଯାଆନ୍ତି ? ଏମାନେ କ'ଣ ଶରତରୁତୁର ସହଚର କି ? ତାହା ନ ହୋଇଥିଲେ ଏମାନେ ଶରତରୁତୁ ସହଚର ଆସି ପୁଣି ଶରତରୁତୁ ସହଚର ଚାଲିଯାଆନ୍ତେ କିପରି ?

ପ୍ର. (୨) ହଳଦୀବସନ୍ତ ସଙ୍ଗେ ଗୁଣ୍ଡୁଚର ।

ଉ. : କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କର ଚିଲିକା କାବ୍ୟରେ ଚିଲିକାର ଝରବର୍ଷା ପ୍ରଦେଶର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଏହି କବିତାଂଶଟି ସ୍ଥାନ

ପାଇଅଛି । କବି ଚିଲିକାର ଖରବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରଦେଶର ପ୍ରାକୃତିକ ଅବସ୍ଥିତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିପୁଣ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । ଚିଲିକାଖରରେ ଥିବା ବିଭିନ୍ନ ବୃକ୍ଷଲତା ବର୍ଣ୍ଣନା ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋମୁଗ୍ଧକର ହୋଇଅଛି । ଚିଲିକା ଉପକୂଳରେ କୌଣସି ଗ୍ରାମର ଉପକଣ୍ଠରେ ଥିବା ଏକ ବଟବୃକ୍ଷ କବିଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିଛି । ବଟବୃକ୍ଷଟି ନିଜର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକରଣର ତାପ ସହିତ ଆଶ୍ରିତମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ ପ୍ରଦାନ କରେ । ତାହାର ଦେହରେ ଥିବା ଓହଳ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପରୀକ୍ଷା ହୋଇଛି । ବଟବୃକ୍ଷରେ ମରକତ ବର୍ଣ୍ଣର ପତ୍ର ଓ ପତ୍ରରାଗ ମଣି ସଦୃଶ ଫଳ ଗୋଟିଏ । ସେହି ବଟବୃକ୍ଷରେ ଗୁଣ୍ଡୁଚ ମୁଖାମାନେ ରହିଥାଆନ୍ତି । ମଧ୍ୟାହ୍ନ ସମୟରେ ହଳଦିଆବର୍ଣ୍ଣ ସହିତ ଗୁଣ୍ଡୁଚମୁଖର କଳରବ ବୃକ୍ଷରୁ ଶୁଣାଯାଇଥାଏ । ପ୍ରକୃତକ ଦୃଶ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟବସାୟରେ କବିଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗଭୀର ।

ପ୍ର : (ଟ) ଯେତେ ଦେଖିଲେ ହେଁ ନୁଆ ଦିଶୁଥାଇ ।

ଉ କବିଙ୍କର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କର ଚିଲିକା କାବ୍ୟରେ ଚିଲିକାର ଖରବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରଦେଶର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଏହି ଉକ୍ତିଟି ପ୍ରକାଶ ପାଇଅଛି । କବି ଚିଲିକା ଖରରେ ଥିବା ବିଭିନ୍ନ ବୃକ୍ଷଲତା ବିଷୟରେ ବିଶଦ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । କେଉଁଠାରେ ଭୁଞ୍ଜ ତାଳର ସୁଷମା କବିଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ କରିଛି ତ କେଉଁଠାରେ ବଟବୃକ୍ଷର ସୁଷମା କବିଙ୍କୁ ଆହ୍ଲାଦିତ କରିଛି । ତାଳ ବୃକ୍ଷର ବାହୁଜାରେ ବାୟୁ ବାୟୁବଦ୍ଧର ମାଡ଼ର ଗୋଳନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ଦୃଶ୍ୟ । ସେହିପରି ବଟବୃକ୍ଷର ଶାଖାରେ ହଳଦିଆବର୍ଣ୍ଣ ସହିତ ଗୁଣ୍ଡୁଚମୁଖର କଳରବ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ଦୃଶ୍ୟ । ମାତ୍ର ଏସବୁକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି କାବ୍ୟରେ ରୂପ ଦେବା ଅତ୍ୟୁତକର୍ମ କବିଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ହିଁ ସମ୍ଭବ । ଚିଲିକା ଖରରେ ଥିବା ବୁଦାରେ ଫୁଟିଥିବା କେତକୀ ଫୁଲକୁ ଚିଲିକା ବନ୍ଧୁ ପ୍ରବାହିତ ସମୀରଣ କିପରି ସେବାକରେ ସେ କଥା କବିଙ୍କ ଲେଖନୀ ଅଙ୍କନ କରିଅଛି । କବି ଏହିସବୁ ଦୃଶ୍ୟ ଅନେକ ବାର ଦେଖିଥିଲେ ହେଁ ଏସବୁ ତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁକୁ ବାରମ୍ବାର ନୂତନ ରୂପରେ ଦେଖାଦିଏ । ଏହାର କାରଣ ସ୍ୱରୂପ କବି ମତପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ଯେ, ଯାହା ଯଥାର୍ଥରେ ସୁନ୍ଦର ତାହା ବାରମ୍ବାର ଚକ୍ଷୁକୁ ନୂତନ ରୂପରେ ଦେଖାଦେଇଥାଏ ।

ପ୍ର. (୦) ଏ ଶୋକପାସୋର ଅପ୍ପର ଭୁବନ ।

ଉ. କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କର ଚିନ୍ତା କାବ୍ୟରେ ଚିନ୍ତା
ଜ୍ଞର ମାହାତ୍ମ୍ୟର ଗୋଟିଏ ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରକାରେ ଏହି ଉକ୍ତି
ପ୍ରକାଶିତ କରାଯାଇଛି । ଚିନ୍ତାକାର ପଣ୍ଡିତମଣ୍ଡରର ଶୋକ କବିଙ୍କ ଚରଣରେ
ଅବର୍ଣ୍ଣନୀୟ, ପୁଷ୍ପ-ମଣ୍ଡିତ । ପୁଷ୍ପରୁ ଦର୍ଶନ ଯେତେବେଳେ
ନୌକା ଆଗ୍ରହ କର ପଣ୍ଡିତମଣ୍ଡରକୁ ଅଗ୍ରଧର ହୁଏ, ସେତେବେଳେ
ସେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ମୁଗଧ ହୁଏ । ଫଳେ ଫଳେ ପଦ୍ମର ସୁସ୍ଥାକାର
ସ୍ତ୍ରୀତାକାରରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ଛୁପା ଓ ଆଗ୍ରହର ଅପ୍ପର ବଳାସର
ଜନମନ ହରଣ କରେ । ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ପଣ୍ଡିତମଣ୍ଡରରେ ମେଘଶ୍ର
ଖେଳି ଚାଲୁଥାଏ । ଅପ୍ରାପ୍ତ ସୂର୍ଯ୍ୟର କନକ କରଣ ମେଘଶ୍ରରେ
ପଡ଼ି ଅପ୍ପର ସୁଖର ଗନ୍ତାଘର ଖୋଲିଦିଏ । ଏହି ଛୁପା ଚିନ୍ତାକାର
ମାଳ ବନ୍ଧରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧିତ ହୁଏ । କବି ଏହି ଦୃଶ୍ୟର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ
ଶତମୁଖ ହୋଇଉଠିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଏହି
ଶୋକପାସୋର ଅପ୍ପର ଭୁବନକୁ ଦେଖି କେବେହେଲେ ତାହାକୁ
ଭୁଲିପାରିବ ନାହିଁ ।

(୨) ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସନ୍ତରେ ପାଞ୍ଚ ଧାଡ଼ି ଲେଖ ।

- (କ) ତରଙ୍ଗ ବେଷ୍ଟିତ କାକ୍ଷଣ ଶିଖର ।
- (ଖ) ହର-ଜଟା-ଭ୍ରଷ୍ଟା ଯଥା ହି ପଥରା ।
- (ଗ) ଲାସାର କୁମୁଦ-ହାସ-ପ୍ରକାଶକ ।
- (ଘ) ସୁଖ୍ୟମଳ ଗୁଳ୍ମ-ଜଟିଳ ଜଟିଆ ।
- (ଙ) ଉନ୍ନତ ଉଠନ୍ତି କି ଭେଦିଣ ଅବନୀ ।
- (ଚ) ଦ୍ଵିଜଜନ୍ୟା ଲକ୍ଷ୍ମୀସ୍ଥାନେ ସୁଖ୍ୟମାର ।
- (ଛ) ହସ୍ତ ଭୂଞ୍ଜିଥିଲ ସାଦରେ ଲବଣୀ ।
- (ଜ) ଗୁଞ୍ଜିର ବାନାକୁ କରନ୍ତି ଆକୁଳ ।
- (ଝ) କେହି ନ ରହିଲେ ଦେବାକୁ ସନ୍ଦେଶ ।
- (ଝ) ମୃଦୁଞ୍ଜୟ ତୁମେ ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ ଭୁବନେ ।
- (ଟ) ଜୀବନ ମୁହଁ ଜୀବନ୍ତ-ମରଣ ।

(୦) ପାହାଲଣି ଘୋର ତାମସୀ-ଯାମିନୀ ।

ପ୍ର : (କ) ତରଙ୍ଗ ବେଷ୍ଟିତ କାଙ୍କଣ ଶିଖର ।

ଉ : କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କର ଚିଲିକା କାବ୍ୟରେ ଚିଲିକା ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଗ୍ରେଟବଡ଼ ବନ୍ଧୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କବି କାଙ୍କଣ ଶିଖର ବନ୍ଧୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛନ୍ତି । ଚିଲିକା ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଏହି ପାହାଡ଼ରେ ପ୍ରଚୁର ପରିମାଣରେ କାଙ୍କଣ ଫଳ । ପ୍ରଥମେ ଯେତେବେଳେ କାଙ୍କଣ ତୋଳାଯାଏ ସେତେବେଳେ ତାହା ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ରୋଷଘରକୁ ପ୍ରେରଣ କରାଯାଏ । ପୁରୀଜିଲ୍ଲାର ଲୋକମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଅଛି ଯେ ସେମାନେ ଯେ କୌଣସି ବୃକ୍ଷର ପ୍ରଥମ ଫଳକୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ରୋଷଶାଳାକୁ ପ୍ରେରଣ କରିଥାଆନ୍ତି । ତେଣୁ କାଙ୍କଣ ଶିଖର ପ୍ରଥମ ଫଳର ହୃଦରେ ବିହାର କରୁଥିବା ଧୀରମାନେ ନେଇ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ରୋଷଘରକୁ ପଠାଇ ଦେଇଥାଆନ୍ତି ।

ପ୍ର . (ଖ) ହର ଜଟା-ଭ୍ରଷ୍ଟା ଯଥା ସିପଥଗା ।

ଉ . କବିବର ରାଧାନାଥ ଚିଲିକା କାବ୍ୟରେ ରେବାନଫା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଏହି ଉକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । କବି ଶରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ ଉପଭୋଗ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯେତେବେଳେ ଭ୍ରମଣ କରୁଥିଲେ ସେତେବେଳେ ବିନ୍ୟାସି ନିକଟରେ ଉପମତ ହୋଇଥିଲେ ଓ ସେଠାରେ ସେ ଧୂଆଁଧାର ପ୍ରପାତର ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲେ । ଧୂଆଁଧାର ପ୍ରପାତ ପାହାଡ଼ ଉପରୁ ଲମ୍ବ ଦେଇ ରେବାନଫା ରୂପରେ ପ୍ରବାହିତ । ଚରବା ନଫା ପ୍ରବାହକୁ କବି ଶିବଙ୍କ ଜଟରୁ ବାହାରିଥିବା ଚଙ୍ଗ ନଫା ସହିତ ତୁଳନା କରିଛନ୍ତି । ଗଙ୍ଗାନଫା ତଳପଥରେ ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ୱର୍ଗ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଓ ପାତାଳରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିବାରୁ ତାହାର ଅନ୍ୟନାମ ସିପଥଗା ।

ପ୍ର . କାସାର କୁମୁଦ ହ୍ରାସ ପ୍ରକାଶକ ।

ଉ . କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କର ଚିଲିକା କାବ୍ୟରେ ଶରତରତ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଏହି ଉକ୍ତିଟି ପ୍ରକାଶ ପାଇଅଛି । ଶରତରତ୍ନ ଆରମ୍ଭରେ ଚିଲିକା ବନ୍ଧରେ ବହୁ ପରିମାଣରେ ହଂସ ସନ୍ତରଣ କରନ୍ତି । ଏମାନେ ଶରତରତ୍ନର ଆରମ୍ଭରେ ଚିଲିକାକୁ ଆସନ୍ତି ଓ ଶରତରତ୍ନର

ଶେଷରେ ଚିଲିକା ବନ୍ଧ ତ୍ୟାଗକରି ଚାଲିଯାଆନ୍ତି । ଶରତରତ୍ନର ଆଗମନର ସୂଚନା ଦେବାକୁ ଯାଇ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ ଆଦିଳ ଜଳର ଆବଳତା ଯେ ହରଣ କରେ ଏବଂ ସରୋବରେ କୁମୁଦର ହାସ ଯେ ପ୍ରକାଶ କରେ । ଏହି ଦୁଇଗୋଟି କାର୍ଯ୍ୟ ଶରତରତ୍ନ କରିଥାଏ ବୋଲି କବି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ।

ପ୍ର . (ଦ) ସୁଖ୍ୟାମଳ ଗୁଳ୍ମ-ଜଟିଳ ଜଟିଆ ।

ଉ . କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କର ଚିଲିକା କାବ୍ୟରେ ଚିଲିକାର ପଶ୍ଚିମ ଖୋରରେ ଅବସ୍ଥିତ ପଟ୍ଟମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଜଟିଆ-ନାସି ବନ୍ଧସ୍ୱରେ ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଚିଲିକାର ପଶ୍ଚିମଖୋରରେ ଶ୍ରୀଲୋଚ୍ନ ପଟ୍ଟ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହା ଦମନମ୍ନ ଶ୍ରୀବରେ ଚିଲିକାର ମାଳ ଜଳରାଶି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିଅଛି । ଜଟିଆନାସିର ଅବସ୍ଥିତି ସମ୍ପର୍କରେ କବି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ଯେ ଏହା ଚିଲିକାର ଖୋରରୁ ଯାଇ ଜଳ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିଅଛି । ଏହା ଦେହରେ ଶ୍ୟାମଳ ଗୁଳ୍ମ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଏ ।

ପ୍ର . (ଝ) ଉଦ୍ଧୃତ ଉଠନ୍ତି କି ଭେଦିଣ ଅବନୀ ।

ଉ . କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କ ଚିଲିକା କାବ୍ୟରେ ଶୋଲଗ୍ନ ପଟ୍ଟର ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଏହି ଉକ୍ତିଟି ପ୍ରକାଶ ପାଇଅଛି । ଚିଲିକା-ଖୋରରେ ଶୋଲଗ୍ନ ପଟ୍ଟ ଅବସ୍ଥିତ । ଶୋଲଗ୍ନ ପଟ୍ଟର ରଙ୍ଗ ଇନ୍ଦ୍ରମାଳମଣିର କାନ୍ଥ ସଦୃଶ । କବି ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ଯେ ଶୋଲଗ୍ନ ପଟ୍ଟର ଆକୃତି ଦେଖିଲେ ତାଙ୍କର ମନେହୁଏ, ସତେ ଯେପରି ଦେବଶିଳ୍ପୀଙ୍କ ନିର୍ମିତ ରଥରେ ଆରୋହଣ କରି ଦୈତ୍ୟରାଜ ବଳି ଅବନୀ ଭେଦକରି ପାତାଳରୁ ଉପରକୁ ଉଠିଆସୁଛନ୍ତି । ଶୋଲଗ୍ନ ପଟ୍ଟର ଅବସ୍ଥିତିଗତ ଦୃଶ୍ୟ କବିଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ ଏକ ପୌରାଣିକ ଆଖ୍ୟାନ ସ୍ମରଣ କରାଇ ଦେଇଛି ।

ପ୍ର : ଦ୍ୱିଜକନ୍ୟା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସ୍ଥାନେ ପୁଣ୍ୟମାସ ।

ଉ : କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କର ଚିଲିକା କାବ୍ୟରେ ରତ୍ନଚର ନଦୀର ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଏହି ଉକ୍ତିଟି ପ୍ରକାଶ ପାଇଅଛି । ରତ୍ନଚର ନଦୀ ସାକ୍ଷୀଗୋପାଳ ନିକଟରେ ପ୍ରବାହିତ । କମ୍ବଦନ୍ତୀ ଅଛି ଯେ ସାକ୍ଷୀ-

ଗୋପାଳର ଜଣେ ପଣ୍ଡାଙ୍କ କନ୍ୟା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଥିଲେ ସ୍ୱୟଂ ଗୋପୀନାଥଙ୍କର ପ୍ରେମିକା । ତେଣୁ କବି ଏଠାରେ ଅନୁମାନ କରିଛନ୍ତି ଯେ ରତ୍ନବିରାଜ ଜଳ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସ୍ନାନ ଫଳରେ ପବିତ୍ର ହୋଇଅଛି । ଏକପ୍ରକାର ସୁଗନ୍ଧ ଗୁଳ୍ମର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଥିବା ଫଳରେ ରତ୍ନବିରାଜ ସୁଗନ୍ଧଯୁକ୍ତ ।

ପ୍ର . (ଛ) ହସ୍ତେ ଭୃଞ୍ଜି ଥିଲେ ସାଦରେ ଲବଣୀ ।

ଉ . ଚିଲିକା କାବ୍ୟରେ କବିବର ରାଧାନାଥ ମାଣିକପାଟଣା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଏହି ଉକ୍ତିଟି ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । କବିଙ୍କ ମତରେ ଚିଲିକା ହେଉଛି ଇତିହାସର ଏକ ରଙ୍ଗସ୍ଥଳୀ । ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କର କାଞ୍ଚି ଅଭିଯାନ କାଳରେ ସ୍ୱୟଂ ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ବଳଭଦ୍ର କଳାଘୋଡ଼ା ଓ ଧଳାଘୋଡ଼ା ଚଢ଼ି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କ ପକ୍ଷ ସମର୍ଥନ କରିବା ନିମିତ୍ତ କାଞ୍ଚିଯାତ୍ରା କରିଥିବା ପ୍ରବାଦ ଅଛି । ସେମାନେ କାଞ୍ଚିଯାତ୍ରା କରିବା ସମୟରେ ଚିଲିକାତୀରରେ ମାଣିକ ନାମୀ ଏକ ଗୋପାଳୁଣୀଠାରୁ ଦହି ପିଇଥିଲେ । ସେହି ସ୍ଥାନ ଅତ୍ୟାପି ମାଣିକପାଟଣା ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ।

ପ୍ର . (ଜ) ଗୁଞ୍ଜର ବାମାକୁ କରନ୍ତି ଆକୁଳ ।

ଉ . କବିବର ରାଧାନାଥ ଚିଲିକାର କାବ୍ୟରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କର କାଞ୍ଚି ଅଭିଯାନ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନକାଳୀନ ଦୃଶ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଗଜଦନ୍ତ ନିର୍ମିତ ଚରାରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବ ତାଙ୍କର ପାଦମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ଓ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଗଜଦନ୍ତ ଚରାରେ କାଞ୍ଚିଜେମା ପଦ୍ମାବତୀ ତାଙ୍କର ଦାସୀ ପରିରୁଣଙ୍କ ସହିତ ମହାଆଡ଼ମ୍ବରପୂର୍ଣ୍ଣ ଶଙ୍କରେ ଚିଲିକା ବନ୍ଧରେ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରୁଥିଲେ । ସୁନ୍ଦରୀ ପଦ୍ମାବତୀ ଗୋଟିଏ ସିଂହାସନରେ ଉପବେଶନ କରିଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ପଦ୍ମନାଭାଜୟା ନାୟିକା । ତେଣୁ ଭ୍ରମରମାନେ ତାଙ୍କର ଶରୀରର ପଦ୍ମଗନ୍ଧରେ ଅକୃଷ୍ଣ ହୋଇ ତାଙ୍କ ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱରେ ଗୁଞ୍ଜରଣ କରି ତାଙ୍କୁ ବାସ୍ତବ କରି ପକାଉଥିଲେ ।

ପ୍ର . (ଝ) କେହି ନ ରହିଲେ ଦେବାକୁ ସନ୍ଦେଶ ।

ଉ . କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କର ଚିଲିକା କାବ୍ୟରେ ରକ୍ତ-ବାହୁର ଉତ୍କଳ ଆତ୍ମମଣି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଏହି ଉକ୍ତିଟି ପ୍ରକାଶ ପାଇଅଛି । ରକ୍ତବାହୁ ଆତ୍ମମଣି କରି ଉତ୍କଳର ଧନରତ୍ନ ଲୁଣ୍ଠନ କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ

ଦର୍ପିତ ଶକ୍ତିର ଚିଲିକା ବନ୍ଧ ଦେଇ ସୁଦେଶକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରୁଥିଲା । ତାର ଦର୍ପିତ ବୀରତ୍ବକୁ ଉତ୍କଳରେ କେହି ପରୀକ୍ଷିତ କରିପାରି ନ ଥିଲା । ମାତ୍ର ଚିଲିକା ତାର ବୀରତ୍ବକୁ ପରସ୍ତ କରିଥିଲା, ଏବଂ ତାର ଦଳରେ ଥିବା ସମସ୍ତ ବୀର ମୃତ୍ୟୁମୁଖରେ ପଡ଼ି ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକାଶ କରିଥାନ୍ତି ଯେ ଯେଉଁମାନେ ବୀରତ୍ବର ଅପଥା ଅସ୍ଥାଳନ କରି ଗର୍ବାନ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ, ସେମାନେ ସମସ୍ତ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରେ ପଡ଼ିବା ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁର ସମ୍ବାଦ ଅନ୍ୟେ ପହଞ୍ଚି ଇ ଦେବାକୁ କେହି ଜଣେ ହେଲେ ରହିପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ପ୍ର . (୫) ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ତୁମେ ଉତ୍କଳ ଭୁବନେ ।

ଉ . କବିବର ରାଧାନାଥ ଚିଲିକା କାବ୍ୟରେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରି ଏହି ଉକ୍ତିଟି ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ନାବିକମାନେ ମାଛ ମାରିବା ପାଇଁ ଚିଲିକା ବନ୍ଧଦେଇ ସମୁଦ୍ର ମୁହାଣକୁ ଯାଇଥାଆନ୍ତି ଓ ଧନ୍ୟ ହେଲେ ସେମାନେ ସମୁଦ୍ର ମୁହାଣରୁ ମାଛ ମାରି ନୌକାର ପାଲ ଉଡ଼ାଇ ଫେରନ୍ତି । ଫେରିବା ସମୟରେ ସେମାନେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବଙ୍କ ରଚିତ ଚମ୍ପୂଗୀତ ‘ଗଲ୍ଲଣି ତ ଗଲ୍ଲ କଥାରେ ସଙ୍ଗୀତ’ ଶ୍ରବଣରେ ଶ୍ରୋତାର ମନ ଅଞ୍ଜୟ ରାଜ୍ୟକୁ ଚାଲିଯାଏ । ତେଣୁ କବିବର ରାଧାନାଥ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥଙ୍କୁ ଏଠାରେ କହିଅଛନ୍ତି ଯେ ସେ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିଥିଲେ ହେ ଉତ୍କଳର ଜନଜୀବନରେ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

ପ୍ର . (ଟ) ଜୀବନ ନୁହଇ ଜୀବନ୍ତ-ମରଣ ।

ଉ . କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କ ଚିଲିକା କାବ୍ୟର ଶେଷାଂଶରେ କବି ନିଜ ଜୀବନର କେତେକ କଥା ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ସେ ଚିଲିକା-ଝରରେ ତାଙ୍କର ଅନ୍ତିମଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରିବା ନିମିତ୍ତ କାମନା ପୋଷଣ କରିଥିଲେ; ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ସେ କାମନା ପୂରଣ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖରେ ନିଜ ଜୀବନର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । ସଂସାର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଯାହା ଯୁଗ ତାହା କବିଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଯଥାର୍ଥରେ ଯୁଗ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କର ଦୁଃଖପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନକୁ ସେ ଜୀବନ ନ କହି ଜୀବନ୍ତମରଣ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ।

ପ୍ର . (୦) ପାହୁଲୁଣି ଘୋର ତ୍ୟାଗୀ ଯାମିନୀ ।

ଉ . କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କର ଚିଲିକା କାବ୍ୟର ଶେଷାଂଶରେ କବି ଉତ୍କଳର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । ଉତ୍କଳ ଶତ୍ରୁତ୍ବରେ ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଗନ୍ତାଘର ହେଲେ ହେଁ ତାହା ଭାରତରେ ଆଦୌ ଖ୍ୟାତି-ଲଭ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ଏହାର କାରଣ ରୂପେ ସେ ଦେଶ ବାଣୀପାଣିଙ୍କର କରୁଣାର ଅଭାବକୁ ଧରିନେଇଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ଯାହାତ୍ୟରେ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଅଭ୍ୟୁଦୟରେ ସେ ଆଶା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ଯେ ଉତ୍କଳର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଦୂର ହୋଇପାରିବ । ତେଣୁ ସେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ଯେ ଉତ୍କଳର ଭାଗ୍ୟକାଶରୁ ଅନ୍ଧକାର ଗର୍ଭର ଅବସାନ ହେଲାଣି ଓ ନୂତନ ସୂର୍ଯ୍ୟର ଉଦୟରେ ଉତ୍କଳର ଭାଗ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବ ।

